

■ ELMÉLETILEG

CIVIL TÁRSADALOM VÁLTOZÁS IDEJÉN
— SZŰKÜLŐ, VÁLTOZÓ, TÁGULÓ TEREK ÉS EGY ÚJ
SZABÁLYOZÁSI SZEMLÉLETMÓD SZÜKSÉGESSÉGE
(Helmut K. Anheier–Markus Lang–Stefan Toepler)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A HELYI PÉNZ TELEPÜLÉSI IDENTITÁST ERŐSÍTŐ,
KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ SZEREPE
(Szemerédi Eszter)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A SPORT CIVIL SZERVEZETEI MINT AZ ELMÚLT ÉVTIZED NYERTESEI
(Gósi Zsuzsanna–Bukta Zsuzsanna)

■ OKTATÁS, DIGITALIZÁCIÓ ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A DIGITÁLIS KOMPETENCIA ÉS A DIGITÁLIS KULTÚRA TÁRSADALOM-
RA ÉS OKTATÁSRA GYAKOROLT HATÁSAI, JELLEMZŐI, KIHÍVÁSAI
(Balogh Zoltán–Molnár György–Nagy Katalin
–Orosz Beáta–Szűts Zoltán)

DIGITÁLIS SZIMULÁCIÓ JELENTŐSÉGE A JÖVŐ TÁRSADALMÁT
MEGHATÁROZÓ MÉRNÖKÖK KOMPETENCIAFEJLESZTÉSÉBEN
(Demeter Robert–Kővári Attila)

■ VILÁG-NÉZET

CIVIL VILÁG FRANCIAORSZÁGBAN KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY
IDEJÉN
(Edith Archambault)

■ FELSZÁLLÓPÁLYA

A TERÜLETI TŐKE IMMATERIÁLIS TÉNYEZŐINEK VIZSGÁLATA
EGY TELEPÜLÉS ESETÉN
(Kniesz Adrienn)

A FALURÓL ELVÁNDORLÁS CSALÁDI HÁTTERE
(Polgár L. Csenge)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám, Rajcsányi-Molnár Mónika

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Lapigazgató/Managing Editor	Németh István
Rovatszerkesztők/Editors	Bögre Zsuzsanna, Csongor Anna (Társadalom és állam/ Society and State; Felszállópálya/Take-off) Kákai László, Nárai Márta (Elméletileg/Theoretically) Kóvári Attila, Bacsa-Bán Anetta (Oktatás, digitalizáció és civil társadalom/Education, Digitalisation and Civil Society) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István, Glied Viktor (Világ-nézet/International Review)
Technikai szerkesztő/Technical Editor	Duma Attila

A lap megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY – DUE Press

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.
Tel./fax: (+36-1) 221-8099
E-mail: civilszemle@gmail.com

2401 Dunaújváros, Táncsics Mihály utca 1/A
Tel.: (+36-25) 551-100
E-mail: duepress@uniduna.hu

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök – Németh István igazgató
Készült a HTS Art Nyomdában
Felelős vezető: Halász Iván

ISSN 1786-3341

■ **ELMÉLETILEG**

Helmut K. Anheier–Markus Lang–Stefan Toepler: CIVIL TÁRSADALOM VÁLTOZÁS IDEJÉN
– SZŰKÜLŐ, VÁLTOZÓ, TÁGULÓ TEREK ÉS EGY ÚJ SZABÁLYOZÁSI SZEMLELETMÓD SZÜKSÉGESSÉGE 5

■ **KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

Szemerédi Eszter: A HELYI PÉNZ TELEPÜLÉSI IDENTITÁST ERŐSÍTŐ, KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ SZEREPE 37

■ **TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM**

Gósi Zsuzsanna–Bukta Zsuzsanna: A SPORT CIVIL SZERVEZETEI MINT AZ ELMÚLT ÉVTIZED
NYERTESEI 59

■ **OKTATÁS, DIGITALIZÁCIÓ ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

Balogh Zoltán–Molnár György–Nagy Katalin–Orosz Beáta–Szűts Zoltán
A DIGITÁLIS KOMPETENCIA ÉS A DIGITÁLIS KULTÚRA TÁRSADALOMRA ÉS OKTATÁSRA
GYAKOROLT HATÁSAI, JELLEMZŐI, KIHÍVÁSAI 69

Demeter Robert–Kővári Attila: DIGITÁLIS SZIMULÁCIÓ JELENTŐSÉGE A JÖVŐ TÁRSADALMÁT
MEGHATÁROZÓ MÉRNÖKÖK KOMPETENCIAFEJLESZTÉSÉBEN 89

■ **VILÁG-NÉZET**

Edith Archambault: CIVIL VILÁG FRANCIAORSZÁGBAN KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN 103

■ **FELSZÁLLÓPÁLYA**

Kniesz Adrienn: A TERÜLETI TŐKE IMMATERIÁLIS TÉNYEZŐINEK VIZSGÁLATA
EGY TELEPÜLÉS ESETÉN 115

Polgár L. Csenge: A FALURÓL ELVÁNDORLÁS CSALÁDI HÁTTERE 129

■ **FOTÓ**

Halász Iván: OTTHON. ÁRUHÁZ borító, 4, 36, 58, 88, 102, 158

■ **SZERZŐINK**

143

Fotó/Halász Iván

CIVIL TÁRSADALOM VÁLTOZÁS IDEJÉN — SZŰKÜLŐ, VÁLTOZÓ, TÁGULÓ TEREK ÉS EGY ÚJ SZABÁLYOZÁSI SZEMLÉLETMÓD SZÜKSÉGESSÉGE*

Helmut K. Anheier–Markus Lang–Stefan Toepler

■ Bevezetés

■ Sok G20-országban komplexebbé és feszültebbé váltak a kormányzat és a szervezett civil szektor közötti kapcsolatok, ezért mindkét félnek az elköteleződés optimálisabb módjait kell megtalálnia. Bizonyos esetekben az állam és a civil társadalom kapcsolatai romlottak, emiatt néhány szakértő és aktivista a civil társadalom „terének szűküléséről” beszél. Mennyire széleskörű ez a jelenség? Vajon elszigetelt esetekről van szó, vagy egy általánosabb érvényű folyamat elemeiről? Miként lehetnek képesek az országok proaktív környezetet teremteni és fenntartani a civil társadalom számára?

A szerzők úgy vélik, hogy a jelenlegi patthelyzet jelentős részben az idejétmúlt és egyre alkalmatlanabb szabályozási keretek eredménye, melyek képtelenek alkalmazkodni a civil társadalmi szervezetek (CSO-k) diverzitásának és számának növekedéséhez.

Megoldásként a funkcionális szerepekre alapozott szabályozási keretrendszer differenciált modelljét javasolják. Kvantitatív elemzések és szakértői kutatások alapján a tanulmány emellett azzal kapcsolatban is javaslatot fogalmaz meg, hogy a kormányzatok és a civil társadalom miként találhatják meg a kapcsolódás lehetőségeit országos, illetve nemzetközi szinten.

A kihívás

A civil társadalom számos különféle szervezet erősen változatos összessége. E szervezetek a kis helyi egyesületektől a nagy nemzetközi szervezetekig (mint például a Greenpeace), illetve a szociális szolgáltatóktól és segélyszervezetektől a dollár milliárdok felett diszponáló filantróp alapítványokig igen sokfélék. Az önszerveződő civilek és a hangot és befolyást kereső, megalapozott igények arénája ez. A kormányzat vagy az állam és a piac közötti térben helyezkedve, a civil szektor Ernest Gellner (1994: 5) szerint: „a nem-kormányzati intézmények azon halmaza, mely elég erős ahhoz, hogy ellensúlyt képezzen az állammal szemben, nem akadályozva azt a béke fenntartója és a főbb érdekek közötti döntnök szerepkörében. Ugyanakkor képes megakadályozni, hogy az állam uralja és atomizálja a társadalom egyéb színtereit”. John Keane (1998:6) szerint a civil társadalom „a jogilag védett nem-kormányzati intézmények együttese, melyek többnyire erőszakmentesek, önszerveződők, önreflexívek és folyamatos feszültségben vannak egymással, illetve az állami intézményekkel, melyek »keretezik«, akadályozzák és lehetővé teszik tevékenységeiket”. Összességében, a civil társadalmi szervezetek (CSO-k) a társadalom önszerveződésének és a sokféle magán- és közérdek békés – csak gyakran vitát kiváltó – képességének kifejeződései.

Az elmúlt évtizedekben, a fejlett piacgazdaságokban és a rendszerváltó országokban egyaránt, általánosan nőtt a nonprofit társaságok és más civil társadalmi szervezetek (egészségügyi, szociális, oktatási és kulturális szolgáltatók gazdasági) súlya. A legtöbb OECD-országban (ezek állítják elő a GDP 5–10 százalékát) jelentős figyelem irányul az állampolgári részvétel és a társadalmi elköteleződés terén is. Mindezekon túl, a CSO-kra a társadalmi problémákra választ adó szociális innováció fontos forrásaiként tekintenek. Ezek a folyamatok sok olyan országban zajlanak, melyek egyébként gazdasági szerkezetüket, politikai berendezkedésüket és kulturális, szociális szövetüket tekintve igen különbözőek. E folyamatokat tágabb perspektívák vezérlik, melyek adott módon pozícionálják a CSO-kat, és bizonyos szerepeket rendelnek hozzájuk:

- *Először*: a nonprofitok egyre inkább részét képezik az új közigazgatási szemléletmódoknak és annak, amit a kvázi-piacoktól és kompetitív ajánlattételi folyamatoktól erősen függő vegyes jóléti gazdaságnak nevezhetünk (Salamon–Toepler 2015). Példája az egészségügyi és szociális ellátás terén jelen lévő átfogó közszolgáltatási szerződéses rendszere, a köz- és magántulajdon együttműködése, valamint a közösségi termelés újrafelfedezése (Verschuere et al. 2012; Brandsen et al. előkészületben). Ez a szakpolitikai megközelítés hatékonyabb szolgáltatónak tekinti a CSO-kat az állami intézményeknél, és megbízhatóbbnak a for-profit piaci vállalkozásoknál, melyek esetében az ellenőrzés és a profitkényszer magas költségeket generál.
- *Másodszor*: a CSO-kra a társadalmi kohézió építésének, fenntartásának és újjáépítésének, valamint az állampolgárok társadalmi tőkéje és a gazdasági fejlődés

közötti kapcsolatok elmélyítésének központi elemeként tekintenek. E szemléltre példa a közösségi érzés erősítése, valamint az állampolgári tudatosság és elköteleződés fejlesztése, ideértve az önkéntességet és a karitatív adományozást is. Ahogy a G20-országokban átalakul a társadalom szövete, a sokféle civil szerveződésre mint a diverz társadalmakat összetartó elemekre tekintenek. Az alapfeltételezés szerint a szervezeti kapcsolatok sűrű hálózatába ágyazott emberek nemcsak kevésbé kitettek a különféle társadalmi problémáknak, de gazdaságilag is produktívabbak, és a politikába is jobban bevonódnak (Putnam 2001).

- *Végül:* létezik egy politikai perspektíva, mely a különféle társadalmi problémákra reagáló társadalmi innováció forrásaként tekint a nonprofitokra! A nonprofitokat eredményesebbnek tekintik az ilyen típusú innovációkban, mint általában a kormányzati oldalt: kisebb méretük és az érintett közösségekhez és egyénekhez való közelségük a megoldáskeresés kreatív ágenseivé teszi őket. Ők alkotják a társadalmi vállalkozók rétegét. A rugalmasabb és könnyebben adapталható társadalmi válaszok kidolgozása érdekében a kormányzatoknak érdemes keresniük az újszerű partnerség formáit a társadalmi innovációkat azonosító, értékelő és inkubáló CSO-kkal.

Fontos, hogy ezek a megközelítésmódok a CSO-kat radikálisan eltérő szerepbe helyezik. Adott szinten az állami tevékenységeket helyettesítő – vagy akár azok ellen cselekvő – párhuzamos szereplőkké válnak. Egy másik szinten az állam és a civil szervezetek egyaránt részei a jóval bonyolultabb, a köz- és magánszférát érintő együttműködéseknek, melyekben köz- és magán-entitások komplementereként működnek. A civil társadalom hatalmas potenciált rejt a társadalmi innováció, az alkalmazkodás és a szolgáltatások terén, valamint az eltérő érdekek és a kirekesztett közösségek hangjaként. A lokálisan, országos vagy nemzetközi szinten működő CSO-k az elmúlt évtizedekben számos változást tapasztaltak. A mostani különösen komplex és nagy kihívásokat rejtő környezetet teremtett számukra (Anheier 2017). Nevezetesen, egyre több jel mutat arra, hogy a civil társadalmi szervezetek „tere” világszerte szűkül a szabályozások szigorodása és a beszámolási kötelezettségek növekedése miatt, vagy mert korlátozzák a CSO-k tevékenységeit az egyre erősebben autoriter társadalmakban, akár az alkalmazottak zaklatásával és az erőszakkal való fenyegetés eszközeivel is (Carothers–Breckenmacher 2014; USAID 2017; Civicus 2018; ICNL 2018).

Szemléletmód, adatok és eredmények

Annak érdekében, hogy felmérjük a civil társadalom helyzetét a G20-országokban, illetve hogy megvizsgáljuk, milyen mértéket öltött a civil társadalmi tér beszűkülése, a Varieties of Democracy (V-Dem) elnevezésű nemzetközi társadalomtudományi projekt által elérhetővé tett adatokat használjuk (ld. <https://www.v->

dem.net/en/). A civil társadalmi szervezetek terének időbeni alakulását alapvetően három dimenzió mentén vizsgáljuk (Coppedge et al. 2018):

- a civil társadalom alakulása feletti kontroll, mely a kormányzati akarat érvényesülését méri a CSO-k jogi státuszának megállapításában (CSO-belépés és kilépés);
- a civil társadalom működése feletti kontroll, mely a meglévő CSO-k bürokratikus zaklatásának és kontrolljának mértékét jelzi (CSO-kontroll); valamint
- az önszerveződés és a részvétel foka, mely a CSO-k diverzitását és önkéntes részvételét méri (CSO-részvételi környezet).

A G20-tagországokat a politikai rezsim típusa függvényében is megkülönböztetjük, melyhez a The Economist Intelligence Unit (EIU) Demokrácia Indexét használjuk:

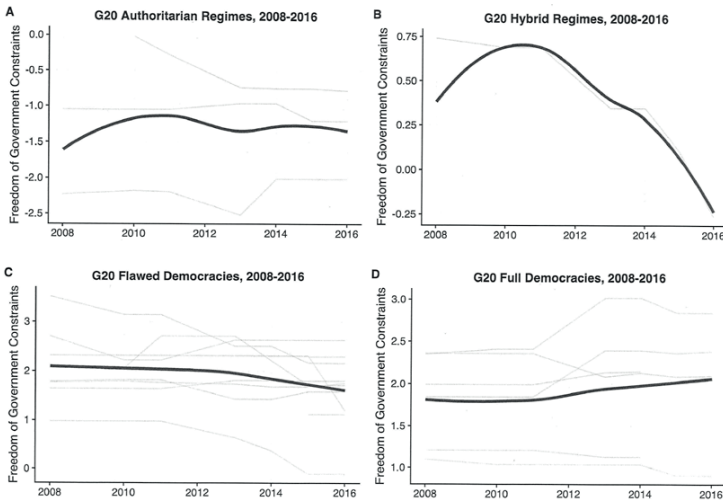
- teljes demokráciák (Ausztrália, Kanada, Németország, Egyesült Királyság);
- sérült demokráciák (Argentína, Brazília, Franciaország, India, Indonézia, Olaszország, Japán, Dél-Korea, Mexikó, Dél-Afrika, Egyesült Államok);
- hibrid rezsimek (Törökország); valamint
- autoriter rezsimek (Kína, Oroszország, Szaúd-Arábia).

Célunk az, hogy megmutassuk, miként változott a civil társadalmi tér az elmúlt évtized során, vagyis a 2008-as globális pénzügyi válságtól 2016-ig. Második lépésben megvizsgáljuk a politikai kontextust, hogy felmérjük, az országok miként teremtenek egyensúlyt a civil társadalom által képviselt potenciálok, illetve a kormányok és nemzetközi szervezetek azon mandátuma között, hogy a béke fenntartóiként és a jelentősebb politikai és gazdasági érdekek döntnökeiként működjenek. Miként alább látható, az eredmények között van néhány szembeutó jelenség:

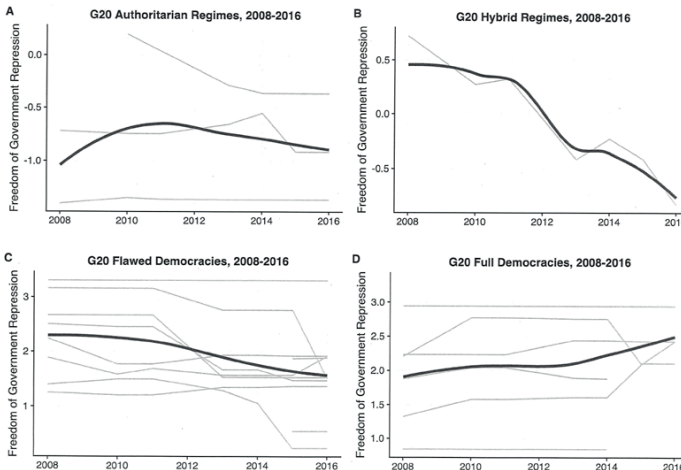
- A V-Dem adatai valóban mutatnak egy általános, ám többnyire fokozatos eróziót a civil társadalmi tér kapcsán: a civil szervezetekbe való belépés, azok megalakítása vagy a kilépés és a felszámolás kormányzati kontrollja alóli szabadságot mérő értékek összességében alacsonyabban voltak 2016-ban, mint 2008-ban (1. ábra). Ugyanez érvényes a kormányzati elnyomás, illetve önszerveződés és részvétel faktorokra is (2. és 3. ábra). Ezek az értékek alacsonyabbak ugyan, ám nem zuhantak azonban hirtelen vagy nagy mértékben. Az általános tendencia fokozatos eróziót mutat, nem pedig drámai visszaesést. A fő kivétel Törökország, az egyetlen hibrid rezsim a G20-ak közül, ahol 2010 után a CSO-k helyzete gyors ütemben romlott (az 1–3. ábrák B paneljei).
- Az a néhány G20-ország, amely általános javulást mutat a három indikátorban, az EUI-indexben szereplő négy teljes demokrácia (az 1–3. ábrák D panelje). A túlnyomó többség azonban a civil társadalmi tér dimenziójának relatív stabilitását vagy fokozatos romlását mutatja. Miközben az autoriter rezsimek esetében (A panelek), melyek már eleve alacsony szinten álltak, aggodalomra ad okot, hogy a civil társadalmi tér számos sérült demokráciában is jelentősen szűkült a vizsgált évek során, és ez volt az általános és lassú erózió fő összetevője.

– Ez azt sugallja, hogy egyes demokráciák legalábbis nem tesznek aktív erőfeszítéseket a civil társadalmi tér reformok általi fejlesztésére. Ehelyett inkább többé vagy kevésbé passzívan hagyják, hogy a civil tér erodálódjon. Akár az egyéb szakpolitikák eredményeként (főként a terrorizmus- és korrupció-ellenes, illetve a nemzetbiztonsági jogszabályokhoz és intézkedésekhez kapcsolódóan), vagy a reform elmaradása miatt.² Az adatok azt mutatják, hogy a hibrid és autoriter rezsimekben a legnyilvánvalóbb a civil társadalmi tér szűkülése (pl. Törökország) és teljes visszaszorulása (pl. Szaúd-Arábia, Oroszország és Kína), miközben a sérült demokráciák esetében inkább lassú erózióról beszélhetünk.

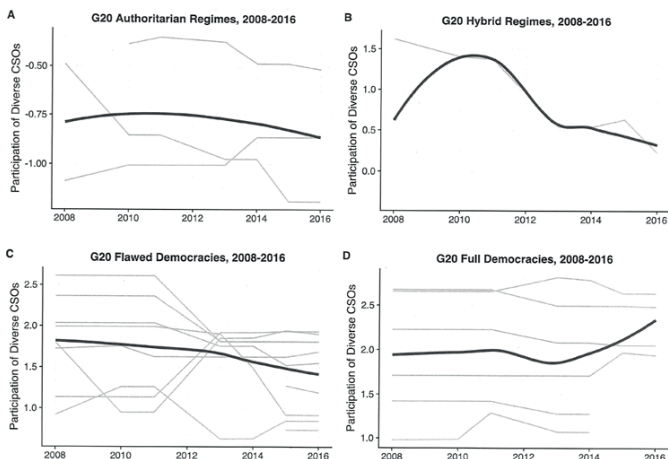
1. ábra. A CSO-k alapításának kormányzati kontrollja

2. ábra. Kormányzati elnyomás

3. ábra. A CSO-k diverzitása és a részvétel

A témák mélyebb feltárása érdekében három kérdést tettünk fel a civil társadalom néhány szakértőjének (ld. 1. sz. melléklet):

- Melyek a legnagyobb kihívások, és milyen lehetőségek mutatkoznak a CSO-k számára a hazai, illetve a nemzetközi tevékenységek terén?
- Melyek a valószínűsíthető pályák a CSO-k számára a következő 5–10 évben, különös tekintettel a változó geopolitikára?
- Politikai nézőpontból mi lehet a nemzeti kormányok és a nemzetközi szervezetek szerepe? Zajlik-e párbeszéd reformokról, illetve az állam és a civil társadalom közötti kapcsolatokat modelljeiről?

Azt is megkérdeztük, hogy az elmúlt 5 év során vagy jelenleg elfogadtak-e vagy tárgyalnak-e olyan változtatásokat vagy új törvényeket, előírásokat, melyek megkönnyítik, fejlesztik, vagy éppen komplikálják és nehezítik a következő szervezetek alapítását és működtetését:

- hazai CSO-k;
- külföldi székhelyű, de az adott országban működő nemzetközi CSO-k;
- nemzetközi szinten működő hazai CSO-k.

Az 1. sz. melléklet a kapott válaszokat foglalja össze, három dimenzió mentén: a civil társadalom állapota, bővülésének, stabilitásának vagy szűkülésének következményei, valamint a reform és a párbeszéd iránt mutatkozó igény.

Miközben az 1. sz. melléklet megmutatja a civil társadalom gazdag sokféleségét, a kormányzatokkal való kapcsolatait és mozgásának pályáját a G20-országokban, négy átfogó jelenséget is láthatunk:

- a lassú erózió általános folyamata a legtöbb konszolidált demokráciában, valamint a hibrid és autoriter rezsimekben is kimutatható, ugyanakkor a szakértői vélemények fontos kiegészítéseket tesznek;

- kevés országban zajlik nyílt és proaktív párbeszéd a civil társadalom és az állam viszonyának újragondolásáról; a legáltalánosabb minta a politikai akarat hiánya, nem pedig valamiféle ellenállás;
- néhány országban léteznek csupán reformtörekvések, noha a szakértők között általánosan elterjedt az a vélemény, hogy szükség van reformokra;
- úgy tűnik, a legtöbb ország keveset tesz azért, hogy megállítsa az eróziót, talán mert nincs meg a kellő tudatosság, a szükséges civil társadalmi aktivizmus és szervezeti kapacitás a közös hang megtalálására a kormányzati oldal politikai akaratának hiánya miatt.

Konkrét eredmények:

- számos olyan G20-országban, ahol a jobb- és a balközép kormányzatok között jelentősebb különbségek mutathatók ki, jellemző az „ingapolitika”, mely hajlamos átpolitizálni a civil társadalomhoz fűződő kapcsolatokat, ami az idők során inkonzisztenciához vezet;
- több G20-országban felmerült a CSO-k hibridizációjára adandó válaszlépések szükségessége, különösen a szolgáltatások terén, ezért, a szabályozási keretek modernizálására irányuló erőfeszítések részeként, új jogi formákat hoznak létre, így például a társadalmi vállalkozásait vagy a közhasznú társaságait;
- az állami bürokráciát, különösen a közepes jövedelemmel rendelkező országokban, a hatékony kapcsolatok útjában álló akadálnak tekintik; a regisztrációs folyamatok és különösképpen a beszámolási kötelezettségek egyszerűsítésére van szükség; bizonyos országokban a regisztrációt a CSO-k feletti kontroll és tevékenységeik korlátozásának eszközeként is használják;
- kevés országban vannak CSO-erőszervezetek, ami a civil társadalom hangjának szétforgácsolódását és az érdekérvényesítési kapacitások csökkenését eredményezi;
- egyes országok a CSO-k felügyeletéért, kontrolljáért vagy éppen fejlesztéséért felelős kormányzati hivatalokat hoznak létre.

A CSO-k tehát valamennyi G20-országban ellentmondásos politikai környezetben találják magukat, s különféle irányú „húzd meg, ereszd meg”-hatásoknak vannak kitéve a fenti szempontokon keresztül megjelenő kihívások és lehetőségek függvényében, ami bizonyos esetekben az ellentmondásos politikai környezet figyelmetlenségéből vagy az egyéb politikai intézkedések (például a terrorizmus-ellenes jogszabályalkotás) civil társadalomra gyakorolt hatásainak félreértéséből fakad. Az 1. sz. mellékletben bemutatott szakértői vélemények szerint éppen azokban az országokban volna szükség szabályozási reformokra, ahol leginkább beszűkülnek vagy erodálódnak a terek. Ez összhangban van a szűkülő terek általános tapasztalatával, amely főként a restriktív törvények és jogszabályok bevezetéséből fakad (Rutzen 2015).

Az új szabályozási szemlélet iránti igény

A sok országban jellemző korlátozott és elavult politikai szemléletmódok és szabályozási keretek (Phillips–Smith 2011) meghatározó akadályai a civil társadalmi tér fejlesztésének. Lényegében egyetlen G20-ország sem rendelkezik olyan explicit és normatív civiltársadalom-konceptióval, mely előmozdítaná a CSO-kban rejlő lehetőségek kiaknázását segítő szabályozási keretek kialakítását. Ehelyett a szabályozás vagy szinte kizárólagosan pénzügyi jellegű, s a CSO-k által szolgált társadalmi hasznosság valamely fogalmán alapul, vagy kontrolljellegű, ami azt jelenti, hogy az állami hatóságok a CSO-k működésének és irányításának szinte valamennyi aspektusát ellenőrzés alatt tartják. Előbbi, melyre példát az Egyesült Államok nyújt, valamiféle szolid „el-a-kezekkel” szabályozási keretet jelent, az adókedvezményeken kívül kevés állami támogatással. Utóbbi a szigorúbb, „kézrátételes” rezsimek sajátja, melyek magukban hordozzák a szűkülő civil társadalmi tér problémáját, noha az állam több pénzügyi és egyéb támogatást nyújt az arra érdemes szervezeteknek, melyek ezzel párhuzamosan saját terük tágulását tapasztalhatják. Ennek, a non-profit szervezetek irányában megjelenő duális magatartásnak egyre markánsabb példája Oroszország (Salamon et al. 2015; Benevolenski–Toepler 2017), illetve Kína (Zhang 2015).

A pénzügyi szabályozással élő rezsimek számára a kormányzás kulcskérdése: jogosult-e az adott szervezet a kedvezményes adózási formára; a kontroll-rezsimek számára pedig: illeszkedik-e az adott szervezet a kormányzati politikába és az állam által megfogalmazott prioritásokba? Egyértelmű, hogy a G20-országok többsége valahova a kettő közé esik, de közelebb a pénzügyi keretrendszerhez. Ezek a szabályozási módok természetesen a kormányzat és a CSO-k viszonyát szabályozó tágabb politikai ok-okozati rendszerbe illeszkednek.

Szabályozási szemléletmódok és kormányzat–nonprofit kapcsolati modellek

A gazdaságelmélet erre a kérdésre három, a CSO-khoz eltérő szerepeket rendelő választ kínál (ld. Steinberg 2006; Anheier 2014: 8. és 16. fejezet). Young (2000) kifejezetten a kormányzati – és a civil társadalmi – kapcsolatainak kiegészítés–helyettesítés–ellentét háromoldalú modelljét javasolja. Azzal érvel, hogy bizonyos fokig mindhárom kapcsolattípus jelen van egy adott időpontban, de egy konkrét időszakban egyik vagy másik nagyobb jelentőségre tesz szert. A politika feladata, hogy kiegyensúlyozza ezt a háromszöget.

Az elképzelés, hogy a CSO-k a kormányzat kiegészítői és helyettesítői az először Weisbrod (1988) által javasolt közjó vs. állami elégtelenség-érvelésen alapszik: a CSO-k a közjót szolgáló szolgáltatásokra kínálnak megoldásokat ott, ahol heterogén preferenciák jelennek meg, lehetővé téve a kormányzatnak, hogy az átlagszavazó igényeire koncentráljon. A CSO-k belépnek, hogy kompenzálják az állami ellátás

elégtelenségét. A CSO-k kormányzatot kiegészítő jellege Salamon (1995) javaslata, s a harmadik fél-kormányzat-tézisében fejeződik ki, mely szerint a CSO-k mint a közpolitika megvalósító és ellátó ágensei cselekszenek. Valóban azt láthatjuk, hogy még az olyan hibrid vagy autoriter rezsimekben is, mint Oroszország, erősen érdekelték a CSO-k állami támogatással megvalósuló szolgáltatási tevékenységekbe való bevonására (pl. Benevolenski–Toepler 2017). A CSO-k *gyengeségei* illeszkednek a kormányzat erősségeihez (a közszféra bevételei a nonprofit-támogatások garantálása, valamint szabályozási keretek az egyenlőség biztosítása érdekében), a CSO-k *erősségei* pedig (a tényleges szükségletekhez való közelség, magasabb rezponzivitás) kiegészítik a kormányzat gyengeségeit. Egy alapjaiban laissez-faire pénzügyi rendszer önmagában jól illeszkedik ezekhez a modellekhez, ráadásul gyakran gazdagítják további ösztönzők (pl. támogatások, szerződések), a nonprofit részvétel kormányzati kooperációkban való erősítése érdekében. Táguló civil társadalmi terek ott fordulnak elő, ahol a kiegészítő vagy helyettesítő modell valósul meg.

Ezzel ellentétben az erősebben kontrolláló szabályozó rendszereket jellemzően a konfliktusos kapcsolatok motiválják. Azt az elképzelést, hogy a CSO-k és a kormányzatok egymás ellenfelei, a közjó-elmélet (ld. Boris–Steuerle 2006) és a társadalmimozgalm-elmélet (Della Porta–Felicetti 2017) támasztja alá: ha a szükségletek sokfélék, a kisebbségi szempontokat nem lehet jól megjeleníteni a közpolitikában, ezért a kisebbségi preferenciák önszerveződése a többségi kormányzat ellenében fog létrejönni. Ráadásul a szervezett kisebbségek (társadalmi mozgalmak, demonstrációk, think tank-ek) hatékonyabbak a kormányzattal szembeni nyomásgyakorlásban, mint a szervezetlen tiltakozások. Ha azonban a CSO-k a kisebbségi álláspont érvényesítésére törekcsenek, a kormányzat válaszképpen a többségi álláspont védelmével próbálkozhat, ami potenciális politikai konfliktushoz vezet. Bizonyos mértékig hasonló dinamika rejlik a társadalmi igazságosságra és jogokra fókuszáló NGO-k külföldi támogatására adott globális ellenreakció mögött is, mely a szűkülő tér jelenségének egyik fő eleme (Christensen–Weinstein 2013; Dupuy et al. 2016).

A kontrolláló rezsimek és e kapcsolati modellek összekötése rámutat az uralkodó politikai szemléletmódok néhány, noha korántsem összes, a CSO-k fejlődési lehetőségeit korlátozó hiányosságára. Alapvetően három fő hiányosságot látunk:

Először, a CSO-k különféle szervezeti formákban és vezetési struktúrákban működnek:

- tagságszervezet, mely a tagok néhány közös érdekén alapszik, akik démoszkrét alkotják a belső kormányzás alapját;
- nonprofit-vállalkozás, amely fix tőkén és korlátozott pénzügyi felelősségen alapszik, s amelyben egy testület helyettesíti a tulajdonosokat és képviseli érdekeiket, valamint
- az alapítvány, egy tulajdonos nélküli, konkrét célt szolgáló alap- és vagyonnekezőként működő testület.

A társadalmi vállalkozók átnyúlnak ezeken a formákon, és az innovációk és fejlődés „aktív összetevőjét” adják (Brewer 2016; Young et al. 2016). Néhány kivételtől eltekintve a kontrolláló rezsimiek általában nem veszik figyelembe a forma és az irányítás ezen különbözőségeit.

Másodszor, a CSO-k, a vállalkozók és az alkalmazottak, valamint a hozzájuk kapcsolódó tagok és önkéntesek különféle funkciókat és szerepeket töltenek be, ami lehetővé teszi számukra, hogy realizálják komparatív előnyeiket (Kramer 1981):

- *szolgáltató szerep*: az állam és az üzleti szféra által kínált szolgáltatások helyettesítése vagy kiegészítése, gyakran kisebbségi igények kielégítése és bizalomtermékek biztosítása (magas információs aszimmetria és magas közvetítő költségek); ezáltal összességében az ellátás optimálisabb szintjét éri el;
- *úttörő szerep*: mivel az üzleti élet szereplőinél kevésbé kötik őket a tulajdonosok befektetésük megtérülésével kapcsolatos elvárásai, és nem a rövid távú politikai siker vezérli őket, valamint közelebb vannak sok társadalmi probléma és szükséglet frontvonalához, a CSO-k képesek kockázatot vállalni és kísérletezni, növelve ezáltal a társadalom egészének problémamegoldó kapacitásait.
- *értékőrző szerep*: eltérő (vallási, ideológiai, kulturális stb.) értékek kifejeződése, erősítése és segítése a társadalomban és bizonyos csoportokon belül, hozzájárulva ezáltal az érzékelhető sokféleséghez és a potenciális feszültségek csökkentéséhez, miközben a kormányzatokat a többségi akarat vagy az autokratikus módon kijelölt preferenciák kötik meg;
- *érdekvédő szerep*: amikor a kormányzatok nem egyenlően szolgálgják a társadalom valamennyi csoportjának szükségleteit, és amikor a domináns érdekek és társadalmi struktúrák hátrányba hoznak bizonyos csoportokat, miközben jogosulatlan előnyhöz juttatnak másokat. A CSO-k a közt képviselő kritikusként, érdekvédőként léphetnek fel, hangot adva a sérelmeknek, csökkenthetik a konfliktusokat és esetleges politikai változásokat érhetnek el.

A kontrolláló rezsimekben nem jelennek meg a nonprofitok ezen speciális szerepei. Elemezve a kapcsolati modelleket, a szolgáltató és az úttörő/innovátorszerep szoros kapcsolatban áll a kiegészítő vagy helyettesítő modellel, illetve a civil társadalmi tér kinyílásával és kiterjesztésével. Az értékőrző és az érdekvédő szerep ezzel ellentétben az ellenfél modell, a kontrolláló szabályozás és a civil mozgáster beszűkülésének megfelelője.

Miközben az NGO-k pozitív változásokat érhetnek el, a harmadik hiányosságuk az, hogy nem ismerik fel és nem korrigálják a CSO-k inherens gyengeségeit, például (Anheier 2014):

- *A források elégtelensége*, miszerint a jóakarát és az önkéntes hozzájárulások nem képesek elegendő és megbízható forrást generálni az országok sokféle problémájának leküzdéséhez.

- *A potyautas-probléma*, miszerint a kedvezményezetteknek nincs vagy kicsi a készletük arra, hogy valamiképpen maguk is hozzájáruljanak a fenntartható forrás előteremtéséhez.
- *Partikularizmus*, miszerint a CSO-k partikuláris csoportokra koncentrálnak, figyelmen kívül hagyva másokat, ami szolgáltatási hiányok megjelenéséhez vezethet; ha azonban a lakosság szélesebb rétegeit szolgálják, legitimitási problémákba ütköznek.
- *Paternalizmus*, miszerint a CSO-szolgáltatások sem jogot, sem felhatalmazást nem képviselnek, hanem szabad elhatározás alapján szolgálnak partikuláris érdekeket, melyek nem szükségszerűen tükröznek szélesebb társadalmi szükségleteket vagy a közakaratot.
- *Elszámoltathatósági problémák*, miszerint miközben a CSO-k elszámoltathatóságot és átláthatóságot követelnek, maguk is érintettek ilyen problémákban.

A fentiekből következő kihívás egyértelmű: miként lehet a CSO-k által kínált előnyöket úgy megerősíteni, hogy közben minimalizáljuk a hátrányokat és tekintetbe vesszük a formákban megjelenő különbségeket? Mi a helyes politikai keret és szabályozási megközelítési mód, ha egyensúlyt akarunk teremteni a kormányzat és a civil társadalom releváns érdekei között, úgy, hogy közben kiaknázzuk a civil társadalomban rejlő potenciálokat? A jelenlegi keretrendszerek – további differenciálás nélkül – alkalmatlannak tűnnek egy ilyen egyensúly megteremtésére.

A politikai keretrendszerek differenciálásának szükségessége

A fent bemutatott problémákra adandó megfelelő politikai válaszok keresésével kapcsolatos fő üzenet az, hogy a CSO-k differenciáltabb kezelésére van szükség: olyan megoldásra, amely túlmutat a jelenlegi egyenmértetű szabályozási rendszereken. Ezek jelentős mértékben a jótékony és a közjó valamely koncepcióján alapulnak, szabályozási történetük pedig a 19. század vége, 20. század eleje környékére, sőt, bizonyos esetekben a középkorba nyúlik vissza. Elavult elképzeléseken alapszanak, melyek arról szólnak, hogy a szervezeteknek miként kellene szolgálniuk a közjót, s nem veszik figyelembe a modern szervezeti formák sokféleségét, illetve a kollektív cselekvés módozatait. Mindezek helyett a kereteket a fenti politikai modellekben megfogalmazott funkcionális megkülönböztetésre kellene alapozni, figyelembe véve a szervezeti formákat, a komparatív előnyöket és hátrányokat.

A CSO-k mint szolgáltatók

A differenciálás első aspektusa a CSO-k szolgáltatási szerepét érinti. Egy tökéletes szabályozási rendszernek meg kell különböztetnie a teljes mértékben karitatív és adományozó szervezeteket azoktól, melyek a köz- és magánszférán átnyúló

partnerségek tagjai; melyek a kvázi-piac szereplőiként díjazással járó szerződésért való versenyben vesznek részt és általánosabban azoktól, amelyek az állami és üzleti intézményekkel egy kompetitív térben működnek. Az oktatás, az egészségügy és a szociális ellátás nagy és egyre növekvő terében a CSO-k, nonprofit státuszuk megtartása érdekében, számtalan pénzügyi nehézséggel és korláttal szembesülnek üzleti döntéseik meghozatala során, miközben az üzleti vállalkozások az adókönyvitések miatt tisztességtelen versennyel vádolják őket. Ezen a területen a jelentős tőkeigényre való tekintettel a legtöbb CSO inkább *vállalkozás*, mint tagsági alapú egyesülés; azonban a tőkepiachoz befektetések eszközlésére, gyakorlatilag nincs hozzáférésük, s nem tudnak versenyezni a tehetséges munkaerőért az üzleti vállalkozásokkal, melyek versenyképesebb bérezést tudnak ajánlani. Ennek következtében sok CSO feszegeti a szabályozási kereteket, ami veszélybe sodorhatja adóstatuszukat (Weisbrod 1998; Eikenberry–Kluver 2004; Toepler 2004b).

A legfőbb szabályozási kihívást az jelenti, hogy a for-profit–nonprofit-határvonal felügyeletének működőképés módjait kell kidolgozni, elősegítve ezáltal a tőkepiacra való kijutást. Az új hibrid formákat jelenleg tesztelik, hogy megoldjanak egyes, a differenciáltabb rendszer iránti igényt jelző problémákat. Az L3C³ és a jótékony vállalat (benefit corporation)⁴ az Egyesült Államokban vagy a közhasznú társaság (public benefit corporation) az Egyesült Királyságban a nonprofit és for-profit formák különféle hiányosságainak korrekciója érdekében tett lépések (Brewer 2016; Abramson–Billings előkészületben). Reflektálva a differenciálás igényére, néhány szakértő egy negyedik, a „közhaszn-társaságokat” (for-benefit enterprises) magában foglaló szektor koncepcióját javasolta (Sabeti 2011).

A CSO-k mint a civil elkötelezettség kifejeződései

A differenciálás egy másik aspektusa az érdekvédelmi és értékvédő szerepeket betöltő, általában egyesületi formát öltő CSO-k funkciójával kapcsolatos. Itt a legfőbb szabályozási kérdés egyrészt az elsősorban az önszolgáltató vagy tagi szolgáltatást nyújtó tevékenységek, másrészt az elszámoltathatóság biztosítása. A demokratikus legitimitás többnyire akkor kérdőjeleződik meg, amikor képviselési kérdések merülnek fel. Mind a helyi, mind a nemzetközi CSO-k tekintetében sok, demokratikus legitimitási kérdés vetődik fel a tagsággal és a közösségi képvisellel kapcsolatban (Brenchenmacher–Carothers 2018). Ráadásul még nyugaton is aggasztóan csökken az egyesületek aktív tagsága, mivel a tagok gyakran nem kívánnak részt venni a demokratikus döntéshozatal „demokrácia-iskolájában”, beleértve a belső választásokat és a taggyűléseket is.

A specifikus tagi érdekek érvényesülését segítő CSO-k gyakran szembesülnek azzal a váddal, hogy partikuláris érdeküket másoké elé helyezik, továbbá megkérdőjelezzik kedvezményes adózási lehetőségeiket és motivációikat is. Különösen égető probléma ez a gazdasági egyesületek, mint például a szövetkezetek vagy az önszolgáltató társaságok számára (Salamon–Sokolowski 2016). Olyan szabályozási keretre

van szükség, amely tekintetbe veszi a képviselt érdek köz-, illetve magánjellegének különböző fokozatait: az elsősorban közt szolgáló célokat kellene kedvezményezni, miközben a tagi szolgáltatókat talán nem. Sok érdek fog eebbe a körbe esni, ezek számára csak részleges kedvezményeket kellene biztosítani. Fontos, hogy a politikai pártok finanszírozását nem szabad a civil társadalom részeként értelmezni, és ezeket külön kell szabályozni, beleértve a politikai akcióbizottságok és hasonló testületek ténykedését is, melyek privát forrásokat csatornáznak a politika világába.

A pártpolitika és a karitatív nonprofit szervezetek keveredéséből fakadó problémákon túl a politikai tevékenységek (mint például az érdekképviselő vagy a lobbibizottság) szabályozása a jogi megközelítések másik nagy területe, főként az angolszász országokban. Az USA-ban a homályos lobbizövezetek esetleges megsértéséért kivethető drákói adóbüntetések az elmúlt évtizedekben még attól is elvették a jótékonyági szervezetek kedvét, hogy legitim érdekvédelmi tevékenységet végezzenek, annak ellenére, hogy egyértelmű volt annak hasznossága. A jól teljesítő nonprofitok szakértői szolgáltatásokat vesznek igénybe, hogy erősítsék érdekvédelmi tevékenységüket, amit a klienseik és tagjaik számára nyújtott szolgáltatások és az általános szakpolitikai környezet fejlesztésére használnak (Crutchfield–Grant 2007). Ebben az esetben mind a politikai aktivitás, mind a pártpolitika vs. civil társadalom határainak pontosabb meghúzására lenne szükség.

A civil elköteleződés a különféle formákban működő CSO-kat (és egyre inkább az internet-alapú érdekvédelmi platformokat is) a társadalmi elszámoltatás követelőinek szerepébe helyezi (Fox 2015; Brinkerhoff–Wetterberg 2016), ismét csak kitéve őket a transzparencia hiányára és a partikuláris érdekek képviselőitől való elvárási vádakra. E tekintetben magasabb fokú átláthatósági sztenderdekre van szükség, ideértve önmaguk átláthatóságát is (Ebrahim–Weisband 2007; Gugerty–Prakash 2010). Ráadásul a konvencionális médiában végbement alapvető változások és a közösségi médiát uraló kakofónia a színvonal és professzionalizmus visszaeséséhez vezetett, ami sok országban a közszféra gyengülését, valamint az intézményekbe vetett bizalom gyengülését eredményezte. Ezen a területen olyan szabályozásra volna szükség, mely megállapítja a közéleti átláthatóság és elszámoltathatóság követelményeinek minimumát, miközben a közszféra minőségfejlesztését célozza olyan mértékig, hogy az önszabályozó rendszerek működtetése ne kapjon bátorítást (AbouAssi–Bies 2018).

A CSO-k mint pénzügyi közvetítők

A differenciálás harmadik aspektusa a *közjó magánforrásokból való támogatása*, ami a filantróp alapítványok szerepére és potenciális hozzájárulásaira irányítja a figyelmet. A bevétel-generáló eszközökkel rendelkező alapítványokat általában a társadalom legkevésbé korlátozott intézményei között tartják számon, mivel sem a piac elvárásai, sem a választói igényeknek nem kell megfelelniük. Ez a gazdasági

és politikai szempontoktól való duális függetlenség lehetővé teszi, hogy komplex, ellentmondásos, sőt, akár népszerűtlen témákkal foglalkozzanak, s megoldásokat keressenek ott, ahol a kormányzat és az üzleti szféra feltehetően visszarettenne, nem is beszélve az első pillanattól rájuk leselkedő kockázatokról. Az alapítványok hosszabb távon gondolkodhatnak, függetlenül a rövid távú piaci megtérülés és politikai támogatás szempontjaitól. Ebből következik, hogy az alapítványok sokféle speciális társadalmi szerep betöltésére vannak felkészülve, ideértve a változások és innováció megvalósítását, az anyagi erőforrások újraelosztását, társadalmi infrastruktúrák létesítését és kiegészítését vagy a kormányzati cselekvés helyettesítését (Anheier–Hammack 2010; Anheier–Leat 2018). Sajnos a kormányzatok többnyire nem értik a releváns alapítványi szerepköröket, s pusztán „készpénzmasinának” tekintik őket, melyekkel fel lehet tölteni a költségvetési hiányokat (Abramson et al. 2014; Toepler 2018), vagy hajlamosak túlszabályozni őket (Toepler 2004a; Leat 2016). Prewitt (2006) azzal érvel, hogy a liberális társadalmakban az alapítványok csak a gazdasági választással és a politikai szabadságjogokkal való minimális interferencia esetén engedik magánvagyon felhasználását a közjó érdekében. A kettő közötti egyensúly megteremtése kulcsfontosságú szabályozási kihívás.

A CSO-k mint társadalmi innovátorok

A megkülönböztetés negyedik aspektusa a társadalmi innovációt érinti, s vállalatokra, egyesületekre, alapítványokra egyaránt vonatkozik. A CSO-k valódi innovátorokként és úttörőkként funkcionálnak, a megismételhetőség, a terjeszkedés és a növekedés terén mégis alapvető problémákkal találják magukat szemben (Anheier et al. 2017). Nem létezik a társadalmi vállalkozások szisztematikus monitorozása vagy vizsgálata, és sokan a disszemináció és információ-megosztás elégtelensége miatt buknak el. Ennek következtében túl sok társadalmi innovációs lehetőség marad észrevétlen, s a „spanyolviaszt”, úgymond, újra és újra feltalálják. Azok az innovációk, melyeknek mégis sikerül visszhangot kelteniük, a szociális beruházási piac hiánya mellett teszik ezt. A civil társadalom sok innovációja rejt jelentős profitlehetőségeket a beruházók és tulajdonosok, és fontos lehetőségeket a szélesebb közönség számára, de hogy egy adott innováció potenciálja milyen irányban realizálódik a másolhatóság és a növekedés tekintetében, illetve hogy kik számára, ez gyakran bizonytalan. A technológiai innovációkkal ellentétben itt nem létezik a társadalmi innováció fejlesztését elkötelezetten segíteni kívánó befektetői kör. A kimeneti kötvények (impact bond) és az ehhez kapcsolódó intézkedések megfelelő irányba tett lépést jelentnek (Albertson et al. 2018), de ennél többre van szükség. Ezért az ilyen típusú potenciálok értékelését végző platformra vagy elszámoló-házra (clearinghouse) van szükség, valamint egy olyan szabályozási keretre, amely segíti a társadalmi innovációk tesztjét. A platform vagy hivatal szervezeti formája és jogi státusza többféle lehet, de célként az üzleti világot szolgáló

befektetési és kockázati tőkepiac mellett egy működő társadalmi beruházási piac megteremtését kell megfogalmaznia.

Konklúziók

A sokféle kihívással küzdő, mégis hatalmas potenciálokat rejtő civil társadalom sok G20-országban válaszut előtt áll. A CSO-k régen kinőtték szabályozási kereteiket, s a politikusok feladata a megfelelő környezet megteremtése. A politikai kihívás világos: miként lehet a kormányzatok és a civil társadalom céljait, módszereit és eszközeit jobban koordinálni és harmonizálni? Mi a megfelelő politikai keret a felek érdekeinek kiegyensúlyozásához úgy, hogy realizálni lehessen a civil társadalomban rejlő lehetőségeket, tekintetbe véve a CSO-k közötti funkcionális különbségeket, valamint az ezek hátterét alkotó eltérő szervezeti formákat? Milyen szabályokra, előírásokra, intézkedésekre és ösztönzőkre volna szükség? Miként lehet az alapvetően konfrontatív kapcsolatokat kiegészítő vagy helyettesítő kapcsolatokká formálni anélkül, hogy veszélyeztetnénk a civil társadalom alapvető függetlenségét?

Egyértelmű: az, hogy milyen válaszokat találunk, azon országok szélesebb politikai és szabályozási rendszereitől függ, amelyek megvizsgálják e kérdéseket. Ez eltérő lehet a liberális demokráciákban, a rendszerváltó vagy dekonszolidálódó országokban, nem is beszélve az autokráciákról. Ezért mielőtt a fenti kérdésekre konkrét politikai javaslatok terén keresünk választ, hosszabb távú és alapvetően normatív kérdéseket kell górcső alá vennünk:

- Értékként tekint-e egy ország a társadalmi önszerveződésre általában – különös tekintettel a viszonylag független civil társadalomra, mely szükség esetén kész kihívás elé állítani és konfrontálódni az aktuális hatalommal, vagy jobban szereti a fentről irányított társadalmat, melyben a kontroll dominál? Az, hogy az országok milyen válaszokat adnak erre a kérdésre, alapvetően fogja befolyásolni a CSO-k mint szerveződések és civil funkcióik szabályozási kereteit.
- A civil társadalom által nyújtott szolgáltatásokra elsősorban mint a heterogén szükségletek esetén a kormányzat és a piac által a kvázi közjó biztosításában megjelenő hiányokra adott válaszként tekint – vagy a CSO-k főleg a kormány kezének meghosszabbításai, melyek a kormányzat számára nemkívánatos szolgáltatások nyújtásának flexibilis eszközei? A közjót szolgáló, nonprofit gazdasági intézményként működő szolgáltató CSO-k szabályozási kerete ezúttal is azon fog múlni, hogy az egyes országok milyen válaszokat adnak erre a kérdésre.
- Értékként tekint-e egy ország a magánszféra által közcélként definiált célokra szánt vagyon független formáira, melyek így a politika folyamatára is befolyással lehetnek – vagy úgy tekintik, hogy ezek a tevékenységek szembe mennek a közakarattal, akárhogy is fogalmazódik az meg, és a kormányzati politika akadályozását jelentik? Az erre adott válasz fogja meghatározni az alapítványokra vonatkozó szabályozási kereteket.

- A társadalmi innováció motorjaiként tekint-e egy ország a CSO-kra és a bennük vagy rajtuk keresztül tevékenykedő társadalmi vállalkozókra – vagy az ilyen típusú innováció elsősorban a kormányzati tervezés és az állami intézményi beavatkozások hatáskörébe tartozik? Ismét csak azt találjuk: az, hogy a politikai döntéshozók miként gondolkodnak a társadalmi innovációk funkcionális elhelyezkedéséről, alapvetően meghatároz minden jövőbeni szabályozási keretet, ideértve bármely potenciális társadalmi innovációt és a befektetési piacot is.

Mindezek a megfontolások lényegi, a kormányzat és a civil társadalom kapcsolatainak hosszabb távú mozgásait szem előtt tartó párbeszédet igényelnek. Ezek feltehetően különböző, és remélhetőleg fejlettebb, szabályozási keretekhez vezetnek majd. A CSO-k körüli ellentmondásos politikai környezet ellentmondásosságának és a mai napig tapasztalt politikai mellőzés egyik oka talán az, hogy ezekkel a hosszú távú és elsődleges fontosságú kormányzati döntésekkel túlságosan hosszú ideig nem foglalkoztak, sőt, kerülték őket.

(Fordította: Farkas Gabriella)

Mellékletek

1. SZ. MELLÉKLET

A G20-ORSZÁGOK CIVIL TÁRSADALMAINAK STÁTUSZÁRÓL ÉS MOZGÁSIRÁNYÁRÓL SZÓLÓ FELMÉRÉS SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA, 2018

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Argentína	Fejlődő, de nem kielélt kapcsolatok az állammal („ingalengések”); a CSO-knak hangot adó képviselői testületek hiánya	Az új Polgári Törvénykönyv egysegisíti a CSO-k jogi bánásmódját, és csökkenti a kis szervezetekkel szembeni elvárásokat, ugyanakkor a szabályozás túlzóan bonyolult	A határon átnyúló tevékenységek várhatóan erősödnek; az OECD-beléptési procedúra jótékony hatású, nagyobb transzpareniciát igényel	Országos és nemzetközi szinten is bővül	Egyszerűbb szabályozáson alapuló együttműködő-kiegészítő modell igénye
Ausztrália	Fejlett és jól kidolgozott kapcsolatok az állammal, melyek a jelenlegi kormányzat politikai preferenciái miatt szűkülhetnek	A CSO-kat szolgáltatóknak, a kvázi-piacrészeknek tekintik; a CSO-k érdekvédelmi szerepével kapcsolatos szabályozási kérdések a választások és a lobbitevékenységek kontextusában	A pénzügyi bevételek és kiadások erősebb kontrollja; nagyobb elvárás a nemzetközi CSO-k irányában (regisztráció, beszámoló); csökkenő nemzetközi támogatási keret	Hazai szinten stabil, nemzetközi szinten kissé szűkül	El kell választani a szakpolitikát és a politikát a demokráciát építő CSO-k értékei mellett való pártatlan elköteleződés mentén, miközben fejleszteni kell a lobbitevékenységet és az önszabályozást
Brazília	A CSO-k jogi környezetének jelentős reformja 2010 óta megerősítette az állammal való kapcsolatokat, hozzáférést adott a közpénzekhez, erősödött a beszerzési és beszámolási folyamatok kontrollja, ideértve az adókönyvitéseket is	A politikai és gazdasági bizonytalanság, valamint, a megszorító intézkedések kihívást jelentenek a reformok végrehajtása és az állami-CSO-kapcsolatok erősítése terén	A korrupció- és terrorizmus-ellenes intézkedések, valamint a gazdasági és politikai krízis országos szinten a demokrácia, nemzetközi szinten a civil kapcsolatok gyengüléséhez vezettek; az Amazonas régióban dolgozó külföldi CSO-kat erős kontroll és gyanakvás kíséri; néhány állam adót vetett ki a külföldi támogatásokra	Nemzetközi szinten a stabilitól a vegyesig terjed a skála, hazai szinten bővül, de nem egyenletesen	Még sok reformot kell végigvinni, hogy érezhető legyen a hatás; a reformintézkedések végrehajtását az elégtelen kormányzati kapacitás mellett a gyenge gazdasági és törékeny társadalmi körülmények is akadályozzák

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Kanada	Fejlett és kiérlelt kapcsolatok az állammal, miközben változások és szakpolitikai revízió van folyamatban	2015-ben Trudeau felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy egy munkacsoport létrehozásával modernizálja a CSO-k kormányzását, mivel az akkori keretrendszer elavultnak és túlzóan korlátozóknak tartotta; a Szenátus úgy döntött, hogy saját hatáskörben felülvizsgálja a karitatív szervezetekre vonatkozó törvényt	A kanadai CSO-k nem adhatnak támogatást nem kanadai szervezeteknek megfelelő „irányítás és felügyelet” nélkül, amire csak a nagyobb szervezeteknek van kapacitásuk; a NAFTA jövőjének és az USA politikája kanadai diskurzusokba való tovagyűrűző hatásának kérdései	Stabil	Politikai reform szükségessége; jobb együttműködések az állami és civil pénzügyi alapok megerősítése érdekében, a hazai és nemzetközi függetlenség megtartása mellett; a CSO-k erősebb formális képviselőitének igénye országos szinten, a vidéki szint kiegészítése-képpen; a CSO-k kormányzásának és szabályozásának modernizálására tett erőfeszítések, nyitottság a reformokra
Kína	A 2016-os Karitatív törvény megengedőbb környezetet teremtett, de növelte a szabályozási terheket; a CSO-k szolgáltatóként állami szerződésekbe való bevonásának erősödése; a nemzetbiztonsággal kapcsolatos törvények (Kémkedés elleni törvény (2014), Nemzetbiztonsági törvény (2015), Terrorizmus-ellenes törvény (2015), Kiberbiztonsági törvény (2017)) jelentősen erősítik az állam civil társadalom feletti hatalmát, szűkítik a CSO-k, különösen a jog- és érdekvédő aktivizmus terét	Gyorsan változó, az állam által ellenőrzött szabályozási környezet; szervezeti források és kapacitások hiánya; az ellenőrzött politikai tér miatt a CSO-k képtelensége arra, hogy hatékony válaszokat adjanak kritikus társadalmi kérdésekre vagy egyes állampolgárok problémáira	Több a határon átnyúló és nemzetközi; nincs külön szabályozás a külföldön dolgozó hazai szervezetek kapcsán, és nem korlátozzák a hazai források külföldi tevékenységekhez való felhasználását, ugyanakkor egyre több a kormányzat és a nemzetközi NGO-k közti konfliktus; a 2016-os Tengerentúli törvény háttérében egyértelműen nemzetbiztonsági megfontolások állnak	Stabil a külföldön dolgozó hazai CSO-k, bővülő a Kínában szolgáltató hazai szervezetek, de szűkülő a Kínában működő nemzetközi CSO-k és a hazai érdekvédő CSO-k számára	Egy tisztább és átfogóbb, új modell igénye a kormányzat és a növekvő számú szolgáltató CSO-k között; az új kommunikációs technológiákra épülő, sokféle hangnak teret adó „kormányzati-platform-társadalom” iránti igény; a nemzeti-nemzetközi találkozási felület felülvizsgálata, mivel a nemzetközi szervezetek egyre több korlátozással találkoznak, míg a külföldön dolgozó szervezetek csak kevésse.

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
India	<p>Dinamikus, sokszínű és régi CSO-hagyományok, a gyarmati korszakig nyúló jogszabályi környezettel és a jogi személyiségek elnagyolt leírásával; a kormányok és a magánvállalkozások között erősödő együttműködések a társadalomfejlesztés kérdéseiben csökkentik a CSO-k mozgásterét; a terrorizmus és a nemzetbiztonság védelme egyre nagyobb hangsúlyt kap</p>	<p>A központi kormányzat által javasolt új törvények a legfelsőbb bíróság határozata alapján, mely a CSO-k egyszerűbb szabályozását írja elő</p>	<p>A 2010. évi törvény a külföldi támogatók szabályozásáról erőteljes előírásokat fogalmazott meg a politikai tevékenységet végző CSO-k külföldi támogatása vonatkozásában; a nemzetközi CSO-k beszámolási kötelezettségeinek szigorítása</p>	<p>Szűkül a nemzetközi, stabil a hazai szervezetek számára</p>	<p>Miközben a CSO-k hazai környezete stabil, sőt, valamelyest javul, a helyzet jóval bonyolultabb a nemzetközi tevékenységek tekintetében; jelentős igény a konzultációra, egy konkrét válasz a többszereplős „India Fejlődéséért Együttműködési Fórum”, mely a dél-dél együttműködésekre fókuszál</p>
Indonézia	<p>Az 1980-as évek autoriter kormányzása után, mikor a CSO-k szigorú ellenőrzés alatt voltak, a jogi környezet nyitottabb és fejlettebb lett, azonban továbbra is változó és inkonzisztens</p>	<p>A CSO-k átfogó jogi szabályozása változatlan maradt, annak ellenére, hogy 2017-ben elfogadták a sokat vitatott 17. sz. törvényt: Joko Widodo elnök aláírta egy rendkívüli rendelkezést, mely felhatalmazza a kormányzati hatalmat, hogy bírósági eljárás nélkül osszalasson fel társadalmi szervezeteket, amennyiben azok veszélyeztetik az ország egységét</p>	<p>A nemzetközi CSO-k-nak az indonéz kormánnyal aláírt szerződéssel kell rendelkezniük, egyebekben ugyanazok a szabályok és előírások vonatkoznak rájuk, mint a hazai CSO-kra, emellett tilos információgyűjtési és politikai tevékenységet, ill. az indonéz társadalomra alapozott forrásteremtést folytatniuk és kormányzati forrásokat használniuk</p>	<p>Egyetlen, de többnyire szűkülő a hazai és a nemzetközi szervezetek számára egyaránt</p>	<p>Mivel a jelenlegi helyzet a kormányzat kénye-kedvének szolgálatja ki a CSO-kat, széleskörű párbeszédre van szükség; a radikális ideológiai mozgalmak miatt erős ellenállás van a civil társadalmi tér bővítésével szemben</p>

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Olaszország	Fejlett és kiérlelt kapcsolatok az állam és a CSO-szektor között; a megszorító intézkedések elbizonytalanító hatásai, valamint a CSO-k közforrásoktól való erős függése	Továbbra is bonyolult a szabályozási környezet és nagyok a bürokratikus terhek; ugyanakkor néhány új törvény több lehetőséget ad egyes CSO-k számára, pl.: a társadalmi vállalkozásokról szóló 155/2006 sz. törvényerejű rendelet, a CSO start-up-ok tőkepiachoz való hozzáféréseiről szóló 221/2012 sz. törvény vagy a közérdeket szolgáló vállalatokról (benefit companies) szóló 208/2015 sz. törvény	Általánosan kedvező feltételek a nemzetközi CSO-tevékenységek számára, s bizonyos aggodalmak a terrorizmus- és korrupció-ellenes törvénykezés hatásait illetően	Nemzetközi szinten stabil, hazai szinten enyhén bővül	A társadalmi és politikai élet megújítása érdekében újra kell értékelni a kormányzat-CSO kapcsolatokat; a CSO-kat a szolgáltatásnyújtó szerep helyett inkább innovációs szerepekbe kell helyezni; hatékonyabb megvalósítás
Japán	Az elmúlt évtizedekben a teljes CSO-szektor fokozatos növekedése, ami az erőteljes szabályozást és kiterjedt kontrollt jelentő etatiszta modellről való elmozdulás következménye	A szabályozási környezet tovább-töredezése; az átfogó modell hiányából fakadó hibridizáció; a társadalmi vállalkozások gyors növekedése	Összességében kedvezőbb körülmények a nemzetközi CSO-tevékenységek számára, bizonyos aggodalmak a terrorista- és korrupcióellenes jogalkotás kapcsán; CSO-k mediátor szerepe az észak-ázsiai államok közötti feszültségek oldásában	Hazai és nemzetközi szinten egyaránt bővülő	Sok reformtörekvés van folyamatban, azonban kaotikusan és apró lépésekben, a CSO-k társadalomban betöltött szerepének átfogó koncepciója hiányában; a hivatalos fejlesztési támogatások (ODA) csökkenése ellenére a japán CSO-k még aktívabbak külföldön

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Mexikó	<p>A jogi kereteket általában a CSO-k számára megfelelőnek tartják, különösen a CSO-k tevékenységeinek támogatásáról szóló 2004. évi szövetségi törvényt; a gyakorlatban bonyolult és ellentmondásos a környezet; erősödő aggodalmak a jogszabályok érvényesülésének eróziója miatt; az aktivisták ellen a nemzetbiztonság nevében elkövetett bűncselekmények és erőszak növekedése</p>	<p>Továbbra is élnek a CSO-k működését és pénzügyi fenntarthatóságát akadályozó tényezők; számos reformot és új törvényt hoztak a CSO-k jogbiztonságának növelése és az adókedvezményre jogosító CSO-tevékenységek körének bővítésére; más törvények és előírások a beszámolási kötelezettségeket növelik (a pénzmosás elleni törvény vagy az átláthatóságról és a nyilvános információkhoz való hozzáférésről szóló törvény)</p>	<p>Összességében kedvező feltételek a nemzetközi CSO-tevékenységek számára, bizonyos aggodalmak a terrorizmus-, drog- és korrupció-ellenes jogalkotás hatásainak tekintetében; kevés külföldön működő mexikói CSO</p>	<p>Stabil, de ellentmondásos, elmozdulásokkal a bővülés, illetve szűkülés irányába</p>	<p>A törvények és előírások, illetve a gyakorlat közti hiátus megszüntetésének igénye; az állami és szövetségi törvénykezés harmonizációjára, valamint a CSO-k adóügyi kezelésének fejlesztésére vonatkozó igények</p>
Orosz-ország	<p>A CSO-kat általában korlátozó környezet; a regisztrált hazai és nemzetközi CSO-k számának csökkenése; a CSO-szerepek tisztázatlansága</p>	<p>Bonyolult regisztrációs és beszámolási követelmények; kedvezőtlen adózási feltételek; némi állami-CSO-együttműködés a szolgáltatásnyújtás terén</p>	<p>A 129-FZ szövetségi törvény szerint a külföldi CSO-kat nemkívánatosnak lehet minősíteni, amennyiben veszélyeztetik az alkotmányos rendet, a nemzetvédelmet vagy az állambiztonságot; pénzügyi tevékenységek korlátozása</p>	<p>Szűkül, és alapvetően csak mint szolgáltatókat és az állam meghosszabbított karját fogadják el</p>	<p>Az állam-CSO-kapcsolatok jelentős felülvizsgálatára van szükség egy megengedőbb környezet kialakítása érdekében legalább a szolgáltatásnyújtás területén a párhuzamos szabályozások csökkentésére, különös tekintettel a lokális szintre</p>

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Szaúd-Arábia	A CSO-k igazán helyiek, a finanszírozás, a programok és a tevékenységek tekintetében, nincs nemzetközi finanszírozás és a nemzetközi munka is nagyon korlátozott; növekvő szerepük a szolgáltatásnyújtásban	Az előrelépések (2015. évi törvény a CSO-król) ellenére továbbra is párhuzamosan működő hivatalok látják el a CSO-k létrehozásával és monitorozásával kapcsolatos feladatokat; ernyőszervezetek hiánya; erősen individualizált terület	Nemzetközi szervezetek nem nyithatnak szaúdi arabiai kirendeltséget vagy nyújthatnak pénzügyi támogatást helyi CSO-k számára; 9/11 után szigorú pénzügyi megszorításokat fogadtak el; a szaúdi CSO-k nem finanszírozhatnak külföldi projekteket, csak abban az esetben, ha van külföldi kirendeltségük, vagy be vannak ott jegyezve	Hazai szinten kaotikusan bővülő, nemzetközi szinten keveset változik	A civil elköteleződés élnékitése és a civil társadalom növekedése érdekében új stratégiára van szükség a politikai és társadalmi változások kontextusában
Dél-Afrika	A CSO-k létrehozásának és működtetésének jogi környezete általában véve megengedő; az apartheid után a CSO-k meghatározó szerepet játszottak a megbékélési folyamatban, a részvétel növekedésében, a szolgáltatásnyújtás terén, valamint a kormányzó ANC tevékenységének monitorozásában	A 2012. évi törvény a nonprofit szervezetekről tovább fejlesztette a CSO-k közeget, s létrehozta a Dél-Afrikai Nonprofit Szervezetek Felügyelő Hatóságát, mely pl. a regisztrációt és a közpénzek használatát monitorozza, biztosítja az elszámoltathatóságot; a gyors regisztrációt és a hatékony megvalósítás feladatát hordozó állami hivatalok kapacitásai továbbra is korlátozottak	Tekintettel a pénzmosás és a terrorista tevékenységek finanszírozásának veszélyeire, kötelező a külföldi CSO-k regisztrációja	Többé-kevésbé stabil	Proaktív politikai hozzáállás a CSO-khoz; a hazai és nemzetközi szervezetek kapcsolatainak felülvizsgálatainak igénye, különös tekintettel a nagy alapítványokra; a külföldi támogatások csökkenése pénzügyi nehézségek elé állítja az érdekvédő CSO-kat

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Dél-Korea	A kormányzat és a CSO-k közti támogató kapcsolatok két évtized után kedvezőtlenebb politikai attitűdök érvényesülnek; továbbra is bizonytalan a CSO-k koreai társadalomban betöltött szerepe	A CSO-knak kormányzati engedélyre van szükségük új tevékenység indításához; a személyi jövedelemadóról szóló törvény változásai csökkentették az adományokat; az elégtelen szolgáltatások miatt az új átláthatósági törvény nagyobb terhet jelent; a forrásteremtési tevékenységeket korlátozzák és szigorúan szabályozzák	Kevés koreai nemzetközi szervezet létezik; a nemzetközi CSO-kra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a hazai szervezetekre, azonban szigorúan ellenőrzik forrásteremtési és adományozási tevékenységeiket	Hazai és nemzetközi téren is enyhén szűkül	Jogi reformok szándéka két különböző, részben egymásnak ellentmondó törvényjavaslattal: az egyik kormánybizottság létrehozását teszi lehetővé, melynek a CSO-k felett volna hatásköre a regisztrációs folyamat és a szélesebb CSO-autonómia és rugalmasabb mozgáster szabályozása érdekében; a másik javaslat a visszaélések megelőzésére, a pénzügyi felügyelet erősítésére fókuszál
Törökország	2013 óta erősödő autoriter rezsim a központi kormányzat hatalmának konszolidációjával és az alapvető jogok és szabadságok viszszaerősítésével, a nemzetbiztonságra, az egységre és a közrendre való hivatkozás mellett	Szervezetek bezárása, aktivisták letartóztatása; a pénzmosás és a terrorizmus elleni törvényalkotás; a működő CSO-k erőteljesebb kontrollja, beleértve a weboldalaik és közösségi-média-felületeik blokkolását; néhány CSO képes volt alkalmazkodni és új utakat találni az elnyomás alatti működéshez	Határon átnyúló együttműködések élénkülése a menekültválság miatt; a nemzetközi CSO-k egyre több korlátozással találkoznak; változások a donorszervezetek prioritásaiban a politikai ellenlépések elkerülése érdekében; új szövetségek CSO-k és donorszervezetek között a flexibilitás érdekében, határokon átnyúló tevékenységek támogatására a kormány kikerülésével	Dramai szűkülés az utóbbi években	A szolgáltatásnyújtás mellett milyen más szerepet játszhatnak a CSO-k egy autoriter rezsimben? A régió jövőben is fennmaradó politikai instabilitása teret nyithat a CSO-k számára külföldi entitásokkal való szorosabb kapcsolatok kiépítéséhez

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Egyesült Királyság	Stabil demokrácia, élénk hazai és nemzetközi CSO-szektorral; aktív kormányzati és szektorális reformtevékenység	Jogi intézkedések, melyek potenciálisan korlátozzák a hazai érdekvédő munkát (pl. a 2014. évi lobbizás-törvény vagy a terrorizmus-ellenes intézkedések); az új közigazgatási intézkedések terheit rótták a szolgáltató CSO; a CSO-kba vetett bizalom és legitimitásuk eróziója az agresszív forrásteremtés, inkompetencia és a magas ügyvezetői fizetések miatt; a társadalmi érték-törvény és új jogi formák, pl. a közösségi érdekű vállalat, bevezetése; a kormány támogatja a finanszírozás új formáit, ld. pl. szociális beruházási stratégia	Általánosan kedvező feltételek a nemzetközi CSO-tevékenységek számára, bizonyos aggodalmak a terrorista- és korrupció-ellenes intézkedések miatt; elvárások, hogy a UK és más nyugati országok kiemelkedő színvonalú szakpolitikát és gyakorlatot célozzanak meg a CSO-kkal való együttműködés terén	Többé-kevésbé stabil, az erózió és a bővülés bizonyos jeleivel	Az érdekvédelmet és kampányokat elbizonytalanító vagy korlátozó jogszabályok és szerződési feltételek megszüntetésének igénye. Az új közigazgatási szemléletmód CSO-k identitását és autonómiáját befolyásoló hatásainak javítására vonatkozó igény; a kölcsönös felelősségek megértésének és az állam, illetve a CSO-k tiszteletének igénye; a Brexit hatásai továbbra sem világosak, és bizonytalanságot szülnek (pl. az EU-pénzek elvesztése)

Ország	A CIVIL TÁRSADALOM STÁTUSZA			Mozgásirány	Aktuális témák, reformigények, reform-forgatókönyvek és lehetséges politikai modellek
	Általános jellemzők	Fő hazai témák és fejlemények	Fő nemzetközi témák és fejlemények	A civil társadalmi teret érintő következmények	
Egyesült Államok	Élénk és magasan fejlett civil társadalom egy veszélyeztetett demokráciában, mely sok kihívással áll szemben, ugyanakkor a megújulás lehetősége is adott	Az érdekpoltizálásba való erőteljesebb bevonódás miatti átpoltizálódás csökkenti a CSO-k függetlenségét (Citizens United vs. Szövetségi Választási Bizottság (2010), Speechnow.org v. FEC (2010)); az adómentes szervezetek esetében az adóhatóság nem érvényesíti kellőképpen az adótörvényeket; a 2017-es adóreform az adományok csökkentéséhez vezet; veszélyben van a gyülekezési jog: 2016 óta 28 államban és szövetségi szinten hozott több, mint 50 jogszabály korlátozza a gyülekezés és a tiltakozás szabadságát	Általában támogató környezet a külföldi székhelyű és az USA-ban működő nonprofit szervezetek számára; a külföldi szervezetek regisztrációjáról szóló törvény szigorúbb végrehajtása; szankciók: egyes esetekben a CSO-knak az Idegen Vagyont Ellenőrző Hivataltól kell engedélyt kérniük bizonyos országokban való működéshez; a pénzügyi intézményekhez való hozzáférés: a bankok a pénzmosásról, a terrorizmus finanszírozásáról szóló törvények, valamint a szankciók szigorúbb végrehajtása miatt visszavonulnak; Pénzügyi Akciócsoport (törölték a nonprofit szervezeteket a terrorista veszélynek leginkább kitéttek listájáról); bármilyen USA-támogatás elnyerése érdekében a nemzetközi CSO-knak bizonyítaniuk kell, hogy az abortusz semmilyen formáját nem támogatják, és nem hajtják végre, és ezt a végső kedvezményezettek vonatkozásában is biztosítaniuk kell	Hazai szinten fokozatos erózió, nemzetközi szinten szűkülés	Az USA jelenlegi kormánya az állam-CSO-kapcsolatok korábban megfogalmazott céljainak szinte mindegyikét elutasítja; a kampányfinanszírozás és a CSO-szerepek szigorú elkülönítésének igénye; az üzleti szempontok érvényesülésének irányába vivő nyomás folytatódása az oktatás, az egészségügy és a szociális szolgáltatások terén; a CSO-k USA társadalmában betöltött szerepe jelentős újragondolásnak igénye; az USA-székhelyű nemzetközi CSO-k átpoltizálódása a megváltozott geopolitika kontextusában

CSO = civil society organization

ICSO = international civil society organization

Adatforrások

VDem Project (Version 8): <https://www.v-dem.net/en/data/data-version-8/>

Variables: v2cseeorgs (CSO entry and exit)v2csptrcpt (CSO participation) v2csreprss (CSO repression)

Megkérdezett civil társadalmi szakértők

Ileri Ablanedo Terrazas, Independent Consultant; **Edith Archambault**, University of Paris 1 Pantheon-Sorbonne (emeritus); **Jo Barraket**, Centre for Social Impact Swinburne; **Terrance S. Carter**, Carters Professional Corporation; **Noshir Dadrawala**, Centre for Advancement of Philanthropy; **Masayuki Deguchi**, Graduate University for Advanced Studies (SOKENDAI); **Philippe-Henri Dutheil**, Ernst & Young; **Peter Elson**, University of Victoria; **William Gumede**, Wits School of Governance; **David Hammack**, Case Western Reserve University; **Jeremy Kendall**, University of Kent; **Moritz Koch**, Heidelberg University; **Leilah Landim**, Federal University of Rio de Janeiro; **Liu Qiu Shi**, Tsinghua University; **Mauro Magatti**, Università Cattolica del S. Cuore; **Natasha Matic**, King Khalid Foundation; **Myles McGregor-Lowndes**, Queensland University of Technology (emeritus); **Irina Mersiyanova**, National Research University Higher School of Economics; **Alejandro Natal**, Universidad Autónoma Metropolitana; **Lerma Eryanto Nugroho**, Indonesian Centre for Law and Policy Studies; **Tae-Kyu Park**, Yonsei University (emeritus); **Enrique Peruzzotti**, Universidad Torcuato Di Tella.

Irodalom

- AbouAssi, Khaldoun–Bies, Angela (2018): Relationships and resources: then isomorphism of nonprofit organizations' (NPO) selfregulation. *Public Management Review*, 20., 11., 1581–1601. <https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1400583>
- Abramson, Alan J.–Billings, Kara C. (in preparation): Hybrid organizations. In: Anheier Helmut K.–Toepler, Stefan (Eds.): *Routledge companion to nonprofit management*, London: Routledge.
- Abramson, Alan J.–Soskis, Benjamin–Toepler, Stefan (2014): Public-philanthropic partnerships: A review of recent trends. *The Foundation Review*, 6., 2., <https://doi.org/10.9707/1944-5660.1201>
- Albertson, Kevin–Fox, Chris–O'Leary, Chris–Painter, Gary (2018): *Payment by results and social impact bonds: Outcome-based payment systems in the UK and US*. Policy Press.
- Anheier, Helmut K. (2014): *Nonprofit organizations: Theory, management, policy*. Taylor & Francis Ltd.
- Anheier, Helmut K. (2017): Civil society challenged: Towards an enabling policy environment. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 11., 2017/29., 1–19. <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2017/29>
- Anheier, Helmut K.–Hammack, David C. (2010): *American foundations: Roles and contributions*. Brookings Institution Press.
- Anheier, Helmut K.–Krlev, Gorgi–Mildenberger, Georg–Behrendt, Christina (2017): *Directions for policy makers – How to support and engage in social innovation*. ITSSOIN Policy Brief, Brussels: European Commission, DG Research. http://itssoin.eu/site/wp-content/uploads/2017/05/ITSSOIN_D8_4_Directions_for_Policy_makers.pdf

- Anheier, Helmut K.–Leat, Diana (2017): *Performance measurement in Philanthropic foundations: The ambiguity of success and failure*. Oxford: Routledge.
- Benevolenski, Vladimir B.–Toepler, Stefan (2017): Modernising social service delivery in Russia: Evolving government support for non-profit organisations. *Development in Practice*, 27., 1., 64–76. <https://doi.org/10.1080/09614524.2017.1259392>
- Boris, Elizabeth T.–Steuerle, C. Eugene (2006): *Nonprofits & government: Collaboration & conflict*. The Urban Insite.
- Brandsen, Taco (in preparation): Co-production. In: Anheier, Helmut K.–Toepler, Stefan (Eds.): *The Routledge companion to nonprofit management*. London: Routledge.
- Brechenmacher, Saskia–Carothers, Thomas (2018): Examining civil society legitimacy. *Carnegie Endowment for International Peace*, May 8. <https://carnegieendowment.org/2018/05/02/examining-civil-society-legitimacy-pub-76211>
- Brewer, Cassidy V. (2016): The ongoing evolution in social enterprise legal forms. In: Young, Dennis R.–Searing, Elizabeth A. M.–Brewer, Cassidy V. (Eds.): *The social enterprise zoo: A guide for perplexed scholars, entrepreneurs, philanthropists, leaders, investors, and policymakers*. 33–64. Edward Elgar Pub.
- Brinkerhoff, Derick W.–Wetterberg, Anna (2016): Gauging the effects of social accountability on services, governance, and citizen empowerment. *Public Administration Review*, 76., 2., 274–286. <https://doi.org/10.1111/puar.12399>
- Carothers, Thomas–Brechenmacher, Saskia (2014): Closing space: Democracy and human rights support under fire. *Carnegie Endowment for International Peace*, https://carnegieendowment.org/files/Brief-Carothers-Closing_Space.pdf
- Civicus (2018): *State of civil society report 2018*. Available at: <https://www.civicus.org/index.php/state-of-civil-society-report-2018>
- Coppedge, Michael–Gerring, John–Knutsen, Carl Henrik–Lindberg, Staffan I.–Skaaning, Svend-Erik–Teorell, Jan–Altman, David–Bernhard, Michael–Fish, Steven M.–Cornell, Agnes–Dahlum, Sirianne–Gjerløw, Haakon–Glynn, Adam–Hicken, Allen–Krusell, Joshua–Lührmann, Anna–Marquardt, Kyle L.–McMann, Kelly–Mechkova, Valeriya–Medzihorsky, Juraj–Olin, Moa–Paxton, Pamela–Pemstein, Daniel–Pernes, Josefine–von Römer, Johannes–Seim, Brigitte–Sigman, Rachel–Staton, Jeffrey–Stepanova, Natalia–Sundström, Aksel–Tzelgov, Eitan–Wang, Yi-ting–Wig, Tore–Wilson, Steven–Ziblatt, Daniel (2018): “V-Dem [Country-Year/Country-Date] Dataset v8”. Varieties of Democracy (V-Dem) Project. <https://doi.org/10.23696/vdemcy18>
- Christensen, Darin–Weinstein, Jeremy. M. (2013): Defunding dissent: Restrictions on aid to NGOs. *Journal of Democracy*, 24., 2., 77–91. <https://doi.org/10.1353/jod.2013.0026>
- Crutchfield, Leslie R.–Grant, Heather McLoad (2007): *Forces for good: The six practices of high-impact nonprofits*. Jossey-Bass.
- Daigle, D.–Toepler, S.–Smock, S. (2016): *Financial Access for Charities Survey 2016: Data Report to the Charity and Security Network Version 1.1*. Arlington, VA: George Mason University. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15604.60806>
- Della Porta, Donatella–Felicetti, Andrea (2017): Democratic innovations and social movements. In: Hertie School of Governance (Ed.): *The governance report*. 2017., 127–142. Oxford: Oxford University Press.
- Dupuy, Kendra–Ron, James–Prakash, Aseem (2016): Hands off my regime! Governments’ restrictions on foreign aid to nongovernmental organizations in poor and middle-income countries. *World Development*, 84., 299–311. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.02.001>
- Ebrahim, Alnoor–Weisband, Edward (2007): *Global accountabilities: Participation, pluralism, and public ethics*. Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490903>

- Eikenberry, Angela. M.–Kluver, Jodie Drapal (2004): The marketization of the nonprofit sector: Civil society at risk? *Public Administration Review*, 64., 2., 132–140. https://www.jstor.org/stable/3542607?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Fox, Jonathan A. (2015): Social accountability: What does the evidence really say? *World Development*, 72., 346–361. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.03.11>
- Gellner, Ernest (1994): *Conditions of liberty: Civil society and its rivals*. London: Hamish Hamilton.
- Gugerty, Mary K.–Prakash, Aseem (2010): *Voluntary regulation of NGOs and nonprofits: An accountability club framework*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Human Security Collective & European Center for Not-for-Profit Law (2018): *At the Intersection of Security and Regulation: Understanding the Drivers of 'De-Risking' and the Impact on Civil Society Organizations*. <http://www.hscollective.org/wp-content/uploads/2018/04/Understand-the-Drivers-of-De-risking-and-the-Impact-on-Civil-Society-Organizations.pdf>
- ICNL (2018): Civic freedom resources. International Center for Nonprofit Law. Available at: <http://www.icnl.org/research/resources/index.html>
- Keane, John (1998): *Civil society: old images, new visions*. Stanford: Stanford University Press.
- Kramer, Ralph M. (1981): *Voluntary agencies in the welfare state*. University of California Press.
- Leat, Diana (2016): *Philanthropic foundations, public good and public policy*. Springer.
- Phillips, Susan–Smith, Steven Rathgeb (2011): *Governance and regulation in the third sector: International perspectives*. London: Routledge.
- Prewitt, Kenneth (2006): American foundations: what justifies their unique privileges and powers. In: Prewitt, Kenneth–Dogan, Mattei–Heydemann, Steven–Toepler, Stefan (Eds.): *Legitimacy of Philanthropic foundations: United States and European perspectives*. Russell Sage Foundation, 27–48.
- Putnam, Robert D. (2001): *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rutzen, Douglas (2015): Civil Society under Assault. *Journal of Democracy*, 26., 4., 28–39. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0071>
- Sabeti, Heerad (2011): The for-benefit enterprise. *Harvard Business Review*, 89., 98–104. <https://hbr.org/2011/11/the-for-benefit-enterprise>
- Salamon, Lester M. (1995): *Partners in public service*. New Jersey: Johns Hopkins University Press.
- Salamon Lester M.–Benevolenski Vladimir–Jakobson Lev I. (2015): Penetrating the Dual Realities of Government-Non-profit Relations in Russia. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26., 6., 2178–2214 <https://doi.org/10.1007/s11266-015-9652-5>
- Salamon, Lester M.–Sokolowski, S. Wojciech (2016): Beyond nonprofits: Re-conceptualizing the third sector. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 27., 4., 1515–1545. <https://doi.org/10.1007/s11266-016-9726-z>
- Salamon, Lester M.–Toepler, Stefan (2015): Government–nonprofit cooperation: Anomaly or necessity? *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26., 6., 2155–2177. <https://doi.org/10.1007/s11266-015-9651-6>
- Sidel, Mark (2006): The third sector, human security, and anti-terrorism: The United States and beyond. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 17., 3., 199–210. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11266-006-9017-1>
- Sidel, Mark (2018): Managing the Foreign: The Drive to Securitize Foreign Nonprofit and Foundation Management in China. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 1–14. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11266-018-9988-8>

- Steinberg, Richard (2006): Economic theories of nonprofit organizations. In: Powell, Walter W.–Steinberg, Richard (Eds.): *The nonprofit sector: A research handbook*. Boston: Yale University Press, 117–139.
- Toepler, Stefan (2004a): Ending pay-out as we know it: A conceptual and comparative perspective on the pay-out requirement for foundations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33., 4., 729–738. <https://doi.org/10.1177%2F0899764004269318>
- Toepler, Stefan (2004b): Conceptualizing nonprofit commercialism: A case study. *Public Administration and Management: An Interactive Journal*, 9., 4., 240–253. <https://spaef.org/article/186Concep-tualizing-Nonprofit-Commercialism-A-Case-Study>
- Toepler, Stefan (2018): Public philanthropic partnerships: The changing nature of government/foundation relationships in the US. *International Journal of Public Administration*, 41., 8., 657–669. <https://doi.org/10.1080/01900692.20171295462>
- United Nations (2004): We the peoples: Civil society, the United Nations and global governance. Available at: <https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/0611report.pdf>
- USAID (2017): The 2016 CSO sustainability index for central and eastern Europe and Eurasia. U.S. Agency for International Development. https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/CSOSI_Report_7-28-17.pdf
- Verschuere, Bram–Brandsen, Taco–Pestoff, Victor (2012): Co-production: The state of the art in research and the future agenda. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 23., 4., 1083–1101. <https://doi.org/10.1007/s11266-012-9307-8>
- Weisbrod, Burton A. (1988): *The nonprofit economy*. Boston: Harvard University Press.
- Weisbrod, Burton A. (1998): *To profit or not to profit: The commercial transformation of the nonprofit sector*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, Dennis R. (2000): Alternative models of government-nonprofit sector relations: Theoretical and international perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29., 1., 149–172. <https://doi.org/10.1177/0899764000291009>
- Young, Dennis R.–Searing, Elizabeth A. M.–Brewer, Cassidy V. (2016): *The social enterprise zoo: A guide for perplexed scholars, entrepreneurs, philanthropists, leaders, investors and policymakers*. Edward Elgar Publishing.
- Zhang, Yuanfeng (2015): Dependent interdependence: The complicated dance of government–nonprofit relations in China. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 6., 2395–2423. <https://doi.org/10.1007/s11266-015-9645-4>

Jegyzetek

*A tanulmány eredeti megjelenése: Helmut K. Anheier–Markus Lang–Stefan Toepler (2019): Civil society in times of change: shrinking, changing and expanding spaces and the need for new regulatory approaches. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 13., 8., 1–27. <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2019-8>

¹ Ennek legismertebb példái az Obama-adminisztráció által létrehozott Társadalmi Innovációs Alap és a szövetségi kormány, valamint filantróp szervezetek között megvalósult más magas szintű partnerségek voltak, melyek célja társadalmi innovációk CSO-k segítségével történő azonosítása volt (Toepler 2018).

² Ennek egyik prominens esete a Pénzügyi Tranzakciók Munkacsoportnak (Financial Transactions Task Force) a nemzetközi pénzmosás és a terrorizmus finanszírozásának megfékezésére tett

Fotó/Halász Iván

A HELYI PÉNZ TELEPÜLÉSI IDENTITÁST ERŐSÍTŐ, KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ SZEREPE

SZEMERÉDI ESZTER

■ Bevezetés

■ Jelen tanulmány a helyi pénzek közösségfejlesztő és helyi települési identitást erősítő szerepét kívánja vizsgálni. Alapját Bugovics (2004) területi identitás fogalma, valamint Jennings és Krannich (2013) helyi identitás elmélete képezik, melyek rámutatnak arra, hogy a területi identitás erősségét befolyásolják egyrészt a közösségben való részvétel és a bizalom szintje, másrészt az adott tércategóriával való elégedettség, valamint a tércategória fejlettségi szintje. Bugovics (2004) mindezek mellett a területi identitás fontos elemének tekinti az összetartozást, amelyet az adott helyen élők egymás és a kötődést, amelyet az adott terület iránt éreznek. A területi identitás ezen elemét területi kötődésnek nevezi. A tanulmány a területi identitást települési szinten vizsgálja, a településhez és a helyi közösséghez való kötődést pedig a helyi, települési identitás elemeiként kezeli és a vizsgálódás fő tárgyaként jelöli meg. Abból a feltételezésből indul ki, hogy a települési identitás erősítése egy átfogóbb folyamat a közösségfejlesztéshez képest. A tanulmány a települési identitást Blakely (1991) alapján a helyiek hálózatának sokaságaként értelmezi, a közösségre jellemző emberi viszonyokat és a települési identitás erősségét egymásra ható elemekként kezeli.

„Minden ember kapcsolódik a lakóhelyéhez, legalább annyiban, hogy érdekei egy része lakóhelyéhez kötődik.” (Gyenes 2017: 11) De vajon milyen szerepet játszhat egy helyi pénzrendszer bevezetése a területi kötődés és ebből kifolyólag a területi identitás erősítésében? Hogyan járulhat hozzá a helyi pénzrendszer a helyi

identitás újraértelmezéséhez? A települési identitás képviselői a helyi lakosok, így a vizsgálat alanyát ők képezik. A tanulmány célja pedig annak felmérése, hogy a helyi pénzrendszer bevezetése hozzájárul-e helyi kötődésük, a közösségben való részvételük, ezáltal települési identitásuk erősödéséhez. A területi kötődést Jennings és Krannich (2013) három dimenzióban vizsgálja. Az *első* az érzelmi kötődés dimenziója, amely magában foglalja a bizalmat, az együvé tartozást és az egymás segítését. A *második* dimenzió az együttműködés és kooperáció a szomszédsággal, barátokkal és rokonokkal. A *harmadik* dimenzió a részvétel a közösség életében. A tanulmány ezen három dimenzió alapján vizsgálja a helyi pénzrendszer hatását és feltételezi, hogy a helyi pénz a közösségfejlesztés egy olyan eszköze, amely a „cselekvőképesség, a közösségben való aktív részvétel és a közösséghez való tartozás fokozását” (Vercseg 2019:13) szolgálhatja.

Az alapfeltételezés, hogy ahol „működik az emberek egymásba és a térségi intézményekbe vetett bizalma; a társas kapcsolatok térségi szinten jól működő rendszere, valamint az azonnali viszonzás reménye nélküli önzetlen segítség az adott hálózaton belül, ott adottak a feltételek a területi identitás megszilárdulásához. A helyi társadalom sikeres működése a térséget is sikeressé teszi.” (Nagy 2012: 7) Ezt alátámasztja többek között Putnam és társainak (1993) kutatása, amely során az olasz regionális önkormányzatok társadalmi tőkéje és a területi kötődés közötti kapcsolatot vizsgálták. Eredményeik rámutattak arra, hogy a sikeresebb térségekben erősebb volt a kötődés a területhez, nagyobb volt a társadalmi tőke, vagyis a bizalom, a szolidaritás és a tolerancia magasabb szintjét mérték. Cuba és Hummon (1993) kutatási eredményei is arra mutatnak rá, hogy a hely szeretete és a helyi közösségbe való integrálódás sikeressége határozza meg a területi egységhez való kötődést.

A tanulmány hipotézise alapján egy működő helyi pénzrendszer hozzájárulhat a területi kötődés, a közösségi összetartás, így a területi identitás erősödéséhez és ezáltal a térség sikerességéhez. A szerző nemzetközi példák és vizsgálatok áttekintésével támasztja alá a hipotézist és végez összehasonlítást magyarországi példák bemutatásával, kiemelve az Alsómocsoládi Rigac közösségi pénzrendszerét. A nemzetközi és hazai példák elemzése során kvalitatív és kvantitatív kutatási módszereket egyaránt alkalmaz, a nemzetközi és hazai példák esetében dokumentumelemzést végzett, amelyet az Alsómocsoládi Rigac elemzése során egy, az önkormányzat által 2017-ben lefolytatott kérdőíves felméréssel és egy, 2019 szeptemberében a település polgármesterével készített mélyinterjúval, valamint a lakosság körében végrehajtott kérdőíves felméréssel egészít ki.

A települési identitás, a települési kötődés és a közösségformálás

Önmeghatározásunk fontos elemét adja területi hovatartozásunk, területi identitásunk. Az egyén meghatározó jegyei közé tartozik, hogy tudatosan és emoci-

onálisan mely területtel azonosul. Meier-Dallach (1980) megfogalmazásában a területi identitás „egy szubjektíven, emocionálisan, illetve tudatosan meghatározott tér, melyet objektív határok jelölnek ki, s ezáltal stabil területi keretet jelentenek az egyéni, illetve a társadalmi viselkedés számára” (Meier-Dallach 1980, idézi Palkó 2011: 26). Az emocionális azonosulás meghatározója pedig, hogy „mennyi ideje él az adott helyen, illetve milyen formában és mennyire kötődik az ott élőkhez.” (Nárai 2009: 138)

A területi kötődés dimenzióját hangsúlyozza Nárai (2009) mellett Bugovics (2004), Bóhm (2000) és Pálné (2001) is. Nagy (2012) úgyszintén a területi identitás legfontosabb összetevőjeként a kötődést, az összetartozás érzését emeli ki, amelyet a területileg egy helyen élő emberek egymás és az adott terület iránt éreznek. A területi identitás elemei közül Nagy (2012) alapján a területi kötődés mérése a legegyszerűbben kivitelezhető. (A területi kötődést Jennings és Krannich (2013) három dimenzióban vizsgálja. Az *első* az érzelmi kötődés dimenziója, amely magában foglalja a bizalmat, az együvé tartozást és az egymás segítségét. A *második* dimenzió a szomszédsággal, barátokkal, rokonokkal való együttműködés és kooperáció. A *harmadik* dimenzió a részvétel a közösség életében.) A tanulmány e három dimenzió alapján vizsgálja a helyi pénzrendszer települési kötődését, a helyi közösséget és ezáltal települési identitást erősítő szerepét.

Habermas (1988) a települési identitás fontosságát abban látja, hogy enélkül a helyi társadalom nem szervezheti magát együttműködő közösséggé. A települési identitás Habermas (1988) meghatározása szerint magában foglalja a kötelességtudat szintjét, a szolidaritás mértékét, az aktivitást a közösség érdekében. Theodori (2004) alapján a térséghez történő erőteljes kötődés, az erős települési identitástudat növelheti az integrációt, az elégedettség szintjét, az együttműködési hajlandóságot, a közösség érdekében megvalósított cselekvést.

Kulcsár (2017) egy település erőforráskészletének fontos elemeként jeleníti meg a társadalmi tőkét, amelyet közösségi szinten értelmek, mivel „ez a helyi közösségi erőforrásokból konvertálódik” (Kulcsár 2017: 150). Ilyen a település külső reprezentációja, amely a külső társadalomban fogalmazódik meg a településről, vagy a helyi társadalom közös reprezentációja, amely a települési identitástudatként ölt formát, és amelyet társadalmi tőkévé konvertálhat.

Enyedi György megfogalmazásában „az emberek téridentitása – egy adott térséggel való azonosulása – a településekkel, a közvetlen élettapasztalatokat nyújtó kistájjal a legerősebb.” (Enyedi 2001: 20)

Ez pedig nem csupán „helymeghatározás, hanem azonosulás egy sajátos természeti tájjal, a táj sok generáció által megélt történelmével, faluja/városa településképével, szokásaival és értékrendjével, a helyi társadalomban elfoglalt helyével, a helyi kultúrával.” (Enyedi 2001: 20) Feltételezésem alapján a helyi fizetőeszköz által hordozott jelentéstartalmak, valamint a helyi fizetőeszközzel létrejövő kapcsolatok a helyiek körében erősíthetik az azonosulást a településsel és a helyi közösséggel. A következő fejezet a helyi pénz témához kapcsolódó szakirodalmát tekinti át.

A helyi pénzről általában

A helyi pénz esetében jogilag nem pénzről, hanem egy közgazdasági pénz-helyettesítő eszkről van szó. Magyarországon jogilag a forgatható utalvány kifejezés használt, amely a 2013. évi CCXXXVII. törvény alapján egy olyan, „az utalványkibocsátóval szembeni pénzkövetelést megtestesítő bankjegynek minősülő, átruházható és többször felhasználható, papíralapú fizetési eszköz, amely áruk vagy szolgáltatások ellenértékének a kiegyenlítésére szolgál” (2013. évi CCXXXVII. törvény). Lényeges eltérés a hagyományos utalványokkal (üdülési, étkezési stb.) szemben, hogy a forgatható utalvány átruházásával annak egy másodlagos piaca is létrejön, továbbá ez egy általában lejárat nélküli eszköz (Varga–Madaras 2011). Magyarországon jelenleg öt helyi pénzrendszer működik, elsőként 2010-ben Sopronban vezették be a Soproni Kékfrankot. 2012-ben a Balatoni Koronát és a hajdúnánási Bocskai Koronát, 2013-ban pedig az Alsómocsoládi Rigacot hozták létre. 2015-ban pedig bevezették a Bocskai Korona példáján alapuló Tokaji Dukátot is.

Ezek a forgatható utalványok a hivatalos fizetőeszköz mellett léteznek, azt kiegészítve, olyan funkciókat is ellátva, amelyek betöltésére a hagyományos fizetőeszköz nem képes. A helyi fizetőeszköz lényege, hogy helyben bocsájtják ki és helyben forog kamatmentesen (Blanc 2011). A térségi szempontok alapján történő megkülönböztetés a helyi pénz használatának földrajzi kiterjedését veszi alapul, és ennek alapján helyi és regionális pénzeket különít el. Jelen tanulmányban nem képezik vizsgálat tárgyát sem a regionális pénzek, sem a pénzalternatívának tekinthető időbankok, kereskedelmi csererendszerek. A helyi pénz tágan értelmezett várt előnyös hatásait az 1. táblázat foglalja össze Varga (2016) alapján.

A várt társadalmi előnyök között olyan tényezőket találunk, amelyek hozzájárulhatnak a települési identitás erősödéséhez. Jennings és Krannich (2013) elmélete mellett a társadalmi tőke makroszintű megközelítése kapcsolható össze leginkább a helyi pénzrendszer várt társadalmi előnyeivel. A makroszintű megközelítés legfontosabb képviselője Putnam (2000), aki szerint „a társadalmi tőke a társadalom tagjainak kohézióját, kapcsolathálózatának sűrűségét és annak minőségét reprezentálja” (Kmetty 2012: 16). Ha a várt társadalmi előnyöket, a társadalmi tőke legfontosabb dimenzióit és a területi identitás elemeit összevetjük, akkor megállapítható, hogy a helyi pénz társadalmi hatásai, mint a bizalom növekedése, a szolidaritás erősödése, a közösségi életben történő aktív részvétel, a tolerancia növekedése, valamint a társadalmi hálózatok és a kohézió erősödése olyan elemek, amelyek megjelennek mind a társadalmi tőke, mind a területi identitás szakirodalmában. Így indirekt módon bizonyítják azok összekapcsoltságát (2. táblázat).

1. táblázat. A helyi pénz bevezetésének előnyei

Előnyök	
Pénzügyi	A helyi pénz nemzeti pénzt kiváltó nyeresége.
	Nem vásárlás céljából beszerzett helyi pénzek értéke.
	Elveszett, megsemmisült utalványok értéke.
	Helyi pénzek átváltási jutaléka.
Gazdasági	Helyi kereskedelmi egységek forgalmának emelkedése.
	Helyi kereskedők piaci részesedésének növekedése.
	Helyi és környékbeli termelők forgalmának emelkedése.
	Forgalomnövekedés tovagyrűző gazdasági hatásai.
	Munkanélküliség csökkenése.
Társadalmi	Adott régió öntudatosságának növekedése.
	Helyi gazdálkodó szervezetek megerősödése.
	Társadalmi tőke erősödése.
	Politikai stabilitás növekedése.
	Kapcsolati háló erősödése.

Forrás: Saját szerkesztés Varga (2016) alapján.

2. táblázat. A helyi pénz társadalmi előnyeinek megjelenése a területi identitás és a társadalmi tőke elméletében

A helyi pénz várt társadalmi hatásai	Területi identitás	Társadalmi tőke
Általánosított bizalom	+	+
Interperszonális bizalom	+	+
Reciprocitás	+	+
Szolidaritás	+	+
Részvétel a közösségi életben	+	+
Tolerancia másokkal szemben	+	+
Kompakt társadalmi hálózat kiépülése	+	+
Területi kohézió növelése	+	+

Forrás: Saját szerkesztés Nagy (2016) és Putnam (2000) alapján.

Morse és Mudgett (2017) elemzése rámutat arra, hogy a helyi identitás és kötődés erősítésében egyre nagyobb szerepet játszanak a terület természeti és kulturális értékei. A papíralapú helyi pénzek megjelenésükben egy adott közösség legfontosabb szimbólumait vonultatják fel. Míg a hivatalos fizetőeszköz pénzjegyein és érméin egy adott nemzet híres uralkodói, híres műemlékei stb. köszönnek vissza, addig a helyi pénzekben egy kisebb közösség (legyen az egy település, települések együttesének vagy egy régiónak a közössége) híres személyei, műemlékei, természeti értékei jelennek meg. A térség szimbólumai a helyi pénz használóiban így a csoporthoz tartozás érzését kelthetik. A helyi pénz bevezetésével a térbeli egység által hordozott jelentéstartalmak jöhetnek létre. A jól működő helyi pénzrendszer a települést követendő példává teszi, így erősíti a helyiek büszkeségét és önazonosságtudatát. Emellett a helyipénz-kezdeménnyezés a legtöbb esetben bottom-up fejlesztésként indul, ami tudatosítja a helyi közösség tagjaiban, hogy saját fejlődésük aktív formálói lehetnek, nem csupán elfogadói, követői a felülről vezérelt fejlesztési koncepcióknak.

Collom (2011) kiemeli, hogy a részvétel különös tekintettel a társadalom peremére szorultak és az idős lakosság számára jár jelentős társadalmi előnyökkel. Varga és Sárdi (2017) ezeket a helyi pénzrendszereket a közösségépítést elsődleges célként meghatározó településfejlesztési típusú helyi pénzeknek nevezi. A társadalmi tőke bomlásának korszakában ez a közösség fontosságát hangsúlyozók számára is vonzóvá teszi a helyipénz-mozgalmakat. Putnam (2000) szerint a társadalmi tőke elsődlegesen kollektív/társadalmi jellemző, bizalmon és átláthatóságon alapuló közjószág, mely elősegíti a kollektív cselekvési problémák megoldását, az egyéneket együttműködésre és a közös célok elérésére sarkallja. E szerint a felfogás szerint a társadalmi tőke az egyének közötti, valamint a köz- és politikai intézmények iránti magas bizalmi szinten nyugszik, ahol a legtöbb érintkezés, társadalmi kapcsolat átlátható és biztonságos. Ezáltal olyan közjószág jön létre, amely nemcsak a gazdaság termelékenységét, hanem az egész társadalom hatékonysági szintjét növeli. Putnam (2000) a bizalmat a társadalmi tőke alappilléreként és a sikeres civil alapokra helyezett közösségi élet sarokköveként kezeli. Kiterjedt kutatásai alapján azonban „az utóbbi három évtizedben elburjánzó bizalmatlanság, a becsületesség előfeltételezésének a fokozott hiánya alapjaiban rengeti meg a reciprocív interakciós mechanizmusokat.” (Csizmadia 2002: 185)

Putnam (2000) értelmezésében a társadalmi kiscsoportok, a helyi mozgalmak, illetve a nagy tömegmozgalmak a társadalmi tőke eróziójának ellenpontjaként szolgálhatnak. A helyi társadalmi célokat is felvonultató pénzrendszerek nem értékeslegeseek, képesek bizonyos viselkedési mintákat életre hívni. Használóikat együttműködésre ösztönzik és erősítik bennük a közösséghez tartozás érzését. Egyszerűen hivatalos formát adnak a már régóta létező gyakorlatnak, hogy az emberek kalákában segítik egymást (Belgin–Lietaer 2016). Douthwaite (1999) megfigyelése szerint a helyi pénzhálózatok kiindulópontként szolgálhatnak a kapitalizmus alulról építkező, lokalizált, fenntartható alternatíváihoz, a közösségépítés és a kölcsönös segítségnyújtás (újra)tanulásához. Olyan társadalmi mozgalmakként

értelmezhető, amelyek a foucault-i hatalomértelmezés (Foucault 1980) alapján az ellenállás mikrodimenziójába esnek, saját társadalmi tereiket hozzák létre, amelyekben kísérletet tesznek mindennapi életük mintáinak megváltoztatására és ezek alapjául a kölcsönös támogatás, az együttműködés és a bizalom szolgál. North (2006) kutatása alapján e rendszerek segítik új társadalmi kapcsolatok létrehozását, bár csak korlátozott területeken és bizonyítékként szolgálnak arra, hogy ugyan csak bizonyos mértékig, de mindennapjaink szervezhetőek alternatív módon is állami beavatkozás nélkül. Seyfang (2003) hasonló következtetésekre jutott az időbank-rendszerek vizsgálata során. Kiemeli, hogy e rendszerek hatékony eszközei a közösségi kapacitás kiépítésének és a társadalmi befogadás előmozdításának. Blanc és Fare (2013) emellett rámutatnak arra, hogy a helyi pénzrendszerek olyan társadalmi innovációnak tekinthetők, amelyek megkérdőjelezzik a mainstream fejlesztési modellt, és társadalmi szempontból mozgósítják a különböző résztvevőket és erőforrásokat annak érdekében, hogy egy „közös projektet” megvalósítsanak.

Szóka (2013) a helyi pénz társadalmi vonatkozásait illetően a közösségi összetartó erőt emeli ki. „A helyi pénz gazdasági és nem gazdasági szereplőket köt össze, azzal növeli az összetartozás érzését. Közös érdekünk, hogy egymással »kereskedjünk«, azaz a megtermelt bevétel egy része maradjon helyben, »gazdagítsuk inkább egymást«.” (Szóka 2013: 64)

A helyi pénzek társadalmi hatását vizsgáló referenciatanulmányok

A helyi pénz társadalmi hatását számos szempontból vizsgálták, e kutatások eredményeit felhasználva kívánom bizonyítani hozzájárulását a területi kötődés, a helyi közösséghez való kötődés és ezáltal a helyi identitás erősödéséhez. Az alábbiakban a referenciatanulmányok kerülnek bemutatásra (3. táblázat).

3. táblázat. A témához köthető referenciatanulmányok

Szerző	Helyi pénz	Módszertan
Jacob et al. 2004	Ithaca Órák	Kérdőíves felmérés Vizsgált változók: ideológia, motiváció, várt előnyök, mint a bizalom, önbizalom, aktivitás.
Wheatley et al. 2011	Calgary Dollár	Online kérdőíves felmérés Vizsgált változók: bizalmi viszonyok, megbecsülés, részvétel, kapcsolattípusok, foglalkoztatottság.
Nakazato – Hiramoto 2012	Bytesring Stockholm, Ichi Muraoka	Empirikus vizsgálat a helyi pénz társadalmi hatásairól.

Forrás: Saját szerkesztés 2020.

Jacob et al. 2004-es kutatása az Ithaca Órák hatását vizsgálta a társadalmi tőke szempontjából. Kutatótársai 42 taggal folytattak mélyinterjút, hogy felmérjék, a helyi pénzrendszer milyen mértékben vesz részt a bizalmi, viszonyosságon alapuló és támogató hálózatokban. A kutatócsoport 12 kérdést tett fel, amelyek célja a tagok helyi pénzre vonatkozó személyes értékelésének megismerése volt. A kérdéseket két csoportra bontották: azon kérdésekre, amelyek az Ithaca Órák által létrejött kapcsolatok jellegére, és azokra, amelyek a részvételből fakadó előnyökre irányultak.

A megkérdezettek 55 százaléka gondolta azt, hogy a helyi pénz használata hozzájárult életminőségük javulásához. A válaszadók 78 százaléka tartotta úgy, hogy a rendszeren keresztül másokon segíthet. 46 százalékuk pedig egyetértett azzal az állítással, hogy a helyi pénz használatán keresztül mélyebb barátságokat sikerült felépítenie. Több mint kétharmaduk egyetértett vagy határozottan egyetértett azzal, hogy kapcsolati hálójuk a pénz használatának következtében bővült. 80 százalékuk állította, hogy az Ithaca Órák használata a bizalom kiépítésében is szerepet játszott, amely alapját képezi a jövőbeni tranzakcióknak. Tízből kilenc válaszadó egyetértett azzal a kijelentéssel is, hogy olyan kereskedelmi egységekben vásárol, ahol elfogadják a helyi pénzt. Tehát a rendszer a helyi közösségen belüli fogyasztást is ösztönzi.

A szerzők következtetésükben a kutatás korlátait is figyelembe véve az Ithaca Órák szimbolikus jellegére helyezték a hangsúlyt, egy önálló helyi közösség összetartására.

Wheatley és szerzőtársai 2011-es tanulmányukban a Calgary Dollárhoz kapcsolódó három kutatás eredményeit foglalták össze. A kutatások a helyi pénz társadalmi és gazdasági hatásainak felmérésére irányultak kérdőíves és interjú megkérdezés formájában. A fókuszcsoportos interjúk keretében 40 főt kérdeztek meg, többségük a részvételük fő motivációjaként a közösségi részvételt nevezte meg. Kétharmaduk mondta azt, hogy a helyi pénzen keresztül új emberekkel találkozhattak. Az interjúalanyok többsége állította, hogy ez egy új módja annak, hogy közösségük proaktív tagjai legyenek. Emellett a résztvevők több mint fele mondta azt, hogy az igazi közösséghez tartozás érzése ösztönözte őket arra, hogy a Calgary Dollár-vásárokon, -rendezvényeken részt vegyenek. A válaszadók közel fele nyilatkozott úgy, hogy egyetért vagy határozottan egyetért azzal az állítással, hogy „A Calgary Dollárhoz való csatlakozásom óta bizalmi kapcsolatokat alakítottam ki a közösség tagjaival”. 50 százalékuk pedig aktívabb részvételről számolt be a közösségi ügyekben, kezdeményezésekben és a helyi politikai életben. Társadalmi hatását alátámasztja az is, hogy több mint felük nyilatkozta, hogy több olyan taggal is alakított ki kapcsolatot, akiktől szükség esetén 500 dollárt kérhetne kölcsön (Wheatley et al. 2011).

Nakazato és Hiramoto 2012-ben két helyi pénzrendszert vetett össze a nyújtott támogatások típusa alapján. Kutatásuk alapján a japán Ichi-Muraoka helyi pénz elsősorban a kapcsolatok erősítését szolgálja, a használathoz kapcsolódóan fő-

ként érzelmi és a társas kapcsolatokból származó támogatást kaptak. Vizsgálataik alapján főként a közösséghez tartozás érzését növeli. Ez elsősorban azon tagok között érvényesül, akik az adott településen élnek. A kutatópáros ezeket erős kapcsolatoknak nevezi. Míg azok esetében, akik a helyi pénzt használják, de nem a település lakói, gyengébb kapcsolatok jönnek létre.

A kutatások eredményei rámutatnak arra, hogy a helyi pénz használatával a helyi közösség tagjainak kohéziója erősödik, kapcsolati hálójuk bővül. A helyi pénz használatán keresztül a társadalmi életben való részvétel és az interakciókon keresztül megszerzett és megadott bizalom növeli a társadalmi tőkét (Nagy 2016). A referenciatanulmányok eredményei alapján a helyi pénz használatával a tagok társadalmi interakcióinak száma minden esetben növekedett, a közösségben való részvételük erősödött, tehát a helyi gazdaság fejlesztése mellett közösségfejlesztés is történt. Emellett a kutatások bizonyították, hogy a hosszú távú sikeres működés elengedhetetlen feltétele a bizalom, hiszen a megszerzett bizalom biztosítja a jövőbeni tranzakciókat. A közös célok pedig megteremtik a kooperációt és a kölcsönösség érzetét.

A használók egyfajta presztízsként is tekintenek arra, hogy a helyi pénzrendszer tagjai. A helyi pénz növeli közösségük hírnevét, ami a területi kötődés növekedéséhez vezethet, ily módon a helyi pénz a közösségi identitás hordozójává válik.

Ezt jól példázzák a bemutatott helyi pénzek jelmondatai is:

- Ithaca Órák: „In Ithaca We Trust” – Ithaca települést hangsúlyozza ki.
- Calgary Dollár: „Circulating New Ideas About Money” – a közösségi tudás-megosztást hangsúlyozza ki.

Ezt támasztja alá az alábbi néhány idézet is a tanulmányokból:

„Annak ellenére, hogy az Órákban végrehajtható tranzakciók összege néha meglehetősen elenyésző, a helyi közösség minden tagja büszke a saját helyi pénzükre. Nem találok olyan emberrel, aki ne tudott volna a létezéséről.” (Jacob et al. 2004: 54)

„Büszke vagyok arra, hogy Ithaca-i lakos vagyok.” (Jacob et al. 2004: 53)

„Szeretek idejönni, és a beszélgetni a közösség ügyeiről. Szeretem, hogy sokan hasonló értékei vannak. (Calgary Dollár-vásár résztvevője) (Wheatley et al. 2011: 87)

„Szeretek idejönni az emberek miatt. Sokáig nem itt éltem, és elvesztettem a kapcsolatot az itteniekkel. Most, hogy visszaköltöztem, újra meg tudom ismerni a helyieket.” (Calgary Dollár-vásár résztvevője) (Wheatley et al. 2011: 87)

A referenciatanulmányok alapján a hipotézisem bizonyítottnak tekinthető, ugyanakkor a hazai társadalmi sajátosságok miatt szükséges azt is megvizsgálni, hogy az állítás a hazai helyi pénzek tekintetében is igaznak bizonyul-e és a hazai helyi pénzt működtető településeken is érvényesül-e a települési identitást erősítő és helyi közösséget formáló szerep.

A helyi pénzek közösségfejlesztő, területi identitást erősítő szerepe Magyarországon

Magyarországon a helyi pénzek hatását empirikusan még nem kutatták, de a céljukból, létrehozásuk módjából néhány feltételezés megfogalmazható. A következő fejezet bemutatja a Magyarországon működő helyi pénzrendszereket és kiemelten vizsgál egy helyi közösségi pénzrendszert, az Alsómocsoládi Rigacot. A magyarországi példák esetében dokumentumelemzést hajtottam végre, amelyet az Alsómocsoládi Rigac elemzése során egy, az önkormányzat által 2017-ben lefolytatott kérdőíves felmérés eredményeivel és a település polgármesterével 2019 szeptemberében készített mélyinterjúval egészítetek ki.

Soproni Kékfrank

2010 májusában jelent meg a Soproni Kékfrank, az első lakossági használatra szánt kamatmentes helyi pénz, a kezdeményezés elindítója Perkovátz Tamás volt. Perkovátz az általa létrehozott étkezési utalvány tapasztalataiból merített. A kibocsátására megalakult HA-MI-Összefogunk Európai Szövetkezet célja az volt, hogy Sopronban és vonzaskörzetében, valamint a határokon átnyúló összefüggő járássokban a helyi gazdaságot élénkítsék (Perkovátz 2009).

A helyi pénz további céljai között szerepel a kulturális összetartozás növelése és a helyi identitás erősítése. A Kékfrank fedezete euróban van, de az átváltása forintról lehetséges. A visszaváltás forintra azonban bizonyos költségekkel jár. A helyi pénzzel történő fizetés során a tagok 5–20 százalék kedvezményt nyújtanak (Jacsó 2013). Főként vállalkozások fizetnek Kékfrankkal egymás között, a lakosság körében még mindig kevesen használják, annak ellenére, hogy a helyi pénzt megjelenését követően egy kiterjedt médiakampány során népszerűsítették.

További problémát jelent, hogy az önkormányzat ugyan nem akadályozza, de nem is támogatja a szervezet működését, ami az érdeklődés csökkenéséhez vezetett vállalkozói oldalról. Perkovátz egy 2010-es interjúban kihangsúlyozta, hogy a vállalkozókat az anyagi megtérülés mozgatta elsősorban, a lokálpatriotizmus a csatlakozásukban nem játszott szerepet (Jacsó 2013).

Annak ellenére, hogy Perkovátz Tamást a lokálpatriotizmus mozgatta, az, hogy a település és a térség lakóinak területi kötődését erősítse, a Kékfrank ezt a célját nem tudta elérni. Egy, a soproni lakosság körében 2011-ben végzett kérdőíves felmérés rámutatott arra, hogy a soproniaknak 69,4 százaléka, az egyéb településeken élők 54,7 százaléka ismeri a Kékfrankot. Ugyanakkor a soproniaknak mindössze közel hatoda ismeri és használta is már a Kékfrankot vásárlásai alkalmával. A környező településeken élőknek pedig csupán 4,9 százaléka igaz ugyanez (Endrédi et al. 2011). A tagokat elsősorban gazdasági és nem társadalmi motivációk mozgatják. Tehát a soproni közösség erősítését, a kapcsolati háló szélesítését ez a helyi fizetőeszköz nem tudja biztosítani.

Bocskai Korona

A Bocskai Koronát 2012 nyarán vezették be a 17 000 lakost számláló Hajdúnánáson egy komplex gazdaságfejlesztési program keretén belül. Az előkészületek 2011 nyarán kezdődtek, amikor Hajdúnánás önkormányzata pénzügyi és intézményi hátterének biztosítása érdekében holdingtársaságot alapított (Hajdúnánási Holding Zrt. néven). Először csak Hajdúnánásra korlátozódott a működése, később kezdték el a környező településeken is használni (Sárdi et al. 2013).

A Bocskai Korona a térség gazdaságának erősítését szolgálja. A helyi lakosság mindennapos fogyasztására koncentrál, ezért célja elsősorban helyi vállalkozások és a lakosság közötti kapcsolatok revitalizálása. Az 50 elfogadóhely között számos üzlet található, pl. virágüzlet, építőipari vállalat stb. Emellett az önkormányzat lehetővé tette a helyiek számára, hogy Bocskai Koronában fizessenek a közszolgáltatásokért (Sárdi et al. 2013).

A Bocskai Korona bevezetése során Hajdúnánás önkormányzata nagy hangsúlyt fektetett az ismeretterjesztésre és a közösség bevonására. Honlapján kiemeli, hogy „egy település jelenét és jövőjét alapvetően három összetevő határozza meg: múltja, közösségének ereje és összetartása, valamint gazdasági helyzete” (Bocskai Korona honlapja 2020). Emellett a helyi közösséget az összetartásra ösztökéli: „A mi helyi pénzünk ma még önmagában csak egy emblemikus eszköz, tartalommal nekünk, közösségünknek kell feltölteni, hiszen használatának feltétele a kölcsönös bizalom, a lakosság és a vállalkozók elfogadó hozzáállása. A város vezetése – megteremtve ennek hátterét – szövetséget ajánl. Rajtunk múlik, hogy élünk-e ezzel a lehetőséggel.” (a Bocskai Korona honlapja) A helyi pénz szlogenje: „Városunk értéke, közösségünk ereje” is az összetartást és a településhez való kötődést kívánja erősíteni.

Balatoni Korona

A Balatoni Korona 2012. márciusában jelent meg, a Balaton északi partján található hét önkormányzat hozta létre: Balatnalmádi, Balatonfüred, Litér, Nemesvámos, Tihany, Várpalota és Veszprém. A kibocsátására létrehozták a Balatoni Korona Zrt.-t és fedezetként 40 millió forintot helyeztek el a Kinizsi Bankban. Ez az összeg kamatozik, amíg a lakosok a helyi pénzt használják. A felhalmozódott kamat az önkormányzatokat illeti, akik a kamatösszeg nagy részét közcélokra forgatják vissza. Tehát így plusz termelődik a települések számára. Akárcsak a Kékfrank esetében a csatlakozott vállalatok, vállalkozók az utalvánnyal fizetőknek 2–10 százalékos kedvezményt nyújtanak. 1:1 arányban megfeleltethető a forinttal, címletei megegyeznek a hivatalos fizetőeszközzel (Jacsó 2013).

A kibocsátók célja a pénzhelyettesítővel a hosszú távú gazdaságélénkítés és a likviditás biztosítása volt a térségben. Eddigi működését a kibocsátók sikeresnek

értékelik, hiszen mára több mint 200 elfogadóhelyen lehet koronával fizetni. Széles körű használatát bizonyítja, hogy például távhő- és szemétszállítási díjat is lehet koronával fizetni az önkormányzati tulajdonban lévő Veszprémi Közüzemi Zrt.-nek (Jacsó 2013).

A Balatoni Korona honlapján a „Közös értékünk” jelmondat alatt hirdetik, hogy bevezetésével nem csak a gazdaság élénkítése a céljuk, hanem az egyedi szellemi és kulturális örökség megőrzése is. Annak ellenére, hogy több mint 200 elfogadóhelye van, viszonylag kevesen használják a Koronát. Így a közösségépítő célját nem tudta ténylegesen elérni (a Balatoni Korona honlapja).

Tokaji Dukát

2015-ben a Bocskai Koronát is kibocsátó Hajdúnánási Holding Zrt. a „Kiemelt turisztikai attrakciók és szolgáltatások fejlesztése” című projekt keretében bocsátotta ki Tokaj-Hegyalja helyi pénzét, a Tokaji Dukátot. A helyi pénz bevezetését egy társadalmi egyeztetési folyamat előzte meg, nevére a Tokaj-Hegyalja térség 27 településének vezetői és a közösségi médián keresztül szavazók döntöttek. A helyi pénz történelmi hátterét a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt működő sajátos helyi pénz adta, amiből akkoriban a legértékesebb címlet a dukát volt. Abban az időszakban a térség helyi pénze a közösség szellemi és anyagi függetlenségét szimbolizálta. A helyi pénz a forint papír címleteit képezi le, ezek a Hegyaljához kötődő személyeket ábrázolnak. A dukátot névértéken lehet váltani, jelenleg azonban mindössze öt elfogadóhelyen lehet vele vásárolni. A térség önkormányzatainak elsődleges célja a térség turisztikai jelentőségének, nemzetközi ismertségének növelése és egy regionális identitástudat kialakítása volt: „A Tokaji Dukát egy történelmileg és talán gazdaságilag is összetartozó régiót foghat egybe, ezen túl képes lehet erősíteni a térség turisztikai jelentőségét, nemzetközi ismertségét, de talán a legfontosabb, hogy a helyi termelőket, kereskedőket, szolgáltatókat képes lehet összekötni és a helyben keletkezett tőkének egy részét helyben tartani”. (Tokaj Turizmus 2016) A tervezők kihangsúlyozták, hogy ez azonban az érintett önkormányzatok, a vállalkozók és a helyi közösség támogatása nélkül nem valósulhat meg. Ez a legkésőbb bevezetett helyi pénzrendszer Magyarországon, így a működésre és használatra vonatkozó információk korlátozottan állnak rendelkezésre. Az elfogadóhelyek számából arra lehet következtetni, hogy egyelőre nem került be a köztudatba a térség helyi fizetőeszköze. Emellett, mivel elsősorban turisztikai céllal vezették be, közösségépítő ereje elhanyagolhatónak tekinthető (Tokaj Turizmus 2016).

Alsómocsoládi Rigac

Az Alsómocsoládi Rigac fő célja a településen a szegénység és a kirekesztődés felszámolása, a közösségformálás, helyi identitás erősítése és a közösség számára plusz források biztosítása. Alsómocsolád Település Önkormányzata 2013. május 1-jén a „Magunk kenyere” helyi gazdaságfejlesztési program keretében 7,5 millió forint értékben bocsátott ki Rigacot. A helyi pénz közösségi tervezésen alapul, ebből kifolyólag az önkormányzat a helyi pénz helyett a közösségi pénz kifejezést használja a Rigacra. Széles körben használatos, az önkormányzat rigacban fizet bizonyos juttatásokat, illetve az olyan önkormányzatnál jelentkező feladatok ellátását, mint az erdőgondozás, a közterület rendben tartása, a mezőgazdasági munkák, a karbantartási szolgáltatások, valamint a turizmust segítő szolgáltatások és rendezvények előkészítése alkalmi munkavégzés címén szintén rigacban fizetnek ki.

Az önkormányzat a lakosságot ösztönzi arra, hogy saját erőből igyekezzenek helyzetükön változtatni: „amennyiben a helyiek tevékenyen részt vesznek saját életük jobbításában, elősegítik boldogulásukat, akkor ezt az önkormányzat a helyi pénzzel honorálja” (Jacsó 2013: 23). Ehhez köthető például a házfelújítási programjuk, amelynek keretében az alsómocsoládiak „a felújítási összeg 50 százalékának erejéig, de maximum 200 000 Ft-ig/rigacig vissza nem térítendő támogatásban részesültek, továbbá a fennmaradó 50 százalékra, de maximum 200 000 Ft-ra visszafizetendő kamatmentes kölcsönt kaptak.” (Alsómocsolád település honlapja 2015). A helyi gazdaságfejlesztési program keretén belül például az állattartást élénkítő vagy a gyümölcsfák telepítését támogató programmal ösztönzik a helyi termékek előállítását is, amelyeket a helyi piacon vagy háztól rigacért árusíthatnak („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016). Emellett lehetőségük nyílik többek között arra is, hogy „a Start munkaprogram keretében termelt zöldségeket és gyümölcsöket helyi pénzen kedvezménytel vásárolják meg a helyi piacon”. (Kisközösségi Program 2014) A lakosok az önkormányzat szolgáltatásaiért is fizethetnek 100 százalékban rigacban. A program a szolgáltatásra vállalkozókat is segíti, egyrészt a szükséges munkaeszköz megvásárlásával, másrészt azzal, hogy a szolgáltatás nyújtásához szükséges képzettség megszerzésének költségeihez hozzájárul, segíti őket például a kistermelővé válásban. A hitelkeret, melyet rigacban biztosítanak számukra, maximum 300 000 Ft nagyságú lehet („Magunk Kenyerén” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016). A helyi valuta 90 százalékát a helyi önkormányzati rendszeren keresztül használják fel.

A rigac tervezésébe és bevezetésébe a helyi lakosságot széles körben bevonták. Az önkormányzat a közös gondolkodást, a lehetséges irányok közös kialakítását helyezte előtérbe, amely az egyéni és csoportpreferenciák becsatornázását jelentette a fejlesztési elképzelésekbe. A helyi pénz bevezetését megelőző féléves időszakban egyeztetésekre került sor több közigazdással, jogással, illetve közösségfejlesztővel is. A helyi pénz megtervezése egy közösségfejlesztési folyamat keretén belül a lakosság bevonásával zajlott („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfej-

lesztési Program 2016). A szerzőnek a település polgármesterével készített 2019. szeptemberi interjúja alapján a lakosság bevonását célzó közösségi fórumokon a lakosság 30 százaléka vett részt. A névválasztásba, a pénz formájának, külalakjának a tervezésébe is bekapcsolódtak a helyiek, az interjú során 80 százalékos részvételi arányról kaptam információt. A tervezési folyamat teljes időtartama alatt a minden háztartásba ingyenesen eljuttatott helyi Hírlevélben tájékoztatták azokat a lakosokat, akik a közös fórumokon és a helyi pénz tervezésében aktívan nem vettek részt („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016). A rigachoz kapcsolódóan számos közösségépítő rendezvényt is szerveznek.

A Rigacot egy közösségi rendezvény alkalmával vezették be, amely során valamennyi Alsómocsoládon bejelentett lakóhellyel rendelkező polgár „alanyi jogon” térítésmentesen kapott a fizetőeszközből. A 14. életévüket be nem töltött polgárok fejenként 600 rigacot, a 14. évnél idősebb polgárok fejenként 1600 rigacot vehettek át. Ezt a rendezvényen levásárolhatták helyben előállított termékekre, gyakorlatban is megtapasztalva a rigac vásárlóerejét. Önkormányzati rendeletbe foglalták, hogy minden, az önkormányzat által szervezett rendezvényen a felnőttek 1600, a gyerekek 600 rigacot kapnak („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016).

A rigac a település közösségét és önkormányzatát az alulról jövő kezdeményezések követendő példájává tette. A falu lakói büszkék hagyományőrző helyi pénzükre, tehát ezen kezdeményezés területi identitást erősítő szerepe feltételezésem alapján a magyar helyi pénzrendszerek körében a legnagyobb. Ezt támasztják alá az önkormányzat 2017-es felmérésének és az általam 2019-ben végzett felmérés előzetes eredményei, valamint a polgármesterrel készített mélyinterjúból származó információk is¹. Az önkormányzat által 2017-ben készített kérdőíves felmérés eredményeit és adatbázisát az önkormányzat adatelemzésre és publikálásra rendelkezésemre bocsátotta, emellett az általam 2019 szeptemberében készített mélyinterjú eredményeit használtam fel. A strukturált mélyinterjút 2019. szeptember 23-án Alsómocsolád településen készítettem a település polgármesterével, Dicső Lászlóval és Balogh Anikóval, az Integrált Közösségi és Szolgáltató Tér vezetőjével. A mélyinterjú célja az volt, hogy a saját 2019-es, a helyi pénzt működtető települések lakosságának megkérdezésére irányuló, folyó kérdőíves kutatásomat kiegészítve mélyebb információhoz juthassak a rigac működéséről.

Az Alsómocsoládi Rigac közösségfejlesztő, helyi identitást erősítő szerepének vizsgálata

Az önkormányzat 2017-es felmérése összehasonlítási alapot nyújt saját felmérésemhez, így a tanulmány elsőként ennek eredményeit mutatja be. Három kérdés irányult a közösségi összetartásra és a társadalmi hálózat kiépítettségére. Ezek a „Mennyire érzi Ön, hogy számíthat a szomszédjára?“, a „Milyen gyakran vesz részt a közösségi programokon?“ és a „Mennyire szereti a közösségi programokat?“

kérdések, amelyek Jennings és Kranich (2013) elméletének második és harmadik dimenziójához köthetők. A három kérdéshez egy 1-től 6-ig terjedő skálát rendeltek hozzá, melynek egyik végpontja abszolút ellenkezést, míg a másik abszolút egyetértést jelentett, így a megkérdezett személyek adott állítással kapcsolatos pozitív vagy negatív attitűdjéről kaptak információt. A társadalmi tőke szintjének mérésére is alkalmas a társadalmi részvételre fókuszáló két kérdés, amely a közösségi programokon való részvétel gyakoriságára és azok preferálására irányult. A válaszok alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek háromnegyede rendszeresen részt vesz a közösségi rendezvényeken. A programokba rendszeresen bekapcsolódó válaszadók szinte teljes köre (94%) pozitívan nyilatkozott a programokról.

A közösségformálás szempontjából fontos a társadalmi hálózatok és a társadalmi támogatás, valamint a kölcsönösség és a bizalom megléte, például a szomszédokkal való találkozás, beszélgetés gyakorisága; a szomszédság egymás közötti segítése. Erre irányul a harmadik kérdés: „Mennyire érzi Ön, hogy számíthat a szomszédjára?” A válaszadók közel egynegyede válaszolta azt, hogy mindig, további egyharmada pedig, hogy a legtöbbször számíthat a szomszédjára. A válaszokból a bizalom és kölcsönösség magas szintjére következtet a szerző. A megkérdezetteknek mindössze 4 százaléka válaszolta azt, hogy egyáltalán nem számíthat a szomszédjára.

A lakosság presztízsként is tekint arra, hogy a településnek van saját helyi pénze. A rigac növeli közösségük hírnevét, ami a területi kötődés növekedéséhez vezet. A helyi pénz így a közösségi identitás hordozójává válik. A 2017-es felmérésben megkérdezettek több mint fele volt büszke a település helyi pénzére. Közel háromnegyede pedig magáénak érezte a közösségi fizetőeszközt.

A 2019-es felmérés előzetes eredményei alapján ez a tendencia tovább erősödött. A település lakossága körében végzett kérdőíves kutatás feldolgozott eredményei alapján a kitöltők több mint háromnegyede büszke arra, hogy bevezették a rigacot és kétharmaduk teljes mértékben egyetértett azzal az állítással, hogy a közösségi pénz növeli Alsómocsolád hírnevét. A 2017-es felméréshez képest többben értettek egyet az állításokkal, ami utalhat a rigac helyi identitást erősítő szerepének eredményességére is. A legkevésbé a közösségi pénz összetartást növelő erejét tekintve értettek egyet a válaszadók. Azzal az állítással, hogy a rigac növeli az összetartást a helyiek körében kevesebb, mint a válaszadók fele értett teljes mértékben egyet és egynegyede kevésbé vagy egyáltalán nem ért egyet. A kiugró értékeket megvizsgálva az állításra vonatkozóan ketten fejezték ki teljes egyet nem értésüket, ők azonban csak alkalomszerűen használják a Rigacot és vásárlásaiknak kevesebb, mint 5 százalékat teszi ki a közösségi pénzzel történő fizetés. Arra nézve, hogy növeli-e a közösségi részvételt és civil aktivitást a helyi pénz „A részt veszek a közösség életében, a települést érintő ügyekben” állításra adott válaszokból vonható le következtetés. A válaszadók egyharmadára jellemző a jelentős közösségi, civil aktivitás.

A kapott adatokat a 2017-es adatokkal összevetve a részvétel mértékében visszaesés tapasztalható. Annak ellenére, hogy a rigac használói úgy gondolták, hogy

a rigac növeli az összetartást a helyiek körében, és az elfogadóhelyek vezetői pedig egyöntetűen egy 1-től 6-ig terjedő skálán nagyon magasnak ítélték meg a közösségfejlesztő hatását, a közösségi életben való részvétel mértéke elmarad a szerző által várt értéktől. Ennek oka azonban nem feltétlenül a részvételi hajlandóság csökkenése. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján a településen szervezett kulturális, közösségi rendezvények számában is csökkenés történt. Kiemelendő, hogy keresztábrás elemzés alapján sem látható kapcsolat a közösségi részvétel mértéke és a rigac használatának gyakorisága között. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni a helyi pénzre épülő, helyi pénzhez köthető horizontális hálózatok, civil kezdeményezések jelentőségét. „A civil szerveződések egyik legfontosabb szerepe pedig pontosan az, hogy aktivizálni tudják az embereket és erősítik közösségi kötődéseiket.” (Nárai 2004: 627) A településen erősek a sport és jótékonyági szervezetek, valamint az önszervező és a fiatalok oktatását támogató csoportok.

A civil aktivitáshoz kapcsolódik azon állítás is, amely a helyi pénz társadalmi mozgalom jellegére utal: „Azért használom a rigacot, mert ezzel egy nagyobb mozgalom részesévé válhatok”. A válaszadók fele egyetértett vagy teljes mértékben egyetértett ezzel az állítással és további egytizede gondolta úgy, hogy inkább igaz rá ez a kijelentés. Ebből levonható az a következtetés, hogy az egyéni gazdasági motivációk mellett megjelennek a Collom (2011) által szociális és ideológiai jellegűnek tekintett motivációk is. A mélyinterjú érdekes adalékot nyújt a közösségi aktivitáshoz: azok, akik társas kapcsolataikból kifolyólag csatlakoztak a kezdeményezéshez – tehát azért csatlakoztak, mert ismerőseik, barátaik és rokonaik is tagjai a kezdeményezésnek – szívesebben vesznek részt a helyi pénzhez kötődő eseményeken és a helyi pénzhez köthető civil kezdeményezések munkájában is, például faültetésben, a Rigac-pihenő tisztántartásában. Az anyagi motiváció mellett a helyi pénz használatát hosszú távon befolyásolja az is, hogy így kifejezhetik a helyi közösséghez tartozásukat.

A válaszok alapján kijelenthető, hogy a közösségi pénzt nemcsak a település reklámozásában hasznosítják a kifelé közvetített települési identitás egyfajta hordozójaként, hanem a települési identitás befelé irányuló, a helyi közösség felé mutató fejlesztése során is (Ray 1998 idézi Csurgó–Szatmári 2014). A települési identitás befelé irányuló fejlesztésének eredményességére mutatnak rá az emocionális helykötődés mértékét vizsgáló kérdések. A kapott válaszok alapján a kitöltők körében rendkívül magas a településhez kötődés. A helyértékelésük alapvetően pozitív, közel kétharmaduk arra az állításra, hogy „Itt szeretném leélni az életemet” a hatfokozatú Likert-skálán az ötös, illetve hatos értékeket jelölte, ezzel jelezve teljes egyetértését. A helyi értékek védelmét mindannyian fontosnak vagy nagyon fontosnak tartották.

A helykötődés érzelmi oldala egyben azt is jelenti, hogy a település jellegzeteségei növelik az egyén önbecsülését, amelyet a „Büszke vagyok rá, hogy itt élhetek” állítással vizsgáltam. A válaszadók kétharmada egyetértett vagy teljes mértékben egyetértett a kijelentéssel. Keresztábrás elemzéssel vizsgálva, azok a válaszadók,

akik a „Büszkék lehetünk arra, hogy bevezették az Alsómocsoládi Rigacot” állítással teljes mértékben egyetértettek, a „Büszke vagyok rá, hogy itt élhetek” állítással is 90,9 százalékban egyetértettek (a skálán az 5-ös vagy 6-os értéket jelölték). Azok körében, akik napi rendszerességgel vagy hetente többször fizetnek rigaccal, magasabb a helykötődés mértéke. A „Szeretek a településen élni” állítással egyetértők közel fele napi rendszerességgel vagy hetente többször használ rigacot és vásárlásaik 10–25 százalékát rigacban bonyolítja le. A válaszokból a Kulcsár (2017) által bemutatott összefüggések alapján a kooperáció mértékére is következtetni lehet. Eszerint, ahol a helyi közösség külső és belső reprezentációja egyaránt pozitív, ott erőteljes kooperáció és magas integráció alakul ki. A közösségi erőforrások aktivizálódása pedig más erőforrások aktivizálódását is magával vonhatja.

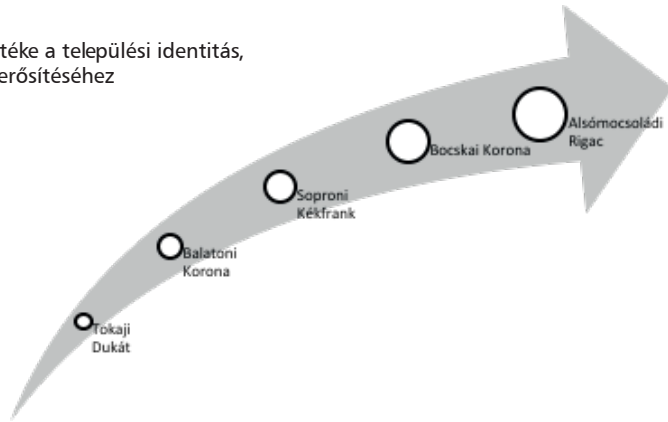
Következtetés

Az eredmények alapján a helyi társadalom működése szempontjából kiemelkedő jelentősége van a területi identitást hordozó elemeknek, amelyek közé a szerző a helyi pénzt sorolja. Az együttműködés és kötődés elemei egyaránt táplálkoznak a helyi identitásból, amely erősíti az integrációt. A bemutatott kutatások alapján megállapítható, hogy a helyi pénz a területi identitás erősítésének eszköze lehet. Erősítheti és mozgósíthatja a helyi szereplők hálózatát azon értékeken (közösségi identitás, együttműködés intézményesítése, a helyi közösség képessé tétele stb.) keresztül, amelyeket képvisel. Kapocsként szolgálhat, amely egyesíti a közösség tagjait a helyi gazdaságfejlesztési folyamatokban. A közösségi autonómiát képviselheti a külső erővel szemben. Sikeres működés esetén a tagokban megerősítheti a közösséghez tartozás érzetét és az ezzel járó büszkeséget.

A külföldi példák esetében a területi kiterjedés nem játszott szerepet, viszont a magyar helyi pénzek példája azt mutatja, hogy hazánkban egy kisebb településen a közösségi összetartást és a területi identitást erősítő hatása erőteljesebben jelentkezik, mint egy nagyobb település vagy régió esetében. Ahhoz, hogy ez a hatása érvényesülhessen, a helyi közösséget minél szélesebb körben meg kell szólítani és bevonni a bevezetés folyamatába, valóban a közösségre kell, hogy építkezzen. A szerző véleménye szerint a hazai elsősorban turisztikai céllal vagy helyi gazdaságot erősítő céllal, de felülről vezérelve létrehozott helyi pénzek helyi identitást erősítő hatása ebből kifolyólag elenyésző. A helyi identitás és közösség erősítése szempontjából a magyar helyi pénzeket a megvalósulás alapján a szerző az alábbi skála mentén helyezi el (1. ábra).

1. ábra. A magyar helyi pénzek közösségfejlesztő, települési identitást erősítő szerepe

Hozzájárulás mértéke a települési identitás,
a helyi közösség erősítéséhez

Forrás: Saját szerkesztés 2020.

A dokumentumelemzés alapján a Soproni Kékfrank esetében is a célok jellege jelentette a legnagyobb problémát. Hiába folytattak kiterjedt médiakampányt a Kékfrank megismertetésére, a helyiek nem érzik magukénak, nem látják benne az eszközt, amely a soproni lakosság összetartását képviselhetné. Magyarázatként szolgálhatnak erre a jelenségre egyrészt Reisinger (2016) kutatási eredményei. Reisinger (2016) azt állítja, „hogyan a falusi társadalom tagjai jobban beleszólhatnak az önkormányzat munkájába, a helyi politikai hatalom megtestesítői, döntéshozói (polgármester, képviselőtestület, maga az önkormányzat) is közelebb vannak az emberekhez, mint egy nagyobb városban. A hétköznapi életben is gyakrabban találkozhatnak a helyi politikával, fejlesztéssel a lakosok, ami által motiváltabbak lehetnek a mindennapi életüket érintő kérdésekbe való beleszólásra, a fejlesztési folyamatokban való részvételre.” (Reisinger 2016: 11) Másrészt Farkas (2002) azon álláspontja is magyarázatként szolgálhat, hogy valahol meg kell húzni azt a kört, amelyen belül a szereplők könnyen elérhetők, és amelyen belül elegendő belső erőforrás áll rendelkezésre. Ebben az esetben „a helyhez valóban kötődő, önazonossággal rendelkező közösségeknek van meghatározó jelentősége” (Farkas 2002: 52). „A szükségszerűen elég »kisméretű« közösség Tönnies szerinti egy »Gemeinschaft«-nak felel meg.” (idézi Farkas 2002: 52) Ennek a magyar vidéki közösségek, mint Alsómocsolád vagy Hajdúnánás teljesen megfelelnek. Az Alsómocsoládi Rigac esetében a helyi pénz Jennings és Krannich (2013) elmélete alapján a helyi identitás első dimenziója, az érzelmi kötődés esetében fejt ki a legnagyobb hatást.

A helyi pénzzel létrejön egy olyan intézmény, amely a társadalmi egyeztetés színhelyéül szolgálhat. A hagyományos gazdaság hatásait a közösségre mérsékelheti oly módon, hogy a helyi pénz rendszeréhez kapcsolódóan saját szabályokat és normákat alkotnak. Keretként szolgálhat további innovációkhoz, a közreműködők

fogékonyabbá válnak más újítások iránt is. Egy település és járás hanyatlása megfékezhetővé válik és elindíthatnak egy sajátos fejlődési szakaszt, amely a közösségi együttműködésre, a közösség saját erőforrásaira építkezik. Az együttműködés új formáit teszi lehetővé. Az általános reciprocitáson alapuló rendszer hosszú távú közvetett csereügyleteket biztosít emberek egy nagyobb csoportja, egy hálózat tagjai között. Ezzel a gyakorlatban a kaláka, a rokonok közötti, szomszédsági együttműködés köre bővül ki. Másrészt a tagok nemcsak egyéni képességeiket bővítik, hanem a közösség lehetőségeit is.

Irodalom

- Belgin, Stephen–Lietaer, Bernard (2016): *Új pénz egy új világnak*. Budapest: Bankráció Kft.
- Blakely, Edward J. (1991): The Emerging Global Economy and Rural Communities: A New Perspective. In: Kenneth, E. Pigg (Ed.): *The Future of Rural America*. USA: Westview Press, 60–71.
- Blanc, Jérôme (2011): Classifying “CCs”: Community, complementary and local currencies’ types and generations. *International Journal of Community Currency Research*, 15., D., 4–10.
- Blanc, Jérôme–Fare, Marie (2013): Understanding the role of governments and administrations in the implementation of community and complementary currencies. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 84., 1., 63–81.
- Bóhm Antal (2000): Térségi identitás Magyarországon. In: Glatz Ferenc (Szerk.): *Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 111–126.
- Bugovics Zoltán (2004): A területi identitás és a társadalmi siker. In: Szakál Gyula–A. Gergely, András (Szerk.): *Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, 63–82.
- Collom, Ed. (2011): Motivations and Differential Participation in a Community Currency System: The Dynamics Within a Local Social Movement Organization. *Sociological Forum*, 26., 1., 144–168.
- Cuba, Lee–Hummon, David M. (1993): A Place to Call Home. Identification with Dwelling, Community, and Region. *Sociological Quarterly*, 34., 1., 111–131.
- Csizmadia Zoltán (2002): Robert D. Putnam: Bowling Alone. The Collapse And Revival Of American Community. *Szociológiai Szemle*, 12., 3., 183–193.
- Csurgó Bernadett–Szatmári Anita (2014): Vidéki kultúra, helyi közösség és lokális identitás. *MET-SZETEK*, 3., 33–51.
- Douthwaite, Richard (1999): *The ecology of money*. Bristol: Green Books.
- Endrédi Beáta–Erdősi Botond–Maráz Renáta–Márczi Viktória (2011): *A Kékfrank-utalvánnyal kapcsolatos lakossági felmérés értékelése, valamint az utalvány népszerűsítésére szolgáló marketingtettek*. Sopron: Nyugat-Magyarországi Egyetem.
- Enyedi György (2001): Tájak, régiók, települések Magyarországon. *Ezredforduló*, 4., 19–23.
- Farkas Tamás (2002): Vidékfejlesztés a fejlődésemleletek és fejlesztési koncepciók tükrében. *Tér és Társadalom*, 16., 1., 41–57.
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Gyenes Zsuzsa (2017): A helyi nyilvánosság újrafelfedezése. *Civil Szemle*, 14., 2., 7–21.
- Gyulai Iván (2015): *Pénz és fenntartható fejlődés*. Budapest: Magyar Természetvédők Szövetsége.

- Habermas, Jürgen (1988): Historical Consciousness and Post-Traditional Remarks on the Identity: Republic's Federal Orientation to the West. *Acta Sociologica*, 31., 3–13.
- Jacsó Enikő (2013): *Helyi pénzek – Kisközösségi Program*. http://www.humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/kozossegek/helyi_penz_kiskozossegi_program.pdf Letöltés dátuma: 2019. 08. 27.
- Jacob, Jeffrey–Brinkerhoff, Merlin–Jovic, Emily–Wheatley, Gerald (2004): The Social and Cultural Capital of Community Currency. An Ithaca Hours Case Study Survey. *International Journal of Community Currency Research*, 8., 2–56.
- Jennings, Brian M.–Krannich, Richard S. (2013): A Multidimensional Exploration of the Foundation of Community Attachment among Seasonal and Year-Round Residents. *Rural Sociology*, 78., 4., 498–527.
- Kmetty Zoltán (2012): Egy fogalom margójára. *Civil Szemle*, 9., 1., 15–23.
- Kulcsár László (2017): *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése. Regionális és kulturális összefüggések*. Kolozsvár: Kriterion.
- „Magunk Kenyerén” Helyi Gazdaságfejlesztési Program (2016): Alsómocsolád. <http://menu.jovo-szovoalsomocsolad.hu/wp-content/uploads/2018/09/Magunk-Kenyer%C3%A9nGazdas%C3%A9lfejleszt%C3%A9si-Program-2016.pdf>
- Meier-Dellach, Hans P. (1980): Räumliche Identität. *Informationen zur Raumentwicklung*, 5., 301–313.
- Morse, Cheryl L.–Mudget, Jill (2017): Longing for landscape: Homesickness and place attachment among rural out-migrants in the 19th and 21st centuries. *Journal of Rural Studies*, 50., 95–103.
- Nagy Gábor Dániel (2012): Területi szintek, területi identitás és kötődés. *Belvedere Meridionale*, 24., 1., 6–22.
- Nagy Gábor Dániel (2016): *Társadalmi tőke és területi kötődés Magyarországon*. Szeged: Belvedere.
- Nakazato, Hiromi–Hiramoto, Takeshi (2012): An Empirical Study of the Social Effects of Community Currencies. *International Journal of Community Currency Research*, 16. D., 124–135.
- Nárai Márta (2004): A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. *Educatio*, 13. 4., 616–634.
- Nárai Márta (2009): Gondolatok a regionális identitásról – identitáselméletek a Nyugat-dunántúli régióban. *Tér és Társadalom*, 23., 4., 137–159.
- North, Peter (2006): *Alternative currency movements as a challenge to globalisation?* Burlington: Ashgate Publishing.
- OFA (2015): *Helyi Pénz Tanulmány*. Budapest: Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. <http://www.piactars.hu/uploads/files/documents/Helyi%20Penz%20Tanulmany%20> (2015). pdf Letöltés: 2018. 09. 20.
- Palkó Katalin (2011): *Az identitás területi dimenziói a politika tükrében*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskola.
- Pálné Kovács Ilona (2001): Régiók Magyarországa – ultima ráció? *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 11., 5., 5–9.
- Perkovácz Tamás (2009): *Gazdaságélénkítés – helyi pénz segítségével*. http://www.kekfrank.hu/letoltes/kekfrank_es_szovetkezet_ismerteto_20091117.pdf Letöltés: 2019. 05. 14.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D.–Leonardi, Robert–Nanetti, Raffaella Y. (1993): *Making Democracy Work: Civil Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

- Reisinger Adrienn (2016): *A társadalmi részvétel és felelősségvállalás megjelenési formái a közösségi és területi folyamatokban*. Habilitációs téziszfüzet. http://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapelemei/habili%C3%A1ci%C3%B3/Habilitacios_tezisfu%C3%BCzet_Reisinger_Adrienn_2016.pdf Letöltés: 2019. 02. 27.
- Sárdi, Gábor–Parádi-Dolgos, Anett–Varga, József (2013): *Comparative analysis of the Hungarian complementary currency systems*. https://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Research_and_projects/Conferences/CCS_June_2013/Papers/Gabor_Sardi.pdf Letöltés: 2019. 09. 17.
- Seyfang, Gill (2003): Growing Cohesive Communities, One Favour at a Time: Social exclusion, active citizenship and time banks. *International Journal of Urban and Regional Research*. 27., 3., 699–706.
- Szóka Károly (2013): A helyi pénz és társadalmi vonatkozásai. *Acta Scientiarum Socialium*. 38., 59–66.
- Theodori, Gene L. (2004): Community Attachment, Satisfaction and Action. *Journal of Community Development Society*, 35., 2., 73–86.
- Várdi Katalin (2017): *Alsómocsoládi Rigac – Társadalmi hatásvizsgálat*. Alsómocsolád: Almócsolád Község Önkormányzata.
- Varga József (2016): A helyi pénz megjelenése és szerepe a gazdaságban. In: Kerekes Sándor (Szerk.): *Pénzügyekről másképpen: Fenntarthatóság és közösségi pénzügyek*. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 161–208.
- Varga József–Madaras Attila (2011): A helyi pénz kezdeményezésének elméleti alapjai. *Acta Sociologica*, 38., 45–57.
- Varga József–Sárdi Gábor (2017): A közösségi pénzek csoportosítása. *TAYLOR Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat*, 9., 3–4., 108–115.
- Vercseg Ilona (2019): Modern közösség – civil társadalom. *Civil Szemle*, 16., 1., 7–15.
- Wheatley, Gerald–Younie, Corrine–Alajlan, Hind–McFarlane, Erin (2011): Calgary Dollars: Economic and Social Capital Benefits. *International Journal of Community Currency Research*. 15., A., 84–89.

Internetes források

- Alsómocsolád Község honlapja: http://alsomocsolad.hu/new/?page_id=2549
- Bocskai Korona honlapja: <http://www.bocskaikorona.hu/>
- Balaton Korona honlapja: http://www.balatonikorona.hu/informaciok/letoltes/cat_view/6-sajto
- Tokaj-Turizmus (2016): Jön Tokaj-Hegyalja helyi pénze, a Tokaji Dukát. <https://www.tokaj-turizmus.hu/Jon-Tokaj-Hegyalja-helyi-penze-a-tokaji-dukát>

Jegyzet

¹ Az önkormányzat 2017-es felmérésében 50 fő vett részt. A kitöltők átlagkora 46 év volt, felük 41 és 60 év közötti, további ötödük 60 év feletti. A kitöltők 18 százaléka volt 27 és 40 év közötti. A megkérdezettek közel tizede (6%) nem rendelkezett alapfokú végzettséggel sem, hetede csak az általános iskola 8 évfolyamát fejezte be. Az érettségizettek és szakmunkásvizsgával rendelke-

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

zók aránya meghaladta a 60 százalékot. A mintában 4 fő egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkező lakos szerepelt. A megkérdezettek kétharmada alkalmazott volt, 18 százaléka nyugdíjas és mindössze egy megkérdezett volt munkanélküli (Váradí 2017). A szerző véleménye szerint a települési statisztikával összehasonlítva, a 2017-es felmérés is megfelelően leképezi a település korszerkezetét, végzettségét és státuszát. A 2019-es felmérésben 38 fő vett részt, kitöltőinek háromnegyede nő, közel fele 46 és 65 év, negyede 26 és 35 év közötti. A megkérdezettek leg-alacsonyabb iskolai végzettsége a középiskolai végzettség szakmai oklevéllel, érettségi nélkül, kétötödük rendelkezik felsőfokú képesítéssel. A mintában 4 fő volt nyugdíjas és egy megkérde-zett volt munkanélküli.

Fotó/Halász Iván

A SPORT CIVIL SZERVEZETEI MINT AZ ELMÚLT ÉVTIZED NYERTESEI

GÓSI ZSUZSANNA–BUKTA ZSUZSANNA

Bevezetés

■ A sport az elmúlt évtizedekben a világ minden táján a gazdaság egyik jelentős tényezője lett. A professzionális sport a szórakoztatóipar egyik részterületévé vált, míg a szabadidősport-piacon egyre többen és többen jelentek meg, akik szolgáltatásokat és termékeket vásároltak. Magyarország részben követte a nemzetközi tendenciákat, részben eltért tőlük. A szabadidősport-piacon a kereslet és kínálat változása összhangban volt a környező országokéval, ugyanakkor a professzionális sport területén a megfelelő méretű fizetőképes kereslet hiánya és a szerkezeti átalakulások nehézkessége hátráltató tényezőt jelentett.

A magyar kormány 2010-ben elkötelezte magát a sportágazat fejlesztése mellett, elsősorban a versenysport és az utánpótlássport terén. Hazánkban a sport-szféra hagyományos szervezete kezdetektől a sportegyesület, amelynek a dominanciája megmaradt a rendszerváltást követően is. A sportegyesületek többsége a rendszerváltás óta folyamatos forráshiánnyal küzdött, ez a helyzet változott meg gyökeresen 2010 után. Ebben a tanulmányban gazdasági mutatók segítségével igyekszünk bemutatni, hogy milyen adatok támasztják alá a sport civil szervezeteinek elmúlt évekre jellemző kivételes helyzetét. Ehhez segítségül hívtuk a Központi Statisztikai Hivatal és az Eurostat adatbázisát, valamint az egyes szervezetek számviteli beszámolóit is.

A finanszírozási helyzet változásának főbb lépései

A központi kormányzat közvetlen és közvetett segítséget egyaránt nyújt a sportszektornak. Támogatási forrásokat biztosít különböző programokra, eseményekre, a szervezetrendszer fejlesztésére és a létesítményhelyzet javítására. A sportinfrastruktúra fejlesztése rendkívül széleskörű: stadionok, uszodák, tornatermek, szabadtéri sportparkok épülnek. Az egyes sportágak, vagy akár egyesületek külön forrásokkal gazdálkodhatnak (Bács–Becsky-Nagy 2015; Faragó 2017; Balogh–Bácsné Bába 2019; Gósi–Bukta 2019; Gyömörei–Máté–Szakály 2020).

A sport támogatásának első konkrét lépései 2010-ben történtek. A foglalkoztatási helyzet javítása céljából a sportszakemberek számára is elérhetővé vált a kedvezményes Egyszerűsített Közteherviselési Hozzájárulás. Ebben az évben kezdődött el a társasági adó rendszerén keresztül történő támogatás törvényi kereteinek kidolgozása is (TAO-támogatás). A kormányzati szervek és az Európai Bizottság mintegy másfél éves konzultációs sorozatának eredményeként került elfogadásra a TAO elméleti keretrendszere (Bardóczy 2014). Ezzel létrejött egy egyedülálló, közvetett támogatási forma. Működésének alapja, hogy a vállalkozások a fizetendő társasági adójuk egy meghatározott arányát a központi költségvetés helyett közvetlenül sportszervezeteknek adják át. Lényegében az állam a saját bevételeinek egy részét engedte át. A támogatható sportszervezetek közé tartoznak az országos sportági szakszövetségek, az amatőr és hivatásos sportszervezetek és a közhasznú sportalapítványok is. A kiválasztott – látványcsapat – sportágak a következők voltak: labdarúgás, kézilabda, kosárlabda, vízilabda, jégkorong. Ehhez a rendszerhez csatlakozhatott 2017-ben a röplabda. A háttér megváltozását a 2011. évi LXXXII. számú törvény írja elő. Ezzel párhuzamosan változtak további jogszabályok is, közöttük a társasági és osztalékadóról, személyi jövedelemadóról és a sportról szóló törvény is.

Az így bevezetett rendszer a sportágak csak kisebb körét érte el, így szükségessé vált egyéb támogatási formák kialakítása, hogy az egyéni sportágak is megfelelő finanszírozási forrással rendelkezzenek. A 2013-as évben így elindult a Kiemelt Sportágfejlesztési (KSF) és a Felzárkóztatási Program, mindkettő 16–16 sportággal, amelyek köre azóta bővült. Itt a pénzügyi folyamatok jellemzően a szövetségeken keresztül zajlanak, amelyek megkapják a központi támogatást, amit a szövetségek a sportszolgáltatást végző szervezetekhez továbbítanak.

A 156/2013 (VIII. 12.) Kormányhatározat a 2013-as évre vonatkozóan 8,7 milliárd, míg a 2014–2020 közötti időszakra 135,8 milliárd forint támogatást irányzott elő ezen sportágak részére (Csorba 2014).

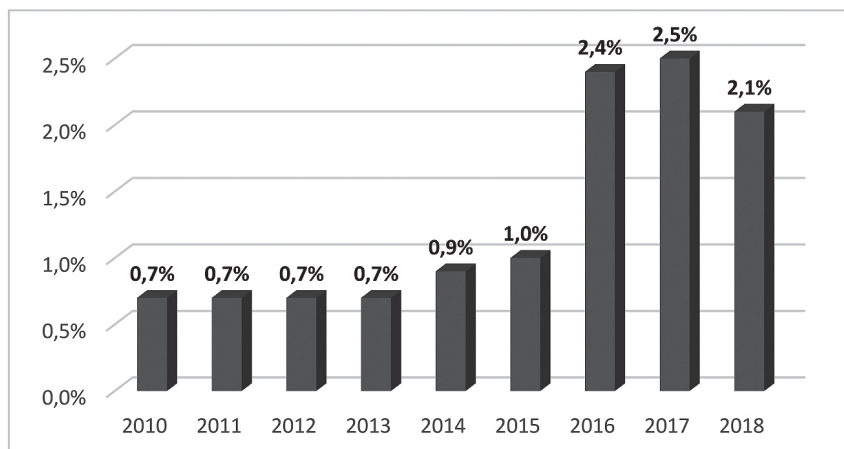
Az évek folyamán a központi kormányzat prioritásként kezelte a nemzetközi sportesemények rendezését és a létesítményfejlesztési projekteket is.

A változásoknak köszönhetően mind a sport civil szervezetei, mind a sportvállalkozási szféra nagyobb bevételeket ért el. Nőtt a szektorban foglalkoztatottak létszáma, a versenysport területén pedig számtalan beruházás valósult meg (Stocker–Szabó 2017; Vörös 2017; Gósi–Nagy 2018).

Az állami támogatás mértéke

A sportágazat kiemelt szerepét Magyarország költségvetésében az Eurostat adatbázisa szemléletesen mutatja. A központi kormányzat költségeit éves bontásban százalékos arányban, funkciók szerint találhatjuk meg ebben az adatbázisban. Az 1. ábra a sportra és rekreációra fordított központi kormányzati kiadások százalékos arányát mutatja. A jogszabályi környezet változása már 2010-ben elindult, de a látványos eredmények 2016-tól mutatkoznak. A megjelenített utolsó három évben Magyarország az, amely az Európai Unióban a legnagyobb arányban fordít központi forrásokat a szektorra. Az adatok ugyan nem mutatják külön a szabadidősport és versenysport támogatásait, azonban több tanulmány is vizsgálta, hogy a sportköltségek döntően a versenysportot érintik (Dénes 2015).

1. ábra. A sportra és rekreációs tevékenységre fordított kormányzati kiadások százalékos értéke

Forrás: EUROSTAT-adatbázis alapján saját szerkesztés.

Az állami sportfinanszírozás nagyságáról ennek ellenére sincsenek pontos adataink. Sárközy 2017-es tanulmányában a 2016-os évi sportköltséget 400 milliárd forintra becsülte. Ezt több tényező figyelembevételével határozta meg. Az Emberi Erőforrások Minisztériumának költségvetésében 45 milliárd Ft, míg a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumában a különböző beruházásokra még 180 milliárd Ft volt található. Tíz különböző kormányhatározat a tartalékból még 230 milliárd forintot irányzott elő a sportra, bár ezek elköltése nem feltétlenül az adott évben jelent meg. A be nem fizetett társasági adó értéke nagyságrendileg 70 milliárd forintra tehető. Több egyetem sportberuházásait, köztük a Testnevelési Egyetemét és a Nemzeti Közszerződési Egyetemét támogatja a központi kormányzat. Emellett kisebb tételek megtalálhatók a Honvédelmi- és a Belügyminisztériumnál és a fel-

sőoktatás támogatási rendszerében is (Sárközy 2017). Visszaulva az 1. ábrára, ott csak a kormányzat által közvetlenül a sportra fordított kiadások jelennek meg, a társasági adórendszer segítségével nyújtott támogatás nem, hiszen ott közvetlenül a gazdasági szervezetektől kerül át az összeg a sportszervezetekhez.

Nonprofit sportszervezetek

A sportszervezetek típusait a 2004. évi I. törvény (Sporttörvény) 15. paragrafusa határozza meg. Ide sorolja a következőket: sportegyesület, sportvállalkozás, sportiskola, valamint az utánpótlás-nevelést, fejlesztést végző alapítványok. Ez a pont került kiegészítésre (15§/A), ahol a sportakadémiákkal kapcsolatos elvárásokat fogalmazza meg a törvény. A magyar sportban hagyományosan a sportegyesületi működési forma volt mindig is a meghatározó, a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisa is ezt erősíti meg. A sportegyesületek az egy szakosztályos kis kluboktól a sikergyáros nagy klubokig, változatos formában működnek (Bukta 2013).

A nonprofit szektor adatainak vizsgálata már önmagában a szervezetek számában is mutatja a sport növekvő szerepét. A 2010-es évben összességében 64 987 nonprofit szervezet működött hazánkban, a 2018-as évben viszont már csak 61 491 (KSH). Ez összecseng Sebestény István 2017-es tanulmányával, ahol civil szervezetek számának változását és alapítását vizsgálja. Az adatok azt mutatják, hogy 2012-ben telítődött a szektor. Ezután inkább lassú fogyás figyelhető meg. Ezt részben a jogszabályi környezet változása okozta, részben a bírósági nyilvántartás „tisztázása” (Sebestény 2017). Az 1. táblázat adatai azonban jól mutatják, hogy a nonprofit sportszervezetek, ezen belül is a sportegyesületek száma ezen időszak alatt folyamatosan emelkedett.

1. táblázat. A nonprofit sportszervezetek és a sportegyesületek száma (db)

	Nonprofit sportszervezetek	Sportegyesületek
2010	7526	6551
2011	7563	6586
2012	7649	6688
2013	7722	6795
2014	7792	6901
2015	8865	7872
2016	8899	7941
2017	9269	8328
2018	9693	8723

Forrás: Nonprofit szektor adatai alapján (KSH) saját szerkesztés.

A nonprofit sportszervezetek száma 2010-ről 2018-ra 30 százalékos emelkedést mutat. Ezt az emelkedést azonban jelentősen meghaladja a szektor bevételének változása, amely 553 százalékos növekedést mutat. Ennél kisebb mértékben növekedett, de még így is ötszörös értéket mutat az egy szervezetre jutó bevétel. Az évenként adatokat a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat. A nonprofit sportszervezetek bevételének változása

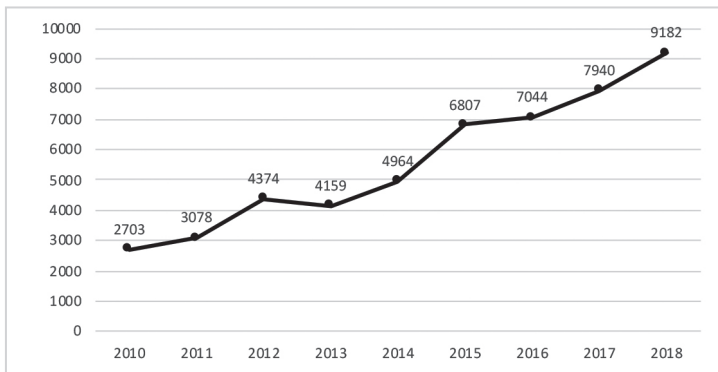
	A nonprofit sport-szektor bevétele (ezer Ft)	A bevétel változása (2010 = 100%)	Egy szervezetre jutó bevétel (ezer Ft/ szervezet)	Egy szervezetre jutó bevétel változása (2010 = 100%)
2010	37 495 416	100%	5 724	100%
2011	44 894 133	120%	6 817	119%
2012	59 479 499	159%	8 893	155%
2013	64 542 319	172%	9 499	166%
2014	80 880 476	216%	11 720	205%
2015	134 011 507	357%	17 024	297%
2016	169 738 279	453%	21 375	373%
2017	199 734 574	533%	23 983	419%
2018	248 455 076	663%	28 483	498%

Forrás: Nonprofit szektor adatai alapján (KSH) saját szerkesztés.

A bevételek mellett a legfontosabb mutató a foglalkoztatási helyzet alakulása. Az értékelést azonban nehezzé teszi, hogy nagy az atipikus munkavégzési forma aránya. Az edzői, sportmunkatársi munkakörben a megbízási szerződés elterjedtebb, mint a munkaviszony. Ennek oka a foglalkoztatás időbeli specialitása, hiszen az utánpótlás-korosztály edzései a délutáni órákban zajlanak, másrészt pedig a források rendelkezésre állása sem egyenletes (Gösi 2017). A Magyar Kosárlabdázók Országos Szövetségének számviteli beszámolója is ezt a tényt erősíti meg. A 2012-es évben a foglalkoztatotti létszám 10 fő volt, míg a megbízottak létszáma 444 fő. A 2018-as évben a 29 főállású alkalmazott mellett 1100 fő megbízott jelenik meg. A helyzetet tovább árnyalja, hogy a sportesemények lebonyolításához folyamatosan szükség van rendezőkre, játékvezetőkre, bírókra. Ezek mind-mind rövidtávú, akár alkalmi munkavégzést jelentenek. Így önmagában a foglalkoztatottak állományi létszáma nem tükrözi teljes mértékben a munkaerőpiacra gyakorolt hatást. A 2. ábrán a 2010-es évek kezdetétől látható a nonprofit sportszervezetek munkavállalóinak növekedése. A kiinduló helyzethez képest több mint háromszoros növekedés figyelhető meg.

2. ábra. A nonprofit sportszektornban foglalkoztatottak létszáma (fő)

Forrás: Nonprofit szektor adatai alapján (KSH) saját szerkesztés.

A sportszövetségek és sportegyesületek bevételi adatai

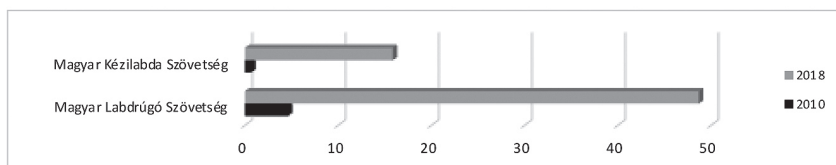
A civil szervezetek könyvvizelési és beszámolási kötelezettségét a Számviteli törvény és a 479/2016 (XII. 28.) Kormányrendelet szabályozza. Az érintettek ennek alapján töltik ki a beszámoló különböző részeit, a mérleget, az eredménykimutatást és a kiegészítő mellékletet, és ezeket nyilvánosságra is kell hozniuk. Függetlenül a szervezet közhasznú jogállásától, a civil törvény (2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról) hatálya alá tartozóknak el kell készítenie a közhasznúsági mellékletet is, amelyben részletezni kell a kapott támogatásokat. Ezen dokumentumok alapján vizsgáltuk meg a sportszervezetek bevételi adatait.

Sportszövetségek

A sportszövetségek az adott sportág irányító és koordináló szervei, a feladatköreiket a Sporttörvény szabályozza. Fő feladatuk a hazai versenyrendszer kialakítása és annak a működtetése, tevékenységük során együttműködnek az adott sportág nemzetközi szövetségével (Bodnár–Czeglédi 2016). A bevezetőben említett TAO- és KSF-támogatás a gazdálkodásukra, és ezáltal a lehetőségeikre is hatással volt. A TAO-támogatáshoz köthető sportágak szövetségei saját maguk is pályázhatnak, és kaphatnak ilyen módon támogatást. A többi sportág esetében a központi források jelentenek magas bevételt, bár ebben az esetben közvetítő szerepük is van. Ez azt jelenti, hogy a szövetségek számlájára érkezik a támogatás és ők ezt előre meghatározott szempontok szerint utalják tovább az

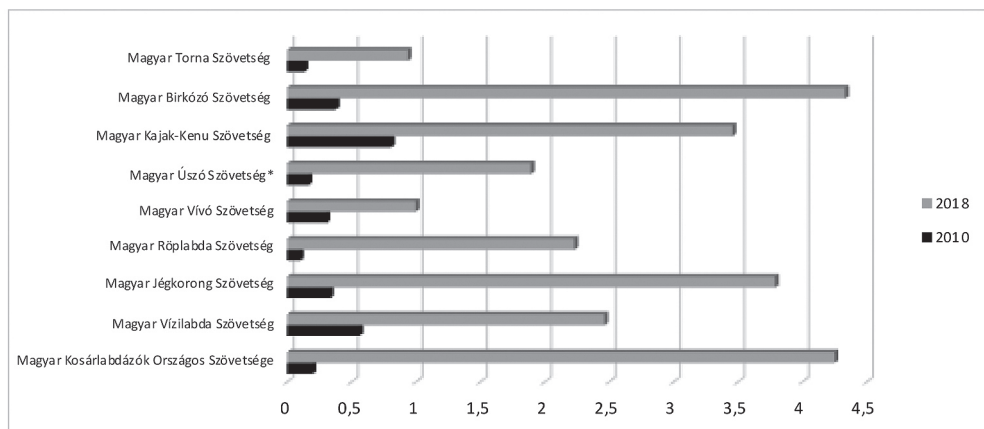
egyesületeknek és egyéb, sporttal foglalkozó szervezeteknek. A 3. és 4. ábrán látható a TAO-támogatási körben található, valamint az öt, az olimpiákon leg-sikeresebb egyéni sportág szövetségének bevétele 2010-ben és 2018-ban. A 3. ábra külön a kézilabda és a labdarúgás adatait tartalmazza, amelyek jelentősen meghaladják a többi szövetségét.

3. ábra. A Magyar Kézilabda és a Magyar Labdarúgó Szövetség bevétele 2010-ben és 2018-ban (milliárd Ft)

Forrás: Számviteli beszámolók alapján (<https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>) saját szerkesztés.

4. ábra. Sportszövetségek bevétele 2010-ben és 2018-ban (milliárd Ft)

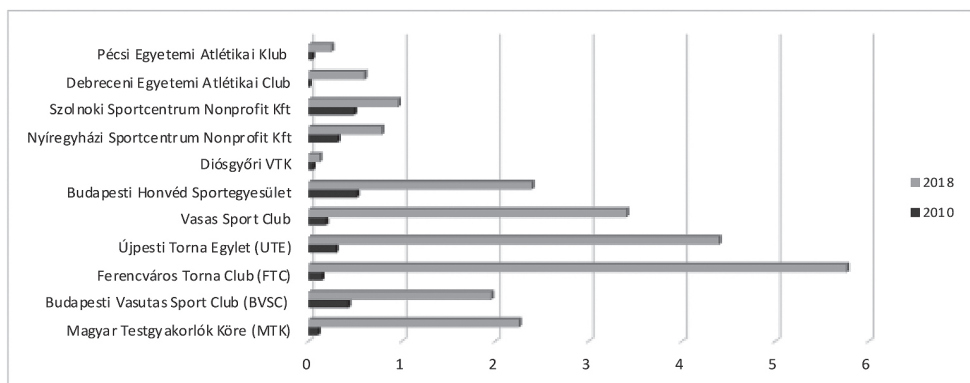
Forrás: Számviteli beszámolók alapján (<https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>) saját szerkesztés.

Sportegyesületek

A sport területén a meghatározó szervezeti forma az egyesület. A KSH-adatbázis is megmutatta, hogy a sportegyesületek körében milyen jelentős forrásbővülés következett be. A teljes körű adatokon túl megvizsgáltunk néhány kiemelt helyzetben lévő szervezetet is. A kormány több lépésben külön forrásokat biztosít

tott az egyesületi működésre, elsőként a nagy budapesti klubokat célozta meg. Az 1835/2013 (XI. 15.) Kormányhatározat a kiemelt sportegyesületek sportfejlesztési támogatásának kormányzati intézkedéseit tartalmazza. A jogszabály a nagy hagyományokkal rendelkező, sikeres fővárosi szervezetek finanszírozását segíti elő. Az érintett szervezetek: a Budapesti Honvéd Sportegyesület (BHSE), Budapesti Vasutas Sport Club (BVSC), Ferencvárosi Torna Club (FTC), Magyar Testgyakorlók Köre (MTK), Újpesti Torna Egylet (UTE) és a Vasas Sport Club (Vasas). A vidéki klubok külön támogatása ennél jóval később indult, a Magyar Közlöny 2018. december 23-ai számában a költségvetési tételek átcsoportosítása hozott kedvező helyzetbe több vidéki szervezetet is. Az 5. ábra a hat kiemelt budapesti és öt vidéki klub adatait tartalmazza, azok közül, amelyek támogatásban részesültek. A növekedés – bár mindenhol jelentős – egyértelműen a budapestiek gazdasági előnyét mutatja.

5. ábra. Sportegyesületek bevétele 2010-ben és 2018-ban (milliárd Ft)

Forrás: Számviteli beszámolók alapján (<https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>) saját szerkesztés.

Összefoglalás

A kutatás során néhány nagyobb sportszervezet adatait vizsgáltuk meg, amelyek esetében jól látható a bevételek megnövekedése. Az egész sportszektorban megfigyelhető, hogy minden szervezet és szereplő kedvezőbb helyzetbe került. Ez annak köszönhető, hogy az új támogatási formák mellett a régiek is megmaradtak. A fiatal korosztály esetében a Sport XXI-program, valamint a Héraklész Csillag és Bajnok Program is tovább működött. A többletforrások esetében a kormányzat meghatározta azokat a célokat, amelyekre elköltethetőek. A sportágak mindegyike sportolói létszámnövekedést is realizált. Ez a tizenhat Kiemelt Sportágfejlesztésben érintettek esetében 2014 és 2016 között 11 százalékos bővülést jelent. Igaz, ezen belül az utánpótláskorúak létszáma 30 százalékkal emelkedett, viszont a felnőtt

versenyzőké csökkent. Az eredményesség tekintetében még nem tudunk levonni pontos következtetéseket, hiszen a 2013-ban indult KSF-program az első hatásai a következő olimpián várhatóak (Bukta–Gósi 2019). Aggodalomra adhat okot, hogy a sportáganként elkészült fejlesztési stratégiák a finanszírozási kérdések megoldását helyezték a középpontba. A szövetségek automatikusan várják ettől a javuló teljesítményeket és a mélyebb, strukturális kihívásokra nem keresték az adekvát szervezeti válaszokat (Sterbenz–Csurilla–Gulyás 2017). A tanulmányban több forrásból gyűjtöttük össze, hogy milyen változások következtek be a sport civil szférájában a 2010 és 2018 közötti időszakban. A kormányzati döntések értelmében ez várhatóan a következő években is folytatódni fog. A bemutatás most kizárólag a gazdasági adatokra fókuszált. A tanulmány megírásakor társadalmunk épp a koronavírus fenyegetésével küzd. A 2020-as évben az egyik legnagyobb változás az elmaradó sportesemények, rendezvények hatása lesz, az azt követő években pedig várhatóan gazdasági visszaesés fog hatni a szektorra.

Irodalom

- Bácsné Bába Éva (2017): Magyar futballtársaságok szervezeti kérdései. *TAYLOR. Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására Közleményei*, 9., 2., 5–13.
- Bács Zoltán–Becsky-Nagy Patrícia (2015): A sportszervezetek érintő egyes adófajták. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 16., 4., 73–79.
- Balogh Renátó–Bácsné Bába Éva (2019): Sportszövetségi intézkedések attitűdvizsgálata. *Acta Carolus Robertus*, 9., 1., 23–33.
- Bardóczy Gábor (2014): A látvány-csapatsport-támogatások helyzete, perspektívái. In: Petridis Leonidas (Szerk.): *A felsőoktatás szerepe a sportban, az élsportban és az olimpiai mozgalomban, különös tekintettel a társasági adóból (TAO) támogatott sportágak helyzetére és a támogatások hasznosítására* című konferencia tanulmánykötete, Debrecen: Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kara, 50–72.
- Bodnár Péter–Czeglédi Orsolya (2016): A sportszövetségek működése. In: Sterbenz Tamás–Géczi Gábor (Szerk.): *Sportmenedzsment*, Budapest: Testnevelési Egyetem, 192–196.
- Bukta Zsuzsanna (2013): Új kihívások a sport civil szférájában: megfelelnek-e a sportegyesületek a közösségi igényeknek? *Andragógia és Művelődéstudomány*, 1., 1., 72–86.
- Bukta Zsuzsanna–Gósi Zsuzsanna (2019): A Kiemelt Sportágfejlesztési Program első éveinek hatása a hazai sportágak fejlődésére. *Taylor Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat*, XI., 3., 15–24.
- Csorba György (2014): Sportfinanszírozás. *Infojegyzet*. 16., 2014. április 18. Képviselői Információs Szolgálat. http://www.parlament.hu/documents/10181/73472/Infojegyzet_2014_16_sportfinanszirozás.pdf/c6477538-9d4e-49c9-a031-bf8a32111502 Letöltve: 2018. 09. 05.
- Dénes Ferenc (2015): *Sportközgazdaságtan*. Szöveggyűjtemény. Debrecen: Campus Kiadó.
- Faragó Beatrix (2017): A sportstratégiai ágazat erősödése Magyarországon a 2011–2016-os időszakban. *Tér-Gazdaság-Ember*, 5., 3., 94–109.

- Gósi Zsuzsanna (2017): Atipikus foglalkoztatási formák sportszervezeteknél. *Köztes Európa, Társadalomtudományi folyóirat: A VIKEK közleményei*, 9., 1–2., 137–145.
- Gósi Zsuzsanna–Bukta Zsuzsanna (2019): Sportszövetségek a kiemelt sportágfejlesztés tükrében. *TAYLOR. Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat*, 2., 36., 46–55.
- Gósi Zsuzsanna–Nagy József (2018): Sportvállalkozások jellemzői 2016. In: Hamar Pál–Köpf Károly (Szerk.): *Mozgás–Biológia–Sport–Tudomány*. Budapest: MET, 100–110.
- Gyömörei Tamás–Máté Tünde–Szakály Zsolt (2020): Sportlétesítmények az egészségünkért, kapacitások és korlátok 23 megyei jogú város példáján. In: Szakály Zsolt (Szerk.): *Egészség–Sport–Gazdaság II*. Győr: Mobilis, 60–73.
- Sárközy Tamás (2017): A sport, mint nemzetstratégiai ágazat. Előnyök és hátrányok, hosszú távú kilátások. *Polgári Szemle*, 13., 4–6., 143–159.
- Sebestény István (2017): A civil szektor demográfiája – A civil szervezetek névjegyzékének retrospektív feldolgozása alapján. *Civil Szemle*, XIV., 1., 7–34.
- Sterbenz Tamás–Csurilla Gergely–Gulyás Erika (2017): Vertikális dilemmák a magyar sportban – A sportfinanszírozás hatékonyságának növelése. *Magyar Sporttudományi Szemle*, Külön-szám, Magyar Sporttudományi Füzetek, XVI., 7–22.
- Stocker Miklós–Szabó Tünde (2017): A hazai sportirányítás szerepe és tevékenysége a kiemelt hazai sportesemények esetében. In: Szmodis Márta–Szóts Gábor (Szerk.): *A sportirányítás gazdasági kérdései*. Budapest: Magyar Sporttudományi Társaság, 56–77.
- Vörös Tünde (2017): Költség-haszon elemzési keretrendszer sportberuházások társadalmi-gazdasági értékeléséhez. *Közgazdasági Szemle*, LXIV., 4., 394–420.

Egyéb források

2004. évi I. törvény a sportról

KSH (é.n.): *A nonprofit szektor adatai*. Utolsó letöltés: 2020. 03. 14. <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

Magyar Közlöny 2018. évi 211. szám

A DIGITÁLIS KOMPETENCIA ÉS A DIGITÁLIS KULTÚRA TÁRSADALOMRA ÉS OKTATÁSRA GYAKOROLT HATÁSAI, JELLEMZŐI, KIHÍVÁSAI

Balogh Zoltán–Molnár György–Nagy Katalin
–Orosz Beáta–Szűts Zoltán

Bevezetés

■ A jelenlegi, teljes mértékben megvalósult kényszerített digitális átállás új szabályozások, szokások és módszerek alkalmazását és kialakítását tette szükségessé mind pedagógusi, mind tanulói oldalról. A mai oktatásra fokozottan igazak Molnár Pál (2013) szavai, mely szerint a munkavégzés helye nem feltétlenül a munkahely kell, hogy legyen, mindinkább egybefonódik az otthon és munkahely – sokaknál ez egyé válik most –, a magánélet és munka közötti határ elmosódik. Az oktatás minden szintjén távoktatásra kellett átállni, amely az említett változásokon túl az emberi kapcsolatokra is hatással van, a személyes kontaktusok helyett a virtuális kapcsolattartás vált lehetségessé és fontossá nemcsak a mindennapokban, hanem a tanulási folyamat során is (Ujbányi et al. 2017; Pieskä et al. 2019). A hálózatos környezetben az információk megbízhatóságával szemben támasztott bizonytalanság nagyobb, ezért a kapcsolathálózatok szerepe még inkább felértékelődik (Raine–Wellman 2012). Az együttműködés és közös tanítás-tanulás is a kibertérbe helyeződött át, és egyre több olyan virtuális közösség jött létre, mely segítséget nyújt az oktatás résztvevőinek és a folyamatba bekapcsolódott digitális szülőknek (Horváth–Rudas 2018). Az online közösségekhez való csatlakozás oka Ridings és Gefen (2004) szerint a társas kapcsolatok kiépítése és az információszerzés, valamint információcsere, ezt az állítást a jelenlegi helyzetre vonatkoztatva is érvényesnek tartjuk éppen úgy, ahogyan az online tanulóközösségekkel foglalkozó szakirodalomban foglaltakat is.

Az embereknek mindig is fontos volt a közösséghez való tartozás érzése (Palloff–Pratt 2005), s régóta ismertek a társas tényezők oktatási lehetőségei, hatásai is (Mead 1973). A kooperáció (Wallace 2003), kollaboráció előnyei és hatásai szintén ismertek (Geszten et al. 2018), a megvalósuló csoporttevékenységek és online interakciók virtuális tanulóközösségek kialakulását teszik lehetővé (Tu–Corry 2002; Luppicini 2003; Fejes 2007; Kövecses-Gósi 2018). E közösségek léte és a hozzájuk való tartozás élménye segíthet csökkenteni az izoláció érzetét és az ennek következtében megvalósuló lemaradást, lemorzsolódást (Jun 2005; Henno–Jaakkola–Mäkelä 2019). A tanulók motiválásához és a társas interakciók fokozásához az IKT-eszközökben rejlő potenciál kihasználása elengedhetetlenül fontos.

A kollaboráció és a Web 2.0 támogatása

Digitális Web 2.0 és felhőalapú megoldások hatékonyságáról több kutató is publikált már, illetve a szakirodalma is egyre tágabb. Ezzel kapcsolatban most csak a legjellemzőbbeket foglaltuk össze, melyet a nyitott, mikrotartalom-alapú tananyag-fejlesztéseinkben jól tudunk hasznosítani.

A nemzetközi trendek alapján feltételezhető, hogy a digitális technológia, valamint a tanítási-tanulási folyamatok elválaszthatatlanok lesznek, egységes rendszerre olvadnak össze (Ősz–András–Rajcsányi-Molnár 2013; Török 2014). A jelenség előjelei ma is tisztán körvonalazódnak. A számítógéppel, IKT-val támogatott tanulás jellemzője, hogy a technológiát tanulási kontextusként értelmezi és használja a tudásépítés során (Silverman 2005). Az online tanulási környezetet nyitottság jellemzi, mivel nincsenek tér- és időbeli akadályok, az IKT-eszközök és az internet az együttműködést is elősegítik (Budai–Kuczmann 2018). A web 2.0 és a paradigmaváltás az aktivitást, alkotótevékenységet preferálja. A web 2.0 felhasználóira már nem is kifejezetten a tartalom létrehozása jellemző, hanem sokkal inkább egy olyan tájékoztató rendszer kialakításában van szerepük, melyben maga a tartalom folyamatosan tud alakulni. E rendszerekről elmondható, hogy tanárok és tanulók egyaránt a részei, ennek köszönhetően a korábban fogyasztók mára tartalom-szolgáltatóvá váltak, a tanulási környezetet ezáltal a tanárok és tanulók együtt fejleszthetik, úgy, hogy eszközhasználat során integrálják tudásukat a rendszerbe. A digitális technológiával támogatott tanítási-tanulási környezetnek meg kell felelnie néhány kritériumnak (Török 2014; Namesztovszki et al. 2018). Fontos, hogy interakciókra, intenzív kommunikációra építve elősegítse az értelmezések összehangolását, valamint több lehetőséget, eszközt kínáljon a tanulók (Tick 2019) vagy akár az ember-gép közötti interakciók (Kővári 2018; Tasevski–Gnjatović–Borovac 2018) meglétének biztosítására.

Mivel a mai világban a szituatív tanulás felértékelődik (Cress–Kimmerle 2008), nélkülözhetetlen, hogy az oktatási környezet elősegítse azoknak a releváns tapasztalatoknak a kialakulását, melyek a tanítási-tanulási folyamat szempontjából lényeg-

gesek, ezt az oktatási intézmények menedzsment folyamatai támogassák (Saule et al. 2018). Továbbá feltételként jelenik meg, hogy adódjon lehetőség a csoportok és egyén tudásépítő folyamatainak összehasonlítására, a tanulók kibontakozására oly módon, hogy ne a tanári koordinálás és irányítás legyen a lényegi elem a tanulói interakciókkal szemben (Horváth 2019).

Az online kollaboráció során a tanár tutorszerepet vállal, követi és támogatja az egyéni és csoportszintű tevékenységet (Tóth–Auer 2018) akár projektjellegű tevékenységek során (Kővári 2017), valamint úgy fogalmaz meg építő szándékú kritikát és ad pozitív visszajelzést, hogy a tanulói motiváltságot fenntartsa, növelje (András et al. 2016). Az így kialakuló, úgynevezett hálózati individualizmusban (Rainie–Wellman 2012) a hálózatokban navigálni tudó személyek, tanulók kerülnek a középpontba, akik ezáltal nagyobb szabadságra tesznek szert a tanulási folyamat során. Az individualizált tudásszerzés folyamatában az egyéni tanulási környezeteknek (Attwell 2007) és az önálló tanulásnak (Bérci 2018) igen nagy jelentőségük van, hiszen elősegítik az információs társadalmi igényeknek való megfelelést, valamint az önszabályozáson alapuló, saját tanulási stratégiák megvalósítását, melyek megteremtik a lehetőséget arra, hogy az oktatás során a tanulók alkotó-résztevő tevékenységet folytassanak (Blees–Rittberger 2009). Mindezen tendenciák határozottan kirajzolják a web 2.0-ra épülő oktatási rendszert jellemző 3 fő pillért: a megosztás (Horváth–Sudár 2018), az együttműködés, valamint az online közösségek kialakulásának fontosságát (Török 2014).

A gazdasági növekedés, az oktatás minősége

Az elmúlt mintegy ötven évben a közgazdászok jelentős erőfeszítéseket tettek a humán tőke gazdasági szerepének vizsgálatában. A humán tőke fogalmának értelmezése, a humán tőke fejlesztése és a fejlődés mérése eredményeivel számos területen járult hozzá a gazdasági–társadalmi folyamatok elemzéséhez, mint például gazdasági növekedés, oktatás, továbbképzés, migráció, egészségügyi ellátások (Tóth 2011).

Manapság az oktatás minősége elválaszthatatlanul összefonódik a gazdaság minőségével és növekedésével.

Az ember, a képzett munkaerő rendelkezésre állása, mint alapvető termelési tényező, s így mint a gazdasági fejlődés egyik meghatározó tényezője – a fizikai tőke mellett – a neoklasszikus közgazdaságtan egyik alapkérdése. Egyre több olyan vizsgálat látott napvilágot, amely az egyes országok gazdasági növekedését különböző tényezőkkel hozza kapcsolatba. A legismertebb talán Eduard F. Denison (1964) munkája. A szerző többek között az Egyesült Államok gazdaságnövekedési statisztikáinak alapján tárja fel e növekedés forrásait és számszerűsíti is azokat. Megállapítja, hogy a gazdasági növekedés jelentős eleme az emberi tényező (hivatkozva Polónyi 2011).

A szakirodalmi források tanúsága szerint egy oktatási rendszer működésének a színvonalát alapvetően meghatározza a rendszeren belüli pedagógusok felkészültsége, kompetenciájának fejlettségi szintje és az az attitűd, mellyel mindennapi munkájukat végzik, illetve hozzáállásuk a fejlődés követéséhez (Bacsa-Bán 2019a).

Az első McKinsey jelentés kiemelte, hogy egy oktatási rendszer jó teljesítéséhez három tényező szükséges (Barber–Mourshed 2007):

- a megfelelő emberek váljanak tanárrá;
- eredményes oktatókká képezzék őket;
- minden gyermek számára a lehető legmagasabb színvonalú oktatást biztosítsa a rendszer.

Azok a reformok eredményezik a leginkább az oktatási rendszerek egészének megerősítését, amelyek a pedagógus hivatás négy területére vonatkoznak (OECD 2011):

- a felvételi folyamata a pedagógusképzésbe és a képzés minősége (Bacsa-Bán 2019b);
- a pedagógusok szakmai továbbfejlesztésének rendszere;
- a pedagógiai munka minőségének értékelése, visszacsatolás erről, a pedagógusok továbbfejlesztési lehetőségei és karrierútja a minőségértékeléssel;
- a pedagógusok adott reform iránti elkötelezettsége.

Gazdasági víziók – az oktatás rejtett kincs

Az 1990-es években az információs társadalom jelenségével párhuzamosan terjedt a tudásalapú társadalom eszméje is. Így az oktatás jelentősége megnőtt, és az ember, a „*humán erőforrás*” került a figyelem középpontjába. A Jacques Delors vezette nemzetközi bizottság egy jelentést készített az UNESCO-nak 1996-ban, mely a 21. századi oktatás világát kívánta definiálni (Delors 1996). A jelentés négy alapállítást tartalmaz, mely szerint:

1. Az egyénnek el kell sajátítania a tanulás módszertanát (*learning to know*), mivel a lifelong learning jegyében élete végéig folyamatosan kell gazdagítani az ismereteit, hiszen a változó világban csak így tud sikeres lenni.
2. Hasonlóképpen, meg kell tanulni dolgozni (*learning to do*), mert így tud hatni a környezetére.
3. A társadalom részeként együtt kell működnie a többiekkel, és ehhez tudnia kell együtt is élni (*learning to live together*).
4. Végül pedig meg kell tanulnia élni.

A jelentés az információs társadalom kihívásaira kívánt útmutatást adni, és a folyamatosan változó világ kihívásaira kínál a helyzethez alkalmazkodó válaszokat. Ha az ismeretszerzés témáját vizsgáljuk, akkor elmondhatjuk, hogy a tanuló a figyelem, az emlékezet és a gondolkodás gyakorlásával tanul meg tanulni (Katona-Kővári 2018). A figyelem az a pont, mely a digitális pedagógiához már szorosan kötődik. Az 1990-as években már egyre inkább mediatizálttá vált a társadalom,

ugyanis a képernyők beépültek a társadalom alrétegeibe. Először a televíziós képernyő befolyásolta a társadalom információszerzési szokásait, majd ezt követte a számítógép kijelzője. Már a televízió képernyőjén megjelenő információk gyors egymásutánisága is akadályozta a felfedezés folyamatát, mert nem biztosított lehetőséget az ismeretek elmélyítésére.

1997-ben, a világháló elterjedésének kezdeti szakaszában a kultúra alrétegeibe is beépülő képernyők kora kezdetén Majzik Lászlóné az információs társadalom tanítás-tanulás folyamatára gyakorolt hatását a jelentés alapján a következőképpen foglalja össze:

„Az a tény, hogy a médiák [Sic] segítségével a rendelkezésre álló információk nagy mennyiségben tárolhatók és előhívhatók, nem teszi feleslegessé az emlékezőtehetség tervszerű fejlesztését a gyermekkortól kezdve folyamatosan. A memorizálás képességének kialakulását szolgáló gyakorlatok új funkcióval gazdagodnak: a média sugározta pillanatnyi információk ellensúlyozásának a feladatával. A tanulóknak el kell sajátítaniuk az információk közötti szelektálás képességét, megkülönböztetve azt, aminek a megőrzése szükséges az emlékezetben attól, ami fölösleges.” (Majzik 1997)

A digitális kompetencia iránti igény megjelenése

2000 márciusában az Európai Tanács egy új stratégiai célt határozott meg uniós szinten, melynek értelmében *„az Európai Uniónak törekednie kell arra, hogy egy olyan versenyképes, tudásalapú gazdaságot alakítson ki, amelyben növeli a foglalkoztatás arányát, jobb munkahelyeket teremt, erősebb társadalmi kohéziót biztosít, mindezekhez biztosítva a szükséges oktatási és képzési rendszerek megteremtését”* (Remeikiene et al. 2019). Az Európai Tanács lisszaboni ülésén arra a megállapításra jutott, hogy egy európai keretrendszerben kell meghatározni az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges alapvető készségeket, kompetenciákat. Ennek tartalmaznia kell *„az információs és kommunikációs technológiák, a technológiai kultúra, az idegen nyelv, a vállalkozás és a szociális kapcsolatok területén szükséges készségeket”* (OFI 2009).

2001-ben, az Európai Tanács stockholmi ülésén elfogadta az oktatási és képzési rendszerek konkretizált jövőbeli céljairól szóló jelentést, melyben három cél került megfogalmazásra: az oktatási és képzési rendszerek minősége, elérhetősége és nyitottsága, ezeket további tizenhárom célkitűzésre osztva. A részletes munkaprogramot elfogadva munkacsoportok jöttek létre adott területekre lebontva. A kulcskompetenciákkal foglalkozó csoport feladata volt az új készségek meghatározása, továbbá, hogy e készségeket miként lehetne jobban beépíteni a tantervekbe.

A világ gyors változása céljából szükséges volt egy egységes referenciakeret kidolgozására, amelyben a szükséges kulcskompetenciák felsorolására, kidolgozására került sor.

A referenciakeret fő célkitűzései a következők:

- a mai tudásalapú társadalomban a személyes önmegvalósításhoz, az aktív állampolgári részvételhez, a foglalkoztatáshoz szükséges alapvető kulcskompetenciák meghatározása;
- a tagállamok munkájának segítése abban, hogy a fiatalok az alapoktatás és szakképzés végére elsajátítsák a szükséges kulcskompetenciákat, továbbá ezen kulcskompetenciákat egész életük során hasznosítani, fejleszteni tudják, mind a továbbtanulás, mind pedig a munkába állás tekintetében;
- a szükséges referenciaeszközök biztosítása a tanulóknak, az oktatási szolgáltatást nyújtók, a munkáltatók és a politikai döntéshozók számára;
- további fellépések keretének biztosítása.

A referenciakeret az alapkészségek kifejezéssel szemben a kompetencia, kulcskompetencia meghatározásokat részesíti előnyben. „A kompetencia a készségek, ismeretek, adottságok és attitűdök együttesére utal, és a *'know-how'* mellett a tanulásra való képességet is magába foglalja.” (OFI 2009) A kulcskompetenciák olyan kompetenciák, amelyekre minden egyénnek szüksége van személyisége kiteljesítéséhez, önmegvalósításához, hiszen ennek segítségével tudják elérni kitűzött céljaikat. Lehetőséget biztosítanak minden állampolgár számára a társadalmi életben való aktív részvételre, továbbá képessé tesznek minden egyes embert arra, hogy munkába állhasson a munkaerőpiacon.

A kulcskompetenciák elsajátítására a kötelező oktatási és képzési időszakban kerül sor, az egész életen át tartó tanulás alapját képezik (Kóvári 2019). Transzverzálisak, azaz egyik szituációról átvihetők egy másikra, ezáltal többféle helyzetben hasznosíthatók. Többfunkciósak, ami annyit tesz, hogy különböző problémák megoldására, célok elérésére alkalmazhatóak.

A referenciakeret a kulcskompetenciák nyolc területét határozta meg, ezek:

1. az anyanyelven folytatott kommunikáció,
2. az idegen nyelven folytatott kommunikáció,
3. matematikai, természettudományi és technológiai kompetenciák,
4. digitális kompetenciák,
5. a tanulás elsajátítása,
6. szociális és állampolgári kompetenciák,
7. vállalkozói kompetencia,
8. kulturális kompetencia.

Valamennyi kulcskompetenciát egyformán fontosnak kell tekinteni, vannak területek, melyek részben fedik egymást, egymásra épülnek. A 2006-ban megjelent kulcskompetenciákra (Official Journal 2006) vonatkozó Európai Ajánlás keretében az Európai Unió a digitális kompetenciát elismerte, mint az egész életen át tartó tanulásához szükséges nyolc kulcskompetencia egyikét. A digitális kompetencia felöleli az információs társadalom technológiáinak (ITT) magabiztos, kritikus és etikus használatát a társas kapcsolatokban, a munkában, a szabadidőben és a kommunikációban.

A logikus és kritikus gondolkodáshoz magas szintű információkezelési készségek és fejlett kommunikációs készségek is kapcsolódnak.

A digitális kompetencia megköveteli az IKT (információs és kommunikációs technológia) szerepének és lehetőségeinek megértését, ismeretét és ennek alkalmazását a mindennapi élet különböző kontextusaiban. Magában foglalja a főbb számítógépes alkalmazások – szövegszerkesztés, táblázatkezelés, adatbázisok, információtárolás és -kezelés – ismeretét, az interneten és az elektronikus médián keresztül történő kommunikációt, a rendelkezésre álló információk megbízhatóságának alapszintű megértését.

A szükséges készségek közé tartozik az információk megkeresésének, összegyűjtésének és feldolgozásának a képessége, a megfelelő segédeszközök használata összetett információk létrehozása és bemutatása céljából, az internetes oldalak elérése, ezeken történő keresés. Az IKT használata innovatív módon (Kis-Tóth–Lengyelne 2014) a kreativitás, az innovációs és a kritikus gondolkodás, kognitív képességek (Bubnó–Takács 2019; Kővári–Rajcsányi-Molnár 2020) és folyamatok területén is új lehetőségeket rejt (Gósy–Krepsz 2018; Macik 2018). A digitális kompetenciát illetően pozitív attitűdként jelenik meg a látókörünk szélesítése érdekében történő IKT-használat, de a nehézségekkel küzdők számára is fejlesztési lehetőségeket rejt (Sik-Lányi 2019).

„A digitális kompetencia tágabb értelemben úgy írható le, mint az IKT magabiztos, kritikus és kreatív használata a munka, a foglalkoztatás, a tanulás, a pihenés, a társadalmi befogadás és/vagy részvétel területén kitűzött célok eléréséhez.” – olvashatjuk Anusca Ferrari összefoglalójában¹ (Ferrari 2013).

Ahogy teltek az évek a kompetenciák mérésének igénye és lehetősége is folyamatosan felmerült, azonban a kompetenciák többségének elsajátítási szintje továbbra is alig vagy csak korlátozott mértékben mérhető. Vannak különböző nemzetközi kompetenciamérések (PIRLS, TIMMS, PISA, IALS) amelyek az egyén írás-olvasási és számolási készségéről adnak visszajelzést, azonban ezekkel nem mindegyik kulcskompetencia mérhető, illetve ebből kifolyólag fejlesztési hatékonyság sem mérhető.

A digitális kompetenciaelvárások meghatározása – DigComp keretrendszeri ajánlások

A kulcskompetenciák köréből a munkaerő-piaci foglalkoztathatóság szempontjából egyik meghatározó kompetencia, a digitális kompetencia meglétének biztosítása került a fókuszba. A digitális kompetencia az ipar területén is végbemenő digitális fejlődéssel a hatékonyabb termelést is megalapozza (Azemi et al. 2019). A modern kori digitáliskompetencia-elvárások meghatározására készült egy jelentés, a *DIGCOMP: A digitális kompetencia értelmezésének és fejlesztésének európai keretrendszere* címmel, melyet az Oktatás és Kultúra Főigazgatóság megbízásából a JRC IPTS2 Információs Társadalom elnevezésű szervezeti egysége

kezdeményezett. Átfogó célja az volt, hogy hozzájáruljon a digitális kompetenciák fejlesztéséhez Európában. A 2011 januárja és 2012 decembere között megvalósult projekt célkitűzései az alábbiak voltak:

- azonosítsa a digitális kompetencia alkotóelemeit a digitális jártassághoz szükséges tudás, képesség és attitűd szempontjából;
- a digitális kompetencia deskriptorainak kidolgozása, melyek feltöltik majd az európai szinten elfogadott konceptuális keretrendszert és/vagy útmutatót a már meglévő releváns keretrendszerek figyelembevételével;
- javaslat készítése a digitális kompetencia-keretrendszerre és a digitális kompetencia deskriptorainak a tanulók minden szintjén lehetséges felhasználására és felülvizsgálatára vonatkozó ütemtervre.

A projekt céljait európai szintű érintettekkel való együttműködés keretében szándékozik elérni. A digitáliskompetencia-elvárások részben egyéni, részben szervezeti szinten kerültek kidolgozásra. A digitális kompetenciák meglétének azonosítására, mérésére és minősítésére szolgáló DigComp-keretrendszerek létrehozását a digitális technológiák globális gazdaságban betöltött kulcsszerepe, kiemelten az innováció, a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés területén meghatározó szerepe tette szükségessé (Ferrari 2013).

A digitális kompetenciák iránti igény felismerésén túl az uniós tagországokban sokáig nem volt megállapodás arra vonatkozóan, hogy melyek azok a kompetenciák, amelyek az európai polgárok digitális kompetenciáit képezik. Az Európai Bizottság tudományos és tudásközpontja, a Joint Research Center (JRC) szakértői foglalkoztak az európai polgárok digitális kompetenciáit leíró keretrendszer és más keretrendszerek kidolgozásával.

Az európai polgárok digitális kompetenciáinak, a mai szóhasználat szerint fogalmazva az állampolgári digitális kompetenciák (DigComp) keretrendszerének meghatározására az oktatás világa és a munka világa közötti szakadék áthidalása érdekében került sor.

2005-ben kezdődött az európai polgárok digitáliskompetencia-keretrendszerének kidolgozása, az első változat publikálására (DigComp 1.0) 2013-ban került sor, a második változat (DigComp 2.0) 2016-ban, a legújabb változat (DigComp 2.1) 2017-ben jelent meg.

A JRC publikálta a tanítás és tanulás digitális átalakulásához szükséges kapacitásfejlesztéssel, a változó képességbeli és készségbeli igényekkel kapcsolatos keretrendszerekre szóló további ajánlásokat is, ezek:

- digitáliskompetencia-keretrendszer oktatási intézményeknek (DigCompOrg),
- digitáliskompetencia-keretrendszer oktatóknak (DigCompEdu),
- digitáliskompetencia-keretrendszer fogyasztóknak (DigCompConsumers).

Az európai polgárok digitális kompetenciáit leíró DigComp 2.1. keretrendszer sajátossága – megtartva a DigComp 2.0 variáció keretrendszerét –, hogy öt kompetenciaterületen 21 kompetenciát definiál (1. táblázat), négy szinten (1. alapszint, 2. középszint, 3. felsőszint, 4. szakértői szint – ez a négyes szintezés új elem a

DigComp 2.0 variációhoz képest). A DigComp-keretrendszer kidolgozása során több keretrendszert is figyelembe vettek az alkotók, ezek közül kiemelkedik a Közös Európai Nyelvi Keretrendszer (KER). Bár a szintek meghatározása során figyelembe vették az Európai Képesítési Keretrendszer (EKKR) nyolcas felosztását, végül a KER-hez hasonlóan kezdetben hármasszintű szintezést használtak.

A DigComp 2.1 létrehozásának célja, hogy azonosítsa és leírja azokat a kompetenciákat, amelyek az európai polgárok digitális kompetenciáit képezik. A DigComp különböző környezetben használható azzal a céllal, hogy az egyre inkább digitalizálódó társadalomban támogassa a polgárokat mindennapi életükben és munkájukban.

1. táblázat. A DigComp 2.1. állampolgári digitális kompetenciák keretrendszere – kompetenciaterületek és kompetenciák

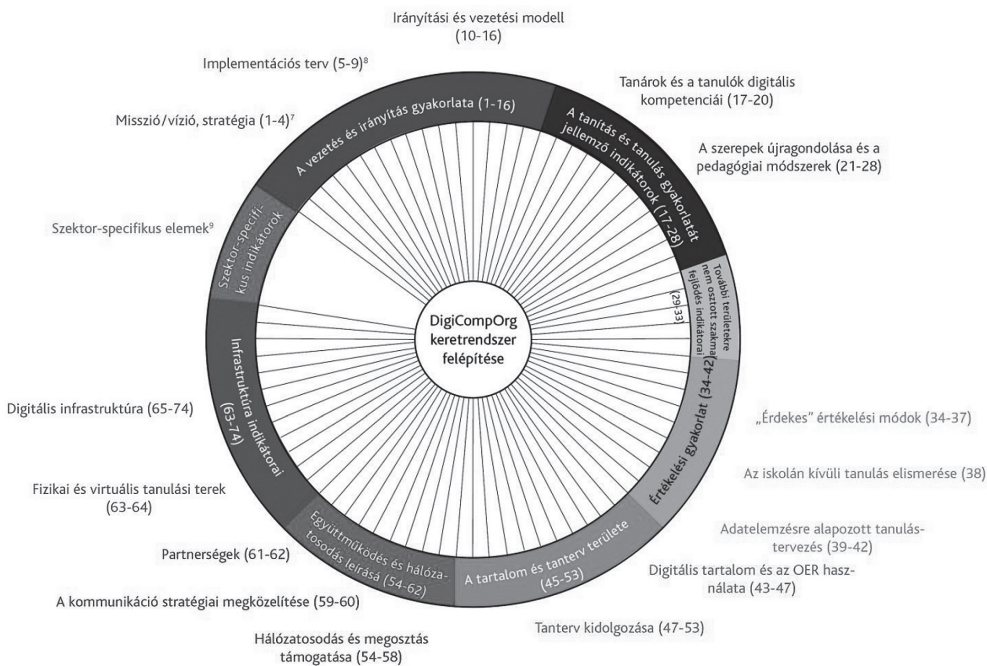
Kompetenciaterület (5)	Kompetencia (21)
1. Információ	1. Böngészés, keresés és az információ szűrése.
	2. Információ értékelése.
	3. Információ tárolása és visszanyerése.
2. Kommunikáció	4. Technológia segítségével végzett interakció.
	5. Információk és tartalmak megosztása.
	6. Online állampolgárság gyakorlása.
	7. Digitális csatornákon keresztül folytatott együttműködés.
	8. Netikett.
3. Tartalomkészítés	9. Digitális személyazonosság kezelése.
	10. Tartalomfejlesztés.
	11. Tartalmak integrálása és átdolgozása.
	12. Copyright és a licence szabályok.
4. Biztonság	13. Programozás.
	14. Digitális eszközök védelme.
	15. Adat és digitális személyazonosság védelme.
5. Problémamegoldás	16. Egészségvédelem.
	17. Környezetvédelem.
	18. Technikai problémák megoldása.
	19. Igények megfogalmazása és technológia kiválasztása.
	20. Innováció és technológia kreatív használata.
	21. Digitális szakadékok azonosítása.

Forrás: Carretero–Vuorikari–Punie (2017) alapján.

Az oktatási intézmények digitális kompetenciáit leíró DigCompOrg (1. ábra), a digitálisan felkészült (kompetens) oktatási szervezetek európai keretrendszere, amely értelmezésében a digitális tanulási technológiák oktatás-innovációra gyako-

rolt hatása az oktatási szervezetek részéről a változás tervezésére való fókuszálást igényli, és a változás tervezését három alapvető dimenzióban tartja meghatározónak, ezek: 1. pedagógiai, 2. technológiai, 3. szervezeti dimenzió.

1. ábra. DigCompOrg-keretrendszer

Forrás: Kampylis–Punie–Devine (2015) alapján.

A DigCompOrg-keretrendszer létrehozásának célja: az oktatási szervezetek ön-reflexióra, önértékelésre való ösztönzése a szervezetek által végzett tanítási, értékelési és kapcsolódó tanulási tevékenységekre fókuszálva.

Az oktatók digitális kompetenciáit leíró DigCompEdu-keretrendszer az állampolgári digitális kompetenciák keretrendszerére (DigComp 1.0 és 2.0) és az oktatási intézmények digitális kompetenciáit leíró DigCompOrg-keretrendszerre alapozva került kidolgozásra.

A DigCompEdu létrehozásának célja annak részletezése, hogy a digitális technológiák hogyan használhatók az oktatás fejlesztésére és innovációjára (az oktatás minden szintjén).

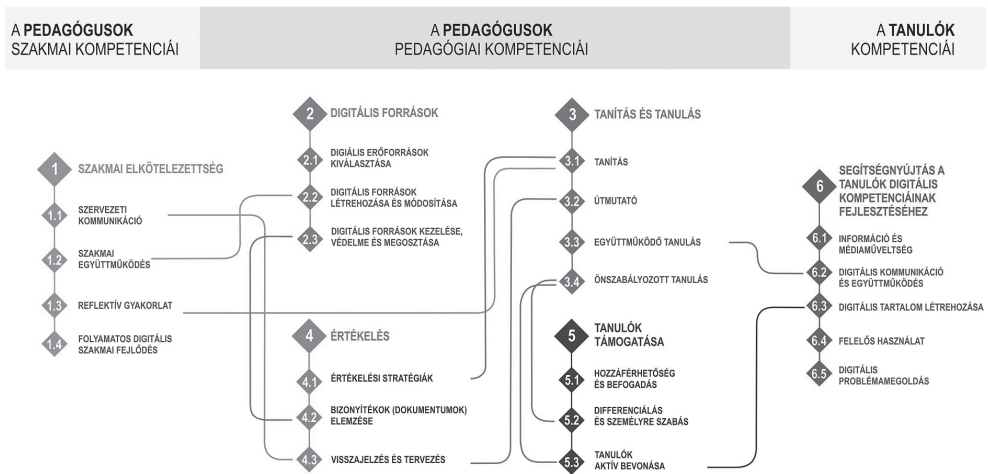
A DigCompEdu-keretrendszer sajátossága, hogy hat területen 22 kompetenciát azonosít, ezek:

1. szakmai környezet;
2. a digitális erőforrások feltárása, létrehozása és megosztása;

3. a digitális eszközök használata, illetve azok összehangolása az oktatási és tanulási folyamattal;
4. az értékelési folyamat elősegítése digitális eszközökkel és stratégiákkal;
5. a tanulók bevonása digitális eszközök segítségével;
6. a tanulók digitális kompetenciáinak elősegítése (Forgó et al. 2017).

A keretrendszer pedagógiai magját a 2-től 5-ig terjedő sáv alkotja (2. ábra). Az adott területek vagy témák a digitális eszközök használatára, illetve hatékony, befogadó és innovatív tanulási stratégiák kidolgozására helyezik a hangsúlyt.

2. ábra. A DigCompEdu keretrendszere – kompetencia területek

Forrás: Redecker (2017) és Medve (2019) alapján.

A DigComp-keretrendszerek európai ajánlásaira alapozva az utóbbi öt évben már jó pár uniós és nem uniós országban megkezdődött (lásd. pl. Németország, Ausztria, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Kanada, Norvégia, Korea) az adott országbeli oktatási rendszer és pedagógusképzés-, pedagógus-továbbképzési rendszer sajátosságait alapul véve (így pl. Ausztriában, Spanyolországban, 2016-ban az UNESCO is megfogalmazott ajánlásokat) az egyes keretrendszerek adaptálása. A hazai fejlesztéseket a Digitális Oktatási Stratégia megjelenése erősítette, az Oktatási Hivatal EFOP 3.2.1-15 projektje keretében folyik a hazai oktatási rendszerre adaptált DigComp-keretrendszerek fejlesztése.

A digitális kompetenciák fejlesztése a hazai köznevelés rendszerében

Az oktatással szemben támasztott digitális követelményeket a 2016-ban kialakított Digitális Oktatási Stratégia (DOS) határozza meg, amely egyben lokalizálja és a magyar oktatási rendszer sajátosságaihoz adaptálja a DigComp-keretrendszereket. A DOS rövid ismertetését azért tarjuk fontosnak, mivel szemléletmódjából kiderül, milyen pontokra helyezi a hangsúlyt az infokommunikációs eszközök használata kapcsán, mennyire hirdet új tanítási-tanulási szemléletet, és miként kíván igazodni a nyitott oktatási környezethez.

A DOS alaptézise, miszerint a jövő iskolája digitális, ahol a tanárok és a tanulók digitális eszközökkel hálózatra kapcsolódnak és a legkorszerűbb rendszereket alkalmazzák a hatékonyság növelésére (Berki 2019). A digitális iskola módszertana is digitális, ahogy a tananyagok is, ez egybeesik a digitális pedagógia általunk is megrajzolt alaptéziseivel. A tanárok digitális kompetenciája lehetővé teszi az eredményes oktatást, miközben a továbbképzések is online, e-learning formájában zajlanak (Lampert et al. 2018). A stratégiából idézünk: *„fontos ugyanakkor, hogy a digitális oktatás ne a hagyományos oktatás digitális eszközökkel támogatott változata legyen, hanem szemléletmódjában, módszertanaiban, követelményrendszerében is új, a digitális kor kihívásaira reflektáló nyitott oktatási környezet jöjjön létre”* (Magyarország Digitális... 2016: 5).

A stratégia a lifelong learning szemléletmódját vallja: *„digitális kompetenciák fejlesztését természetesen már a köznevelésben el kell kezdeni, és gyakorlatilag soha nem szabad abbahagyni: az egész életen át tartó tanulás éppen a digitális ismeretek esetében nyeri el legteltesebb jelentését, hiszen a digitalizáció nemcsak a tanulás tárgya, hanem egyben a tanulás talán leghatékonyabb platformja is.”* (Magyarország Digitális... 2016: 6)

Az indokok, melyek a digitális pedagógia módszertani keretrendszere mellett felsorolhatók: digitális szövegértés fejlesztése az iskolában átadandó tudás része kell, hogy legyen, ennek ellenére a tanulók az iskola elvégzésével sem lesznek a digitális írástudás birtokában. A tanítási és tanulási folyamatban nem jelenik meg kellő módszertani alapossággal és gyakorisággal az internetes kommunikáció és média alapját is képező technológia. Azokban az intézményekben, ahol a digitális eszközökkel való ellátottság megfelelő, azok nincsenek kellő mértékben bevonva a tanításba, míg más helyen az elavult eszközök számítanak a tanárok körében végzett felmérések szerint a digitális pedagógia bevezetése szűk keretmetszetének. A stratégia konkrét adatokat is közöl: Magyarországon a pedagógusok kevesebb, mint 20 százaléka használ a tanórák több mint 25 százalékában IKT-eszköztámogatást. *„... bár a digitális készségek átadása kimeneti célként megjelenik a Nat-ban, de a horizontális elvárásként megfogalmazott absztrakt követelmények teljesítéséhez a pedagógusok nem támaszkodhatnak egységes irányelvekre, tananyagokra, útmutatásra és legfőképpen egységes, megbízhatóan működő infrastruktúrára, [...] a nem egységes minőségű módszertani, tar-*

talmi kínálat gyakorlatilag ellehetetleníti a szükséges digitális készségek átadását, [...] nem jelenik meg a köznevelési intézmények gyakorlatában olyan mérés-értékelési keretrendszer, amely a tanulók/pedagógusok/szaktanárok/gyakorlati oktatók aktuális digitális kompetenciáit mérné, illetve az egyéni fejlesztési utakat kijelölné (ezt követően pedig visszamérné), [...] kevésbé képes lekötni a tanulók figyelmét; nem biztosít a tanulási folyamatba ágyazott visszajelzési lehetőségeket (elektronikus mérés-értékelés, vezetői információs rendszerek).” (Magyarország Digitális... 2016: 8–9)

A digitális kompetenciák helye a hazai pedagógusképzés és a pedagógus-minősítés rendszerében

A tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről (továbbiakban: KKK) szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI-rendelet 2. § (1)–(5) bekezdései szabályozzák a tanárképzés általános követelményeit, a tanárképzésben megszerezhető tudást, készségeket, képességeket, a közismereti tanárszakok képzési és kimeneti követelményeit a *Nemzeti alaptanterv* műveltségi területei alapján, a szakmai tanárszakok képzési és kimeneti követelményeit a szakképzés szakmai területeinek megfelelően, valamint a művészeti tanárszakok képzési és kimeneti követelményeit a művészeti szakképzés szakmai területeinek megfelelően.

A tanárképzésben megszerezhető tudás, készségek, képességek általános követelményei a nyolc kompetenciaterület mindegyikében – ismeret, képességek, attitűdök szintjén – kerültek meghatározásra. A tanárképzés tartalmi keretrendszerét meghatározó ismeretkörök elsajátításával kapcsolatos általános elvárásokon túlmenően az egyes tanárszakok KKK-i tartalmazzák az adott tanárszak konkrét kompetenciaelvárásait és ismeretköreit, benne témánk szempontjából kiemelten a digitáliskompetencia-elvárásokat és a digitális kompetenciák fejlesztését szolgáló ismeretköröket, képzési tartalmakat is.

Az általánosan elvárt és közvetlenül megfogalmazott digitáliskompetencia-elvárásokon túlmenően, az egyes tanárszakok képzéseiben érvényesítendő digitáliskompetencia-elvárások a különböző tanárszakok KKK-iban kerültek meghatározásra, amelyek tételes vizsgálata ugyancsak megtörtént a műveltségterületenként tagolt közismereti tanárszakok és a szakterületenként tagolt szakmai tanárszakok, illetve a művészeti területenként tagolt művészeti tanárszakok mindegyikében.

Az elemzés eredményeként megállapítható, hogy:

- a digitális kompetenciákkal kapcsolatos elvárások az egész KKK-ban és az egyes szakok belső rendszerében nem a súlyuknak megfelelően jelennek meg;
- a megfogalmazásokban a „képes az IKT-eszközök és technikák alkalmazására” szövegrész olvasható;
- az értékelés-ellenőrzés pedagógiai funkcióinál is előkerülnek az IKT, illetve a digitális pedagógia elemei;

- az egyes tanárszakok KKK-iban meghatározott digitáliskompetencia-elvárások csak részlegesen fedik le a tanárképzésben érvényesítendő általános digitáliskompetencia-elvárásokat.

A pedagógusokkal szembeni digitáliskompetencia-elvárások keretrendszerébe sorolt tartalmi követelmények meghatározásakor célszerű lenne a tanárképzésben érvényesítendő általános digitáliskompetencia-elvárásokat újrafogalmazni és nyomatékosítani.

A pedagógusok minősítése során elvárt digitáliskompetencia-elvárások (IKT) – a Pedagógus I., Pedagógus II., a Mesterpedagógus és a Kutatótanár kategóriákban külön-külön nevesítve – a következő területeken kerültek meghatározásra:

- szakmai feladatok, szaktudományos, szaktárgyi, tantervi tudás;
- pedagógiai folyamatok, tevékenységek tervezése és a megvalósításukhoz kapcsolódó önreflexiók;
- a tanulás támogatása;
- pedagógiai folyamatok és a tanulók személyiségfejlődésének folyamatos értékelése, elemzése;
- kommunikáció és szakmai együttműködés, problémamegoldás;
- elkötelezettség és szakmai felelősségvállalás a szakmai fejlődésért.

A digitáliskompetencia-elvárások (IKT) konkrétabb meghatározásaként:

- az információs és kommunikációs technikákra épülő eszközök, digitális tananyagok hatékony és szakszerű alkalmazása;
- a tanulóközpontú tanulási környezet ismerete;
- a taneszközök, az egyéb tanulási források kritikus elemzése és a konkrét célok-nak megfelelően kiválasztása;
- az IKT új pedagógiai alkalmazásának megismerése és saját tanulási-tanítási folyamatába való beépítése;
- fejlesztő programok kidolgozása;
- komplex tanulási környezeteket integráló tanulási programok kidolgozása;
- tudásmegosztás.

Az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeinek nyolc kompetencia-területe szellemiségében illeszkedik a pedagógusok előmeneteli rendszeréről szóló 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendeletben meghatározott és a pedagógusminősítés alapjául szolgáló kompetencia-területekhez, de tényleges keretrendszerében különböző, a kompetenciaalapú elvárások tartalmukban némileg eltérőek, a kompetenciaalapú elvárásoknak való megfelelés minősítése is eltérő. Ugyanis míg a gyakorlatban foglalkoztatott tanárok minősítése a hivatkozott rendelethez kapcsolódó központilag kidolgozott indikátorok mentén történik, a jelöltek tanári képesítő vizsgáját a képző intézményi szabályok egységes keretek szem előtt tartásával, de az intézményi sajátosságok szerint valósítják meg.

Összefoglalás

Összességében elmondható, hogy az ismertetett digitáliskompetencia-keretrendszereknek kiemelt szerepe lesz a jövőben, melynek létjogosultságát a mostani krízishelyzet is egyértelműen tükrözi, amely a nagyon gyors digitális átállást követelte meg az oktatási rendszertől. E helyzet legfontosabb szereplője a pedagógusok. Cikkünk rámutatott arra, hogy a pedagógusokkal szembeni digitáliskompetencia-elvárások a pedagógusképzési követelményekben és a pedagógusminősítés rendszerében deklarálásra kerültek. Ezek a kompetenciaelvárások részben a DigCompOrg-, részben a DigCompEdu-keretrendszerek által rögzített digitális kompetenciákhoz illeszkednek, de kevésbé tükröződik bennük alapvetően azok rendszerszintű szemlélete. A folyamatban lévő fejlesztések vélhetően a hazai gyakorlatra épülő, de az európai keretrendszeri ajánlásokhoz illeszkedő személyes és szervezeti kompetenciaelvárások kidolgozásához vezetnek majd. A szerzők véleménye szerint e két keretrendszeri elváráson túlmenően a pedagógusokkal szembeni digitáliskompetencia-elvárásaként fogalmazhatók meg az európai állampolgári digitáliskompetencia-elvárások is, amelyek megszerzését egyrészt a pedagógusképzés, másrészt a pedagógus-továbbképzés rendszerében célszerű biztosítani (Racskó–Lengyel 2018). Mindez segítheti a jövőben a teljes foglalkoztatásra érvényes digitális állampolgári követelmények meghatározását, jövőbeli irányainak kijelölését. Mindezek feltételezik a hazai oktatási és infrastrukturális fejlesztési folyamatok befejezését, amely segíti társadalmunk alkalmazkodását a mára kialakult speciális helyzetek kezelésében.

Irodalom

- András István–Rajcsányi-Molnár Mónika–Bacsa-Bán Anetta–Balázs László–Németh István Péter–Szabó Csilla Marianna–Szalay Györgyi (2016): Módszertani megújulás a felsőoktatásban: Az új oktatói szerepnek megfelelő oktatásmódszertani megközelítés. *Dunakavics*, 4., 6., 25–62.
- Attwell, Graham (2007). Personal Learning Environments – the Future of eLearning? *eLearning Papers*, 2., 1., 1–8.
- Azemí, Fatmir–Simunovic, Goran–Lujic, Roberto–Tokody, Daniel–Rajnai, Zoltán (2019): The Use of Advanced Manufacturing Technology to Reduce Product Cost. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 7., 115–131.
- Bacsa-Bán Anetta (2019a): A szakmai pedagógusok (pedagógusi) pálya elhagyásának vizsgálata több dimenzióban. *Opus et Educatio: Munka és nevelés*, 6., 2., 257–269.
- Bacsa-Bán Anetta (2019b): A felvételi vizsga szerepe a tanárképzésben. In: Fodorné Tóth Krisztina–Németh Balázs (Szerk.): *Felsőoktatási innovációk a tanulás korában: a digitalizáció, képességfejlesztés és a hálózatosodás kihívásai*. Tanulmánykötet, Pécs: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület, 281–295.
- Barber, Michael–Mourshed, Mona (2007): *Mi áll a világ legsikeresebb iskolai rendszerei teljesítményének hátterében*. McKinsey&Company honlapja. [online] McKinsey&Company, 56.

- Bérci, Róbert (2018): Game development through independent student activities. *Computers & Learning*, 1, 1, 26–38.
- Berki, Borbála (2019). Desktop VR as a Virtual Workspace: a Cognitive Aspect. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 2., 219–231.
- Bubnó, Katalin–Takács, Viktor László (2019): Cognitive Aspects of Mathematics-aided Computer Science Teaching. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 73–93.
- Budai, Tamás–Kuczmann, Miklós (2018): Towards a modern, integrated virtual laboratory system. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 191–204.
- Blees, Ingo–Rittberger, Marc (2009): Web 2.0 learning environment: Concept, implementation, evaluation. *eLearning papers*, 15.
- Carretero, Stephanie–Vuorikari, Rina–Punie, Yves (2017): *The Digital Competence Framework for Citizens*. Publications Office of the European Union.
- Cress, Ulrike–Kimmerle, Joachim (2008): A systemic and cognitive view on collaborative knowledge building with wikis. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning*, 3., 2., 105–122.
- Delors, Jacques (1996): *Learning: the treasure within; report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century (highlights)*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000109590>
- Fazekas Károly (2011): Közgazdasági kutatások szerepe az oktatási rendszerek fejlesztésében. *Magyar Tudomány*, 9., 1090–1101.
- Fejes József Balázs (2007): Online tanulóközösségek. *Iskolakultúra*, 17., 4., 32–37.
- Ferrari, Anusca (2013): DIGCOMP: *A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe*. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC83167/lb-na-26035-enn.pdf>
- Forgó Sándor–Lükő István–Szűts Zoltán–Molnár György–Horváth József–Nagy Katalin–Szabóné Berki Éva–Vidékiné Reményi Judit–Zarka Dénes (2017): EFOP 3.2.1-15 projektbeszámoló. Kézirat, Budapest.
- Geszten, Dalma–Komlódi, Anita–Hercegfői, Károly–Hámornik, Balázs–Young, Alyson–Köles, Máté–Lutters, Wayne G. (2018): A Content-Analysis Approach for Exploring Usability Problems in a Collaborative Virtual Environment. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 67–88.
- Gogh, Előd–Kővári, Attila (2019): Experiences of Self-regulated Learning in a Vocational Secondary School. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., 2., 72–86.
- Gósy, Mária–Krepsz, Valéria (2018): Evaluation of Cognitive Processes using Synthesized Words: Screening of Hearing and Global Speech Perception. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 31–45.
- Hanushek, Eric A.–Woessmann, Ludger (2010): *The high cost of low educational performance: The long-run economic impact of improving PISA outcomes*. OECD Publishing. 2, rue Andre Pascal, F-75775 Paris Cedex 16, France.
- Henno, Jaak–Jaakkola, Hannu–Mäkelä, Jukka (2019): Creating Randomness with Games. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 9., 193–212.
- Horváth, László–Rudas, Imre (2018): Information content driven model for virtual engineering space. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 2., 7–32.
- Horváth, Ildikó (2019): MaxWhere 3D Capabilities Contributing to the Enhanced Efficiency of the Trello 2D Management Software. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 55–71.

- Horváth Ildikó–Sudár Anna (2018): Factors contributing to the enhanced performance of the MaxWhere 3D VR platform in the distribution of digital information. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 149–173.
- Jun, Jusung (2005): Understanding E-dropout? *International Journal on E-Learning*, 4., 2., 229–240.
- Katona, József–Kóvári, Attila (2018): The Evaluation of BCI and PEBL-based attention tests. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 225–249.
- Katona, József–Kóvári, Attila (2018): Examining the learning efficiency by a brain-computer interface system. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 251–280.
- Kampylis, Panagiotis–Punie, Yves–Devine, Jim (2015): *Promoting Effective Digital-Age Learning – A European Framework for Digitally-Competent Educational Organisations*. EUR 27599 EN; doi:10.2791/54070
- Kis-Tóth Lajos–Lengyelne Molnár Tünde (2014): *IKT-innováció*. Eger: Líceum Kiadó.
- Kóvári Attila (2017): Költséghatékony informatikai eszközökkel támogatott projektoktatás. In: Mrázik Julianna (Szerk.): *A tanulás új útjai*. HERA Évkönyvek. Budapest: Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete, 273–284.
- Kóvári Attila (2018): Ember-gép kommunikáció az ipar 4.0 szemszögéből és kapcsolata az oktatás 4.0-val. In: Tóth Péter–Simonics István–Manojlovic Heléna–Duchon Jenő (Szerk.): *Új kihívások és pedagógiai innovációk a szakképzésben és a felsőoktatásban*. Budapest: Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Mérnökpedagógiai Központ, 637–647.
- Kóvári Attila (2019): A felnőttoktatás 4.0 és az ipar 4.0 kihívásai az életen át tartó tanulásban. *Pedacta*, 9., 1., 9–16.
- Kóvári, Attila–Rajcsányi-Molnár, Mónika (2020): Mathability and Creative Problem Solving in the MaTech Math Competition. *Acta Polytechnica Hungarica*, 17., 2., 147–161.
- Kövecses-Gósi Viktória (2018). Cooperative learning in VR environment. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 205–224.
- Lampert, Bálint–Pongrácz, Attila–Sipos, Judit–Vehrer, Adel–Horváth, Ildikó (2018): MaxWhere VR-learning improves effectiveness over classical tools of e-learning. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 125–147.
- Luppicini, Rocci (2003): Categories of virtual learning communities for educational design. *Quarterly Review of Distance Education*, 4., 4.
- Macik, Miroslav (2018): Cognitive aspects of spatial orientation. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 149–167.
- Majzik Lászlóné (1997): Oktatás-rejtett kincs – Delors-jelentés a XXI. századi oktatásról. *Új pedagógiai szemle*, November, 3–17. <https://ofi.hu/tudastar/oktatas-rejtett-kincs>
- Magyarország Digitális Oktatási Stratégiája*. (2016): <https://www.kormany.hu/download/0/cc/d0000/MDO.pdf>
- Mead, George H. (1973): *A pszichikum, az én és a társadalom*. Budapest: Gondolat.
- Molnár Pál (2013): *Hálózatosság és tanulás hálózati környezetben*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Namestovski, Zsolt–Major, Lenke–Molnár, György–Szűts, Zoltán–Eszteleki, Péter–Kőrösi, Gábor (2018): External Motivation, the Key to Success in the MOOCs Framework. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 6., 125–142.
- Orosz, Beáta–Kovács, Cintia–Karuovic, Dijana–Molnár, György–Vass, Vilmos–Szűts, Zoltán–Namestovski, Zsolt (2019): Digital education in digital cooperative environments. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., 4., 55–69.

- Ósz Rita–András István–Rajcsányi-Molnár Mónika (2013): Az újgenerációs mobil oktatásszervezés kérdései: A mobil generáció a változó tanulási környezetben – pedagógiai kihívások és paradigmák. In: András István–Rajcsányi-Molnár Mónika (Szerk.): *Metamorfózis: Globális dilemmák három tételben*. Budapest: Új Mandátum, 196–215.
- Palloff, Rena–Pratt, Keith (2005): Online learning communities revisited. In: *21st annual conference on Distance Teaching and Learning*, March, 3–5.
- Pieska, Sakari–Luimula, Mika–Suominen, Taisto (2019): Fast Experimentations with Virtual Technologies Pave the Way for Experience Economy. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 9–26.
- Polónyi István (2011): Az oktatás és az oktatáspolitikai közgazdasági ideológiái. *Educatio*, 1., 74–88.
- Racsó Réka–Lengyelé Molnár Tünde (2018): A hazai online pedagógus továbbképzési rendszer koncepciója. In: Karlovitz János Tibor (Szerk.): *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok és szakmódszertanok köréből*. Komárno: International Research Institute, 257–260.
- Rainie, Lee–Wellman, Barry (2012): *Networked: The new social operating system*. Cambridge, MA: Mit Press.
- Rajcsányi-Molnár Mónika (2019): MaTech: Digitális eszközhasználaton alapuló kreatív matematika verseny szervezése középiskolás tanulóknak. In: Fodorné Tóth Krisztina (Szerk.): *Felsőoktatási innovációk a tanulás korában: a digitalizáció, képességfejlesztés és a hálózatosodás kihívásai*. Pécs: MELLearn Egyesület, 19–32.
- Redecker, Christine (2017): *European framework for the digital competence of educators: Dig-CompEdu*. JRC107466. Seville: Joint Research Centre. <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466>
- Remeikieni, Rita–Gasparyniene, Ligita–Ginevicius, Romualdas–Patak, Milan Robin (2019): The Links between Unemployment and Self-Employment: Evidence from the EU Countries. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 5., 235–246.
- Ridings, Catherine–Gefen, David (2004): Virtual community attraction: Why people hang out online. *Journal of Computermediated communication*, 10., 1., JCMC10110.
- Saule, Kumargazhanova–Indira, Uvaliyeva–Aleksander, Baklanov–Gulnaz, Zhomartkyzy–Zhanl, Mamykova–Madina, Ipalakova–Györök, György (2018): Development of the Information and Analytical System in the Control of Management of University Scientific and Educational Activities. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 4., 27–44.
- Sik-Lányi, Cecília–Szűcs, Veronika–Shirmohammadi, Shervin–Grudeva, Petya–Abersek, Boris–Guzsvinecz, Tibor–Van Isacker, Karel (2019): How to develop serious games for social and cognitive competence of children with learning difficulties. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 149–169.
- Silverman, Barry G. (2005): Computer Supported Collaborative Learning (CSCL). *Computers & Education*, 25., 3., 81–91.
- Tasevski, Jovica–Gnjatovcx, Milan–Borovac, Branislav (2018): Assessing the Children’s Receptivity to the Robot MARKO. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 47–66.
- Tick, Andrea (2019): An Extended TAM Model, for Evaluating eLearning Acceptance, Digital Learning and Smart Tool Usage. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 9., 213–233.
- Tóth László (2011): Az emberi tőke elmélet és alkalmazásának néhány területe. *Periodica Oeconomica*, 4., szeptember, 158–174.
- Tóth, Richárd–Auer, Roland (2018): Implementing and testing “Aubot” robot using self-study and collaborative learning strategies. *Transactions on IT and Engineering Education*, 1., 1., 25–41.

- Török Erika (2014): Az IKT hatása a tanulási környezetre. In: Torgyik Judit (Szerk.): *Sokszínű pedagógiai kultúra*. Nové Zámky: International Research Institute, 329–334. <http://www.irisro.org/pedagogia2014januar/0406TorokErika.pdf>
- Tu, Chih-Hsiung–Corry, Michael (2002). Research in online learning community. *E-journal of Instructional Science and Technology*, 5., 1.
- Ujbányi, Tibor–Katona, József–Sziládi, Gergely–Kóvári, Attila (2017): Ict Based Interactive and Smart Technologies in Education – Teaching Difficulties. In: *Proceedings of the 2017 International Conference on Education and E-learning (ICEEL)*, 39–44.
- Wallace, Raven M. (2003): Online learning in higher education: A review of research on interactions among teachers and students. *Education, Communication & Information*, 3., 2., 241–280.

Internetes források

- Digital technologies in the classroom. (2017): <http://www.cambridgeinternational.org/images/271191-digital-technologies-in-the-classroom.pdf>
- Digital Literacy in Education. (2011): <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002144/214485e.pdf>
- Learning in the 21st century. (2008): https://www.certiport.com/Portal/Common/DocumentLibrary/IEAB_Whitepaper040808.pdf
- Medve Katalin (2019): A pedagógusok digitális kompetenciái. Digitális Oktatás Konferencia 2019. november 7. Budapest. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/eurydice/03MedveKatalin_ea.pdf
- OECD (2011): Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers. Pointers for Policy Development. <http://www.oecd.org/edu/school/48627229.pdf>
- Official Journal (2006): L 394 of 30.12.2006 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ%3AL%3A2006%3A394%3ATOC>
- OFI (2009): Az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák. <https://ofi.hu/tudastar/nemzetkozitekintes/egesz-eleten-at-tarto>
- Redecker, Christine (2017): https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/digcompedu_leaflet_en-2017-10-09.pdf

Jegyzetek

- ¹ A digitális kompetencia értelmezésének és fejlesztésének európai keretrendszerét 2011 és 2012 között dolgozták ki.

Fotó/Halász Iván

DIGITÁLIS SZIMULÁCIÓ JELENTŐSÉGE A JÖVŐ TÁRSADALMÁT MEGHATÁROZÓ MÉRNÖKÖK KOMPETENCIAFEJLESZTÉSÉBEN

Demeter Robert–Kővári Attila

Bevezetés

■ A digitális társadalom fejlődését leginkább az egyre korszerűbb információs és kommunikációs technológiák (IKT) befolyásolják. Az új interakciós és kommunikációs eszközök, olcsó mikroszámítógépek, érzékelők és más digitális eszközök felhasználásának exponenciális növekedése számos hatással jár, mint például a tárgyak internete (IoT) (Gubbi et al. 2013). Ezen digitális eszközök folyamatosan alakítják és hatással vannak a digitális társadalom szinte minden területére. Ezzel a társadalom csak akkor tud lépést tartani és az előnyeit kihasználni, ha megtanulja kiaknázni ezen technológiák adta új lehetőségeket, amelyben az oktatásnak igen fontos szerepe van (Ujbányi et al. 2017; Szabó 2019). Ehhez az szükséges, hogy az oktatásban is jelen legyenek a folyamatosan megjelenő még korszerűbb technológiák és ezek beépüljenek a tananyagokba is (Ősz et al. 2013). Számos feltörekvő digitális technológia nyújt ehhez korszerű lehetőséget, többek között a virtuális valóság (Lampert et al. 2018), a kiterjesztett valóság, valamint a virtualizált, szimulációs környezetek adta lehetőségek is (Tóbel 2018; Kuczmann–Budai 2019). Ezen technológiák akkor lehetnek sikeresek, ha a társadalom ki tudja használni ennek előnyeit, az emberek maguk is megismerik és napi tevékenységükbe beépítik használatukat. Az új technológiák hatékony használatának elsajátításában a korszerű oktatási módszereknek alapvető jelentősége van (András et al. 2016), ezen módszerek alkalmazása és annak sikere magában foglalja az időszerűség és a hatékonyság kérdését (Szabó–Bartal 2019), amely a jelen tanulmánynak is a témája.

Az új technológiai megoldások alkalmazása, rendszerbe illesztése új ismereteket igényelnek a digitális társadalom tagjaitól, de még többet a mérnököktől, akiknek képesnek kell lenniük ezen legkorszerűbb rendszerek tervezésére és alkalmazására, a digitális társadalom fejlődése, jóléte érdekében. A korszerű IKT-rendszerek tervezéséhez és alkalmazásához szükséges problémamegoldás fejlesztése fontos szerepet játszik a hatékony mérnöki oktatásban és a mérnökök kognitív képességeinek fejlesztésében (Bubnó–Takács 2019), hogy összetett problémák kezelésére is alkalmassá váljanak (Oskam 2009). A kognitív infokommunikációs eszközök hatékonyan támogatják ezt a folyamatot (Erdős–Németh 2019), és új lehetőségeket kínálnak az oktatás hatékonyságának növelésére, a tanulási eredmények javulására (András et al. 2016), felkészülve az új kihívásokra, mint a virtuális környezetek alkalmazása (Bognár et al. 2018; Hercegfői et al. 2019), kooperatív technikák (Kövecsesné Gósi 2018), valamint a mérnöki problémamegoldást megalapozó Mathability témakörben (Chmielewska–Gilanyi 2018) egyaránt.

Ezzel összefüggésben a cikk célja az, hogy elemezze a hagyományos valós hardvereszközök segítségével megvalósított rendszerintegrációs feladatokat a szimuláció alapú módszerekkel (Farkas et al. 2014; Budai–Kuczmann 2018). A cikk az IKT-rendszerekkel szoros összefüggésben lévő kommunikációs hálózatok mérnöki alkalmazásaira irányul, azon belül az igen korszerűnek mondható Cisco Packet Tracer szimulátor felhasználására a legkorszerűbb számítógép-hálózatok és a beágyazott rendszerek oktatásában. A mérnökök kompetencia-fejlesztésében nagy szerepet játszik egy ilyen jellegű és a valós körülményeket jól szimuláló komplex környezet megismerése és kezelése.

A cikkben bemutatott – a szimulációs környezet oktatási alkalmazásával összefüggő – vizsgálat a Brassói Egyetem Villamosmérnöki és Számítástechnikai Karának (UTBV) Automatizálási és Informatikai Tanszékén került lefolytatásra. A tanszék Romániában az egyik legmodernebb és legjobban felszerelt kutatóintézetben található.

Szimulációs környezetek az oktatás támogatásához

Javid (2014) tanulmányában vizsgálta a Cisco Packet Tracer szimulációs környezet szerepét a tanárok és a hallgatók tapasztalatai alapján. Ennek a tanulmánynak a következtetései arra utalnak, hogy a szimulációs környezet használatának számos előnye van a számítógépes-hálózatok mind alapszintű, mind pedig az összetett, nehezebben megérthető fogalmainak tanulásában.

Egy összehasonlító tanulmányban Tu (2012) elemezte a különbségeket a Cisco Packet Tracer mint virtuális szimulációs technológia és a fizikai berendezések alkalmazásának használatát bemutató kísérletében. Tu arra a következtetésre jutott, hogy a Cisco Packet Tracer szimulációs környezetnek számos előnye van, mint például a költséghatékonyság, az egyszerű, kényelmes kezelés, a rugalmasság, a

biztonság az esetleges helytelen alkalmazás esetén; a környezet könnyen további eszközökkel kibővíthető, így megalapozva a fizikai eszközök alkalmazását.

A digitális társadalom fejlődése folyamatosan új technológiai eszközök fejlesztését kívánja meg, ezzel új technológiák kerülnek bevezetésre, melyek fogalmainak, rendszerszintű működése megértésének, alkalmazásának elsajátítása összetett problémaértelmezést és problémamegoldást kíván, ezzel komoly kihívás elé állítva a jövő mérnökeit, és a technológiát alkalmazó társadalom egyéneit egyaránt. A technológia hatékony alkalmazásának megértéséhez és elsajátításához összetett dolgok megfigyelése, a végbemenő jelenségekre történő összpontosítás alapvető fontosságú. A megértést jelentő alapvető emberi információfeldolgozási folyamatok elemzésére a kognitív terhelést használják (Macik 2018), elsősorban arra irányulva, hogy a hallgatók miként tudják javítani készségeiket és képességeiket (Noor–Yayao–Sulaiman 2018).

A megfelelő mérnöki gyakorlati kompetenciák elsajátításához korszerű laboratóriumok szükségesek mind a mérnöki, mind a digitális kompetenciafejlesztés, továbbá a kreativitás motiválása és a gyakorlati problémák megértése érdekében egyaránt. Különös tekintettel igaz ez a projektszemléletű, problémaalapú tanulás esetére (PBL), amely ideális pedagógiai eszköz lehet a mérnöki gondolkodás, problémamegoldás fejlesztéséhez (Kővári 2017), mint a fejlett számítógépes hálózatok megismerése, gyakorlati feladatok megoldása, szimulálása (Linge–Parsons 2006). A korszerű mérnöki ismeretek elsajátításához többféle szimulációs környezet is létezik, amelyek segítségével gyakorlati problémák megoldása során alkalmazhatják a hallgatók a problémaelemző, problémamegoldó készségeiket. Azonban ezen eszközök különböznek mind a kínált funkcionalitás, mind pedig az alkalmazható eszközök köre, szimulációs rendszer kidolgozottsága, a valós környezet minél jobb közelítése, a szimulálható jelenségek köre szempontjából.

Például a Boson Net (Hui-yang 2013) számítógép-hálózati szimulációs környezet főbb részei és funkciói: Boson Lab Navigator-alkalmazás a konfigurált konfigurációs listára való navigációra összpontosít; a Boson Network Designer lehetővé teszi egyedi hálózati topológiák létrehozását; míg a Boson NetSim egy olyan alkalmazás, amely valós idejű szimulációt hajt végre. A program a Cisco eszközműveleteinek szimulálására összpontosít. A GNS3-alkalmazás (Graphical Network Simulator-3) lehetővé teszi a virtuális és a valós eszközök kombinációját, vegyes alkalmazását (Emiliano–Antunes 2015). A számítógép-hálózatok virtuális szimulációja szempontjából a funkcionalitást, a valóság modellezését, valós szimulációs megjelenítést, az emuláció kidolgozottságát és a szimulációs lehetőségeket, megjelenítést figyelembe véve legmegfelelőbb eszköznek a Cisco Packet Tracer bizonyult (Frezzo–Behrens–Mislely 2010). Az alkalmazás nemcsak szimulációs környezetként megfelelő, hanem az oktatásban tanúsítvány megszerzésére is alkalmas, valamint a többfelhasználós együttműködést is támogatja.

A Cisco Packet Tracer (Cisco 2019) egy hatékony hálózati szimulációs program, amely lehetővé teszi a hallgatók számára hálózatok tervezését, eszközök konfi-

gurálását és a különféle protokollok szimulálását a valóságot jól közelítő módon (Gereben 2018). Ezzel a Cisco Packet Tracer kiegészíti a laboratóriumi fizikai eszközök készletét egy olyan lehetőséggel, mely a laborban nem elérhető eszközökre is kiterjed, valamint lehetővé teszi a hallgatók számára, hogy szinte korlátlan számú hálózati eszköz alkalmazásával hozzanak létre egy komplex hálózatot, ezzel segítve a rendszerben gondolkodást és az összetett tervezést, problémamegoldást (Frezzo–Behrens–Mislevy 2010).

A jövő digitális társadalmában a tapasztalati úton végzett tanulás egyre jobban felértékelődik (Rajcsányi-Molnár 2019), a kísérletek alapján végzett elemzések segítik a problémák megértését, a tanulás e módja a mérnöki oktatás fontos eleme. Fontos szerepet kap a szimuláció mind a mérnöki, mind pedig a mindennapi problémákkal összefüggő döntéshozatalban, a kreatív és kritikus gondolkodás fejlesztésében, valamint a problémák kezelésében. A Cisco Packet Tracer kiegészíti a Cisco Networking Academy tantervében összefoglalt hálózati ismeretek elsajátítását, támogatja gyakorlati ismeretek megalapozása által, valamint lehetővé teszi a tanárok számára, hogy a gyakorlati problémák megoldásait, így például a bonyolult műszaki elveket és összetett rendszerek kialakítását, szimuláció és hibakeresés segítségével demonstrálják (Xiong et al. 2010). A többfelhasználós alkalmazás lehetővé teszi a tanulók számára az együttműködést, a kooperáción alapuló tanulást, valamint a virtuális hálózatok megvalósítását a valós hálózatokhoz kapcsolódóan (Frezzo–Behrens–Mislevy 2010). A többfelhasználós, kollaboratív együttműködés (Geszten et al. 2018) azonban nem csak a tanulók, hanem az oktató-tanuló kapcsolatban is alkalmas az együttműködésre, és lehetőséget kínál a tanár-hallgató vagy hallgató-hallgató távoli interakciókra. A tanulók úgy hozhatnak létre alhálózatokat, hogy azokat a szimulátoron keresztül összekapcsolhatják a többi tanuló hálózatával.

A Cisco Packet Tracer hálózati szimulációt lehetővé tevő alkalmazás oktatásban történő felhasználásával összefüggésben egy vizsgálatot végeztünk egyetemi hallgatók körében annak érdekében, hogy elemezzük a szimuláció szakmai fejlődésben betöltött szerepét a hagyományos eszközökkel végzett oktatáshoz képest. A vizsgálatban 56 tanuló vett részt, akik a 2018/19-es tanév őszi félévétől a Cisco Packet Tracer programot használták a számítógépes-hálózatok tantárgy keretein belül az elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítására, valamint a tavaszi félévben a beágyazott rendszerek ismeretkör esetében.

Számítógép-hálózati ismeretek jelentősége és oktatása a jövő mérnökeinek kompetenciafejlesztésében

Jelen korban és a jövőben még inkább a számítógépes és egyéb ezen alapuló kiterjesztett hálózatok területe egyre nagyobb jelentőséggel fog bírni, alapvetően meghatározza a jövő digitális társadalmának kommunikációs lehetőségeit, kapcsolati módjait, ezen keresztül hatással lesz az egész társadalomra. Azt mondhatjuk, mind az ipari, vállalati környezetben, mind pedig a magánéletben, vagy akár a

szociális területen, a kommunikációban létfontosságú szerepet tölt be. A számítógépes-hálózatok kommunikációs csatornákat biztosítanak a számítástechnikai rendszerek között, akár az egyedi intelligens eszközökből álló hálózatokra, egy épületen belüli helyi hálózatokra, vagy ezek internetre való kapcsolásával a világhálózatra gondolunk (Lammle 2012).

Digitális társadalmunk rendkívül függ az információtól, a hírektől és az online eseményektől (Lammle 2012). Az intelligens eszközök nélkülözhetetlenné váltak mind a szakemberek, mind pedig a magánszféra számára. A partnerekkel hálózatokon keresztül megvalósított kommunikáció képessége, függetlenül attól, hogy ugyanabban az épületben vagy egy távoli területen vannak, nagymértékben függ attól, hogy képesek vagyunk-e megbízható kommunikációs csatornákat létrehozni és fenntartani. A jövő társadalmát kiszolgáló mérnököknek olyan készségeket kell elsajátítaniuk, amelyek lehetővé teszik a jövőbeli informatikai szakemberek számára a kiemelkedően teljesítő hálózatok létrehozását és fenntartását, ehhez korszerű elméleti képzésen és gyakorlati problémamegoldáson keresztül elsajátított készségek szükségesek.

Hálózati ismeretek oktatásának tapasztalatai szimulációs környezet alkalmazásával

A 2018/19-es tanév őszi félévében a hálózati ismeretek oktatása során a hallgatók választhattak a fizikai hardvereszközökön történő, valamint a Cisco Packet Tracer-szimulátor használatával támogatott tanulás, gyakorlás között. A fizikai hardver és a szimulációs lehetőség ugyanúgy ismert és elérhető volt a diákok számára. A számítógépes hálózatok óráiban tanult főbb szakmai témák az alábbi 10 területre koncentráltak, ezek voltak a főbb szakmai ismeretkörök:

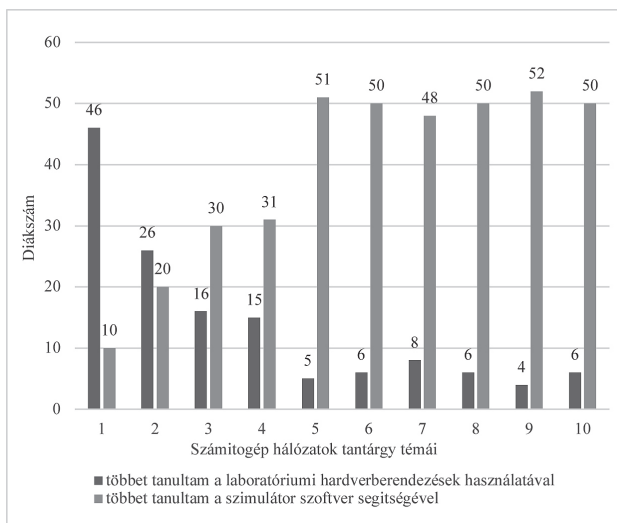
1. OSI-modell – bevezetés a számítógépes hálózatokba. Az OSI (Open Systems Interconnection) protokollcsomag hét rétegre oszlik, minden réteg meghatározott funkciót hajt végre. A cél az adatkommunikáció megértése a hálózat két eszköze között.
2. Eszközök IP-cím-kiosztása, hálózati IP- és broadcast-cím kiszámítása, mely a kommunikációban részt vevő eszközöket azonosítja.
- 3–10. A kommunikáció megvalósításában fontos szerepet játszó speciális elemek, protokollok (mint például NAT – hálózati címfordítás; ACL – Hozzáférésvezérlési lista – szabályok listája forgalom engedélyezésére; VLAN – Virtuális hálózat, útválasztási protokollok és alkalmazásuk, VoIP – digitális telefonok konfigurálása, VPN – Virtuális magánhálózat, QoS – a szolgáltatás minősége).

Az első két tevékenység a számítógépes-hálózatok alapfogalmainak elsajátításáról szól, ami magában foglalja a berendezések megtervezésének, konfigurálásának és tesztelésének megtanulását.

A tárgy keretében a hallgatók megismerkedtek és elsajátították a szimulációs környezet használatát, és minden egyes anyagrészt végén a hallgatók egy kérdő-

ívet töltötték ki. A kérdőívben elsősorban a hallgatók véleményét vizsgáltuk azzal összefüggésben, hogy az egyes anyagrészek esetében a laboratóriumban megtalálható fizikai hardverhez való hozzáféréshez képest a szimulációs környezetben végzett gyakorlatok mennyire segítették az ismeretek elsajátítását. Az 1. ábra a 2018/19-es tanév őszi félévében a kérdőíves felmérésben kapott visszajelzéseket foglalja össze a korábban felsorolt témakörök vonatkozásában. A hallgatóknak arra kellett válaszolniuk az egyes témakörök szerint, hogy ugyanannyi idő alatt a fizikai hardveren vagy a szimulációs környezetben történt gyakorlás segítette jobban, adott több lehetőséget az ismeretek elsajátítására, problémamegoldásra, teszteleésre, eltérő konfigurációk működésének elemzésére. Az ábrán az egyes egymás utáni témakörök kerültek feltüntetésre 1–10-ig, valamint az, hogy a tanulók közül hányan jelölték meg hatékonyabbnak a fizikai hálózati eszközök, illetve a hálózati szimulációs környezet alkalmazását.

1. ábra. A diákok válaszai a fizikai- és szimulációs környezet-alapú tanulás hatékonyságára vonatkozóan (1–10 szakmai ismeretkörök szerint) (fő)

Forrás: Saját szerkesztés.

Amint az 1. ábrán látható, az alapozó 1. és 2. ismeretek esetében a fizikai eszközök alkalmazását hatékonyabbnak vélték a hallgatók. Azonban a komplexebb megértést kívánó, a kommunikáció megvalósításában fontos szerepet játszó speciális elemek, protokollok esetében már a szimulációs környezet bizonyult hatékonyabbnak. A szakmai tématerületek közül az 5–10. esetében (ezek az ACL, VLAN, útválasztási protokollok, VoIP, VPN és QoS) szinte mindegyikében az 56 hallgatóból közel 50 vélte hatékonyabbnak a szimulációs környezetet, mint a fizikai eszközön végzett gyakorlást; az előbbi ugyanannyi idő alatt hatékonyabban segített nekik

a vizsgára történő felkészülésben. A 2. ábra azt is mutatja, hogy a szimulációs környezetet használó hallgatók száma nőtt a félév kezdetétől számítva, a félév második felében már jóval többen inkább a szimulációs környezetben gyakoroltak.

Beágyazott rendszerekkel összefüggő ismeretek oktatásának tapasztalatai szimulációs környezet alkalmazásával

A Cisco Packet Tracer elsősorban számítógép-hálózatok szimulációjában nyújt előnyöket, azonban már lehetővé teszi IoT-eszközökön alapuló szimulációk összeállítását is. Többféle IoT-eszköz szimulációját támogatja a program, elsősorban az intelligens eszközök, érzékelők, működtetők és mikrovezérlők, mikroszámítógépek. A szimulációs környezet nagy előnye, hogy olyan eszközökből felépíthető rendszerek szimulációját is támogatja, melyek a digitális társadalmunk jelen és jövőbeli mindennapi eszközeit is tartalmazza, mint például: intelligens lámpák, fény-érzékelők, intelligens kávéfőző, riasztók, RFID-olvasók, belső komfort szabályozásában fontos hőmérséklet-, páratartalom-érzékelők és egyéb biztonsági érzékelők, mint például szén-dioxid érzékelő. Azonban ezen eszközök táráat bővíteni is lehet egyedi eszközök hozzáadásával, melyek működtető programját már a hallgatónak kell megírnia, és így a szimulációs környezetben ugyanúgy szimulálhatók, mint a többi eszköz. Ezzel összetett okos otthonok, intelligens irodák, ipar 4.0-alapú rendszerek, okos gyárak is szimulálhatók. A szimulációs környezet további előnye, hogy olyan vezérlőegységek is választhatók, amelyeket világszerte igen népes közösség alkalmaz hasonló célokra, mint az Arduino vagy a Raspberry Pi. A hallgatók körében ezen eszközök nem ismeretlenek, így alkalmazásuk a szimulációs környezetben további előnyöket jelent.

A beágyazott rendszerek tantárgy keretében a hallgatók a következő szakmai témákat tanulták az egyes szakmai ismeretkörökkel összefüggésben:

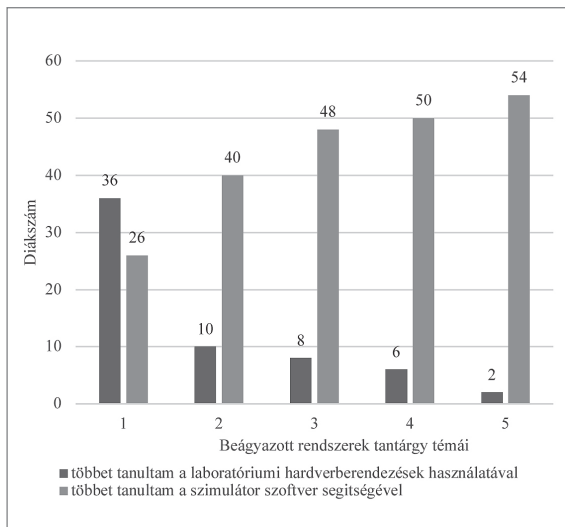
1. Bevezetés – intelligens tárgyak programozása, valamint az intelligens tárgyak vezérlése.
2. Intelligens otthon – eszközök beállítása, összekapcsolása.
3. Intelligens iroda – intelligens szellőztető rendszerek, intelligens lámpa, ajtó és ablak beállítása és összekapcsolása.
4. Intelligens gyár – intelligens ipari gyártósor beállítása, egyedi eszközök tervezése.
5. Intelligens város – intelligens webkamerák alkalmazása, intelligens parkolási rendszer kialakítása parkolóhely-foglalással.

A hallgatók ezen tantárgy keretében is választhattak a fizikai hardvereszközök, illetve a szimulációs környezet alkalmazása között az egyes gyakorlati feladatok elvégzése, feladatok megvalósítása során.

A 2. ábra a tavaszi félév felmérésének eredményeit foglalja össze az előzőekben felsorolt öt szakmai téma vonatkozásában. A hallgatónak arra kellett válaszolnia az egyes témakörök szerint, hogy ugyanannyi idő alatt a fizikai hardveren vagy a szimulációs környezetben történt gyakorlás segítette jobban, adott több lehetőséget az ismeretek elsajátítására, problémamegoldásra, tesztelésre, eltérő konfigurációk működésének elemzésére. Az ábrán az egyes egymás utáni témakörök kerültek feltüntetésre 1–5-ig, valamint az, hogy a tanulók közül hányan jelölték meg hatékonyabbnak a fizikai beágyazott rendszerek, illetve a szimulációs környezet alkalmazását.

2. ábra. A diákok válaszai a fizikai- és szimulációs környezet-alapú tanulás hatékonyságára vonatkozóan (1–5 szakmai ismeretkörök szerint) (fő)

Forrás: Saját szerkesztés.

Amint a 2. ábrán látható, az első szakterülettel kapcsolatosan (intelligens tárgyak programozása, összekapcsolása), az alapok elsajátításakor még több diák választott úgy, hogy a fizikai hardveren történő gyakorlás előnyösebbnek, hatékonyabbnak bizonyult számára. A többi szakmai ismeretkör esetében azonban egyre több diák, az utolsó két ismeretkör esetében már 50, illetve több mint 50 diák vélte úgy, hogy a szimulációs környezet hatékonyabban segített számukra a tanulásban, míg csak néhány hallgató választotta azt, hogy a fizikai hardveren történő gyakorlás előnyösebb.

A kapott eredmények összességében azt támasztják alá, hogy a szimulációs környezetek jól kiegészíthetik az oktatásban alkalmazott eszközöket és hatékony módjai lehetnek a legkorszerűbb eszközökkel összefüggő és komplex problémamegoldást, valamint kooperatív együttműködést kívánó gyakorlati ismeretek elsa-

jávitásának, amelyek alapvető elvárások a jövő digitális társadalmát meghatározó mérnökökkel szemben.

Összefoglalás

A digitális társadalom fejlődése szempontjából a korszerű infokommunikációs módszerek hatékony alkalmazása elengedhetetlen; az intelligens megoldások, mind a funkciók, mind pedig a kommunikáció tekintetében a mindennapjaink részévé válnak. A korszerű IKT-eszközök hatással vannak a digitális társadalom jelenére és jövőjére egyaránt. Amennyiben a társadalom az IKT-eszközök rohamos fejlődésével képes lépést tartani, és ki tudja használni az abban rejlő előnyöket, úgy az pozitív hatással van a teljes társadalomra. Ehhez az IKT-eszközöket fejlesztő és alkalmazó mérnököknek a legkorszerűbb tudással kell rendelkezniük, ugyanígy a korszerű eszközök hatékony használatát az egész társadalomnak el kell tudni sajátítania, akkor lehet igazán ezek előnyeit kihasználni. Ebben az oktatásnak és a korszerű oktatási módszereknek, oktatási eszközöknek kiemelt jelentősége van. Számos korszerű digitális technológia ad merőben új lehetőségeket az információk tárolása, vizualizációja (Berki 2018) terén, akár a virtuális környezetek (Horváth–Rudas 2018; Horváth 2019), a kiterjesztett valóság (Molnár–Szűts–Bíró 2018), valamint a szimuláció adta lehetőségekre, akár a legkorszerűbb ember–számítógép-interfészek adta megoldásokra is gondolunk (Katona–Kóvári 2018b). Ezen technológiák akkor lehetnek sikeresek, ha a társadalom ki tudja használni ennek előnyeit, az emberek maguk is megismerik és napi tevékenységükbe beépítik ezek használatát.

A korszerű IKT-rendszerek tervezéséhez és alkalmazásához szükséges a problémaelemzés, problémamegoldó gondolkodás fejlesztése fontos szerepet játszik a hatékony mérnöki gyakorlatban és annak oktatásában egyaránt. A digitális eszközök fejlődésével a társadalom egésze szembesül, a társadalmi problémák azonosítása, elemzése, az ezt támogató rendszerek, mind az oktatás tárgyát kell, hogy képezzék. A mérnökök kognitív képességeinek fejlesztésével képeseknek kell lenniük ezen összetett problémák kezelésére. A kognitív infokommunikációs rendszerek ezen a területen is új lehetőségeket adnak és hatékonyan támogatják ezt a folyamatot, kiemelten például az oktatás hatékonyságának növelését is eltérő készségek elemzése által (Gósy–Krepsz 2018). A szimulációs szoftverkörnyezetek a műszaki szakterület számos szegmensében, a gépészettől (Kóvári 2010) akár a villamos rendszerek vizsgálatáig (Kóvári 2009) számos módon lehetővé teszik a mérnökhallgatók számára, hogy megismerjék azt, hogy az egyes komponensek hogyan léphetnek kölcsönhatásba a környezetükkel, és eltérő alkalmazásokat fejleszthetnek ezen eszközökre.

Jelen tanulmány bemutatta, hogy a hallgatók véleménye alapján a számítógép-hálózatok és a beágyazott rendszerek oktatásában is hatékonyan alkalmazhatók a legkorszerűbb, a valóságot hűen modellező szimulációs környezetek, így ezek al-

kalmazása az oktatásban és összességében az élethosszig tartó tanulásban (Kóvári 2019), valamint az élet egyéb területein is egyre nagyobb jelentőséget kell, hogy kapjon.

Jelen kutatás folytatásaként érdemes megvizsgálni, hogy a szimulációs környezet mely funkciói azok, amelyek a legfontosabb jelentőséggel bírnak a tanulás hatékonysága tekintetében, mik azok a lehetőségek, melyek szélesítése, esetleg továbbfejlesztése további előnyöket rejthet a kompetenciafejlesztés terén. Ezen funkciók között érdemes a kooperatív tanulási módszereket támogató lehetőségek minél szélesebb körű megismerése és alkalmazása az oktatási folyamatban, mind az elmélet, mind pedig a gyakorlati feladatok kialakítása terén. A szimulációs környezetek nem csak az iskolai keretek között jelenthetnek előnyt a tanulók számára, hanem az egyéni tanulási módokat is nagymértékben támogatják, kiegészítik (Gogh–Kóvári 2019). A gyakorlati ismeretek, tapasztalatok, alkalmazások ezzel a módszerrel otthoni körülmények között is megszerezhetőek, elsajátíthatók. A kreatív gondolkodást, az ismeretek rendszerezését, az emlékezet javítását többféle korszerű megoldás javíthatja (Berki 2019), ezek alkalmazása más korszerű informatikai megoldásokkal együtt a hatékony tanulás, kompetenciafejlesztés szempontjából további lehetőségeket rejt.

Köszönetnyilvánítás

A cikk elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00003 pályázat támogatta.

Irodalom

- András István–Rajcsányi-Molnár Mónika–Bacsa-Bán Anetta–Balázs László–Németh István Péter–Szabó Csilla Marianna–Szalay Györgyi (2016): Módszertani megújulás a felsőoktatásban: Az új oktatói szerepnek megfelelő oktatásmódszertani megközelítés. *Dunakavics*, 4., 6., 25–62.
- András István–Rajcsányi-Molnár Mónika–Bacsa-Bán Anetta–Balázs László–Németh István Péter–Szabó Csilla Marianna–Szalay György–Ardelean Tímea Krisztina (2016): Tanulásméletek és az új generációk sajátosságainak vizsgálata a tanulási eredmények alapján. In: Maior Enikő–Tóth Péter–Varga Anikó (Szerk.): *Empirikus kutatások az oktatásban határon innen és túl*. Budapest: Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Mérnökpedagógiai Központ. 355–375.
- Berki, Borbála (2018): 2d advertising in 3d virtual spaces. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 175–190.
- Berki, Borbála (2019): Does Effective Use of MaxWhere VR Relate to the Individual Spatial Memory and Mental Rotation Skills? *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 41–53.
- Bognár, László–Fánicsikné Hamar, Éva–Horváth, Péter–Joós, Antal–Nagy, Bálint–Strauber, Györgyi (2018): Improved learning environment for calculus courses. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 8., 4., 35–43.
- Bubnó, Katalin–Takács, Viktor (2019): Cognitive Aspects of Mathematics-aided Computer Science Teaching. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 73–93.

- Budai, Tamás–Kuczmann, Miklós (2018): Towards a modern, integrated virtual laboratory system. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 191–204.
- Chmielewska, Katarzyna–Gilanyi, Attila (2018): Educational Context of Mathability. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 223–237.
- CISCO Networking Academy (2019): *CISCO Packet Tracer*. <https://www.netacad.com/courses/packet-tracer-download/>
- Emiliano, Rodrigo–Antunes, Mario (2015): Automatic network configuration in virtualized environment using gns3. In: 2015 *10th International Conference on Computer Science & Education (ICCSE)*, 25–30.
- Erdős, Ferenc–Németh, Richard (2019): AMT-based Real-Time, Inter-Cognitive Communication Model. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 115–127.
- Farkas, Imre–Dukán, Péter–Katona, József–Kóvári, Attila (2014): Wireless sensor network protocol developed for microcontroller based Wireless Sensor units, and data processing with visualization by LabVIEW. In 2014 IEEE *12th International Symposium on Applied Machine Intelligence and Informatics (SAMII)*, Pp. 95–98.
- Frezzo, Dennis–Behrens, John–Mislevy, Robert (2010): Design patterns for learning and assessment: Facilitating the introduction of a complex simulation-based learning environment into a community of instructors. *Journal of Science Education and Technology*, 19., 2., 105–114.
- Gereben, László (2018): Computer Network Education: Fault Diagnosis in a Simulation Environment. *Computers & Learning*, 1., 1., 1–11.
- Geszten, Dalma–Komlódi, Anita–Hercegi, Károly–Hámornik, Balázs–Young, Alyson–Köles, Máté–Lutters, Wayne G. (2018): A Content-Analysis Approach for Exploring Usability Problems in a Collaborative Virtual Environment. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 67–88.
- Gogh Előd–Kóvári Attila (2019): Tanulás önszabályozásának tapasztalatai egy szakgimnáziumban /Experiences of Self-regulated Learning in a Vocational Secondary School/. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., 2., 72–86.
- Gósy, Mária–Krepsz, Valéria (2018): Evaluation of Cognitive Processes using Synthesized Words: Screening of Hearing and Global Speech Perception. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 31–45.
- Gubbi, Jayavardhana–Buyya, Rajkumar–Marusic, Slaven–Palaniswami, Marimuthu (2013): Internet of Things (IoT): A vision, architectural elements, and future directions. *Future generation computer systems*, 29., 7., 1645–1660.
- Hercegi, Károly–Komlódi, Anita–Köles, Máté–Tóvölgyi, Sarolta (2019): Eye-Tracking-based Wizard-of-Oz Usability Evaluation of an Emotional Display Agent Integrated to a Virtual Environment. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 2., 145–162.
- Horváth, Ildikó (2019): MaxWhere 3D Capabilities Contributing to the Enhanced Efficiency of the Trello 2D Management Software. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 55–71.
- Horváth, Ildikó–Sudár, Anna (2018): Factors contributing to the enhanced performance of the MaxWhere 3D VR platform in the distribution of digital information. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 149–173.
- Horváth, László–Rudas, Imre (2018): Information content driven model for virtual engineering space. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 2., 7–32.
- Hui-yang, Zhao (2013): Research on the Key Technologies of Remote Virtual Network Lab. *Computer Knowledge and Technology*, 3., 12.

- Javid, Sheikh Raashid (2014): Role of packet tracer in learning computer networks. *International Journal of Advanced Resesarch in Computer and Communication Engineering*, 3., 5., 6508–6511.
- Katona, József–Kóvári, Attila (2018a): The Evaluation of BCI and PEBL-based attention tests. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 225–249.
- Katona, József–Kóvári, Attila (2018b): Examining the learning efficiency by a brain-computer interface system. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 251–280.
- Kóvári, Attila (2009): Hybrid Current Control Algorithm for Voltage Source Inverters. In: 2009 First IEEE Eastern European Conference on the Engineering of Computer Based Systems. 65–70.
- Kóvári, Attila (2010). Real-Time Modeling of an Electro-hydraulic Servo System. *Computational Intelligence in Engineering*. 301–311.
- Kóvári Attila (2017): Költséghatékony informatikai eszközökkel támogatott projektoktatás. In: Mrázik Julianna (Szerk.): *A tanulás új útjai*. Budapest: Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (HERA), 273–284.
- Kóvári Attila (2019): A felnőttoktatás 4.0 és az ipar 4.0 kihívásai az életen át tartó tanulásban. *Pedacta*, 9., 1., 9–16.
- Kövecsesné Gósi, Viktória (2018): Cooperative learning in VR environment. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 205–224.
- Kuczmann, Miklós–Budai, Tamás (2019): Linear State Space Modeling and Control Teaching in MaxWhere Virtual Laboratory. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 27–39.
- Lammle, Todd (2012): *CompTIA Network+ Study Guide Authorized Courseware: Exam N10-005*. New York: John Wiley & Sons.
- Lampert, Bálint–Pongrácz, Attila–Sipos, Judit–Vehrer, Adel–Horváth, Ildikó (2018): MaxWhere VR-learning improves effectiveness over clasical tools of e-learning. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 3., 125–147.
- Linge, Nigel–Parsons, David (2006): Problem-based learning as an effective tool for teaching computer network design. *IEEE Transactions on education*, 49., 1., 5–10.
- Macik, Miroslav (2018): Cognitive aspects of spatial orientation. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 149–167.
- Molnár, György–Szűts, Zoltán–Bíró, Kinga (2018): Use of augmented reality in learning. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., 5., 209–222.
- Noor, Maizura Mohamad Noor–Yayao, Nadiah–Sulaiman, Sumazly (2018): Effectiveness of Using Cisco Packet Tracer as a Learning Tool: A Case Study of Routing Protocol. *International Journal of Information and Education Technology*, 8., 1., 11–16.
- Oskam, Ive (2009): T-shaped engineers for interdisciplinary innovation: an attractive perspective for young people as well as a must for innovative organisations. In: *37th Annual Conference–Attracting students in Engineering*, Rotterdam, The Netherlands, 14., 1–10.
- Ősz Rita–András István–Rajcsányi-Molnár Mónika (2013): Az újgenerációs mobil oktatásszervezés kérdései: A mobil generáció a változó tanulási környezetben – pedagógiai kihívások és paradigmák. In: András István–Rajcsányi-Molnár Mónika (Szerk.): *Metamorfózis: Globális dilemmák három tételben*. Budapest: Új Mandátum. 196–215.
- Pieskä, Sakari–Luimula, Mika–Suominen, Taisto (2019): Fast Experimentations with Virtual Technologies Pave the Way for Experience Economy. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., 6., 9–26.

- Rajcsányi-Molnár Mónika (2019): MaTech: Digitális eszközhasználaton alapuló kreatív matematika verseny szervezése középiskolás tanulóknak. In: Fodorné Tóth Krisztina (Szerk.): *Felsőoktatási innovációk a tanulás korában: a digitalizáció, képességfejlesztés és a hálózatosodás kihívásai*. Pécs: MELLearn Egyesület, 19–32.
- Szabó, Csilla M. (2019): Digital competence of teachers: How do we teach generation Z? In: András, István–Rajcsányi-Molnár, Mónika (eds.) *East West Cohesion III: Strategical study volumes*. Subotica: Čikoš Group, 197–206.
- Szabó, Csilla M.–Bartal, Orsolya (2019): The Approach of Engineering Students to Their Future Profession Assessed in Uni-versity Education. In: *1. Szakképzés és Oktatás: Ma – Holnap konferencia. Fejlődés és partnerség: Absztraktkötet*. Budapest: BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 44.
- Tóbel, Imre (2018): LabVIEW Real Time Test Environment for Education and Research Purpose. *Transactions on IT and Engineering Education*, 1, 1, 13–24.
- Tu, Hou (2012): Study on the application of virtual experiment technology in computer network courses. *Psychol. Res.*, 8., 1838-658X., 90–93.
- Ujbányi, Tibor–Katona, József–Sziladi, Gergely–Kővári, Attila (2017): Ict Based Interactive and Smart Technologies in Education – Teaching Difficulties. In: Proceedings of the 2017 International Conference on Education and E-learning (ICEEL), 39–44. / *International Journal of Management and Applied Science*, 3., 10., 72–77.
- Xiong, Zeng-gang–Zhang, Xue-min–Xia, Xue-wen–Xie, Yun–Chen, Jian-xin (2010): Research on experiment teaching of “Computer Network” in local University. In: *2010 2nd International Conference on Education Technology and Computer*, 4., 308.

Fotó/Halász Iván

CIVIL VILÁG FRANCIAORSZÁGBAN KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN

Edith Archambault

Bevezetés

■ Még a koronavírus-járvány franciaországi kitörése előtt kaptam felkérést arra, hogy készítsek összefoglaló elemzést a francia civil társadalom (alapítványok és egyesületek)¹ jelenlegi helyzetéről. A felkérés az európai civil szerveződések *Civil Society Forum* nevű ernyőszervezetétől érkezett, amely már három éve publikál olyan köteteket, amelyeknek három vagy négy fejezete uniós tagországok civil társadalmát ismerteti, egy további fejezete pedig az oroszországi nonprofit szervezetekkel foglalkozik. Az évente megjelenő kiadvány valamennyi tanulmánya azonos módszertan alapján készül: a jogi keretek, a politikai környezet és a statisztikai adatok áttekintése mellett körülbelül tizenöt olyan beszélgetés eredményeit is tartalmazza, amelyeket a kutató többé-kevésbé újak számító, jogi forma, méret és tevékenység szempontjából különböző szervezetek vezetőivel folytat. Az interjúk célja az, hogy felszínre hozzák az utóbbi három évben felmerült működési problémákat, és képet adjanak azokról az – esetenként innovatív – megoldásokról, amelyeket a megkérdezett alapítványok és egyesületek kialakítottak.

Mivel a beszélgetésekre már a vesztegzár kihirdetése után került sor, olyan szervezeteket kellett kiválasztanom, amelyeknek valamelyik alapítója, vezetője vagy munkatársa mobiltelefonon annak ellenére is elérhető volt, hogy ebben az időszakban a civil szervezetek irodáinak többsége zárva maradt, tehát az oda érkező telefonhívásokra nem reagáltak. Az így kialakult minta természetesen nem reprezentatív, nem alkalmas arra, hogy belőle a civil szféra egészére érvényes következtetéseket vonjunk le, de a beszélgetések összességükben nagyon érdekesek voltak.² Ahogy azt várni lehetett, az interjúk

alatt előkerültek olyan problémák, mint az állami finanszírozás összegének csökkenése és formáinak átalakulása, a támogatott foglalkoztatás visszaszorulása, a helyi, megyei és regionális közigazgatási kompetenciákat átrendező törvény civil/önkormányzati kapcsolatokra gyakorolt hatásai és a vezetés, irányítás nehézségei, de a legnagyobb súllyal a vesztegzár okozta, sokkoló nagyságú, korábban soha nem tapasztalt gondok jelentek meg. Feltevésem szerint egyúttal ezek azok a problémák, amelyek az olvasók érdeklődésére leginkább számot tarthatnak. Itt következő áttekintésük szükségképpen részleges és szubjektív, de talán alkalmas arra, hogy előkészítse azokat a módszertanilag sokkal megalapozottabb tudományos kutatásokat, amelyekre a közeljövőben kétségkívül szükség lesz.

Mit jelent a vesztegzár a civil szféra számára?

Március 13-án Franciaországban minden olyan állami és magánintézménynek be kellett zárnia kapuit, amely közoktatási, felsőoktatási vagy iskola előtti gyermekfoglalkoztató szolgáltatásokat nyújtott, s ez természetesen a civil szervezetek által fenntartott egyetemekre, iskolákra, óvodákra és bölcsődékre is érvényes volt. Egyidejűleg azoknak a kluboknak, sportegyesületeknek, szabadtéri szórakoztató központoknak, gyerektáboroknak is be kellett szüntetniük a tevékenységüket, amelyek kiegészítő szabadidős szolgáltatásaikkal valamilyen módon az oktatás ritmusához igazodtak.

A franciaországi vesztegzár kihirdetésének hivatalos dátumától, március 17-től kezdve a fizetett dolgozókat alkalmazó civil szervezetek zöme szintén a munkája leállítására kényszerült, csakúgy, mint a „nem létfontosságú” termékeket forgalmazó kiskereskedelmi egységek és a többi vállalat jelentékeny része is. Az egyesületi honlapok többsége a tevékenység és a tervezett programok határidő nélküli megszüntetését jelzi, bár néha azért előfordul, hogy bizonyos programokat megpróbálnak online formában fenntartani.

A működés teljes megszüntetése éppúgy jellemző a francia civil szektor legnépesebb csoportjaira, a sport-, szabadidős és kulturális egyesületekre, mint a szakképzésben részt vevő és a munkanélküliek segítségét, munkaerőpiacra való visszavezetését szolgáló szervezetekre. Az egészségügyi és szociális területen dolgozó egyesületek többségének is be kellett zárnia, mivel a hatósági rendelkezések fizetett munkavállalóikat és önkénteseiket egyaránt otthonmaradásra kötelezték. Szinte egyik napról a másikra szűnt meg az egészség-károsodottak, a szociálisan vagy mentálisan rászorulóknak, a hajléktalanok és a speciális betegségekben (például Alzheimer-kórban) szenvedők nappali ellátása, továbbá a családi erőszak áldozatául esett nőket és gyerekeket befogadó otthonok működése. Az idős és beteg emberek otthoni segítségével foglalkozó civil szervezetek munkája is csak töredékesen folytatódhat, azokban az esetekben, amikor az ellátottak igen súlyos állapota indokolja a házi betegápolást. Erről az orvos adhat hivatalos igazolást, amelyet az ápolást végző személynek ellenőrzés esetén fel kell mutatnia.

Nagy kérdés, hogy mi történt azzal a több mint 1 millió 300 ezer kis helyi egyesülettel (Tchernonog–Prouteau 2019), amely kizárólag önkéntes munkára alapozta a működését. Erről szinte semmit nem tudunk, mivel az ő tevékenységükről rendkívül kevés híradás

jelenik meg, s az is inkább az adott város vagy község polgármesteri hivatalának tájékoztató kiadványaiban. Ezek a fizetett alkalmazottak nélkül dolgozó, sokszor még ernyőszervezetekhez sem kötődő egyesületek Franciaország egész területét behálózzák, intézményi kereteket biztosítanak a társadalmi kapcsolatok és a kölcsönös bizalom kiépüléséhez. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy a vesztegzár idején is fontos szerepet játszanak a kisebb közösségeken belüli szolidaritási háló működtetésében.

A nappali ellátást nyújtó szociális egyesületekkel ellentétben azok a nonprofit (egyesületi, szövetkezeti és alapítványi fenntartású) kórházak és bentlakásos szociális intézmények, amelyek az év 365 napján napi 24 órában működnek, a járvány időszakában is folytathatják munkájukat, de a gondozottak ellátása során, amennyire csak lehet, figyelembe kell venniük a közösségi távolságtartás szabályait. Mivel ezek az intézmények lényegében közszolgáltatásokat nyújtanak, finanszírozásukat éppúgy az állammal, a megyékkel vagy a társadalombiztosítással kötött szerződések biztosítják, mint ahogy szerződésben rögzítettek a működési feltételeik és a kötelezettségeik, köztük az ellátás folyamatossága is. Alkalmazottaik intézményen belüli és kívüli megfertőződés elleni védelme eleinte korántsem volt biztosított; a maszkok, védőruhák, védőszemüvegek, tesztek, fertőtlenítőszer nem álltak kellő mértékben rendelkezésre, mert azok elosztásában előnyt élveztek a kórházak, ahol a koronavírus-fertőzöttek elsődleges ellátása folyt. Ennek következtében a fertőzés igen hamar megjelent és drámai gyorsasággal terjedt a bentlakásos időotthonok munkatársai és lakói között, s különösen Franciaország északkeleti és Párizs-környéki területén, a *Grand Est* és az *Ile de France* régióban szedett nagyon sok áldozatot. Itt halt meg a koronavírusban elhunytak körülbelül egyharmada.

Az időotthonokénál lényegesen alacsonyabb volt viszont a halandóság azokban a bentlakásos intézményekben, amelyek jellemzően a fiatalabb korosztályok szociális vagy egészségi okokból rászoruló tagjait fogadják be. Bár a járvány kezdetén a védőfelszerelések a gyermekotthonokban, az egészségkárosodottakat, pszichiátriai betegeket, hajléktalanokat gondozó intézményekben és az átmeneti otthonokban is hiányoztak, a fertőzések itt ritkábbak voltak; a kevés beteget gyorsan el tudták különíteni és hatékonyan ápták, így kórházba szállításukra többnyire nem került sor. Az elkülönítésnek ugyanez a módszere az időotthonokban is bevált azokban a régiókban, amelyeket a járvány kevésbé érintett.

A drogfüggőket, alkoholistákat és egyéb szenvedélybetegeket ambuláns ellátásban részesítő központoknak be kellett zárniuk; ezen a területen is csak a bentlakásos intézmények folytathatják a munkájukat. Ez utóbbiak (például a Vöröskereszt által fenntartott otthonok) többnyire kis létszámúak, így itt viszonylag kisebb a fertőzésveszély.

A vesztegzár következményei a működésüket szüneteltető egyesületeknél

A járvány kitörése után működésüket beszüntető egyesületek azon alkalmazottaira, akik távmunkában nem foglalkoztathatók, a *chômage technique*³ (technikai munkanélküliség) szabályai érvényesek, vagyis ők megkapják a munkabérüket. Ennek költségeit a különleges helyzetre való tekintettel az állam szinte teljes egészében átvállalja. Ezt a támogatást a ci-

vil szférában dolgozók olyan, nagy létszámú csoportjai vehetik igénybe, mint a szabadidős és sportegyesületek rendezvényszervezői, a nappali ellátást nyújtó egészségügyi és szociális egyesületek munkatársai, vagy azoknak a szociális vállalkozásoknak az alkalmazottai, amelyek a rászorulókat foglalkoztatását és munkaerőpiacra való be- illetve visszavezetését tekintik feladatuknak. Ez utóbbinak egyik emblemikus példája az *Approche* nevű, az alábbi keretes írásban részletesen ismertetett egyesület.

Egy dinamikus fejlődő egyesület, ahol megtört a lendület

Az *Approche* egyesületet 1992-ben Saint Maur városában néhány önkéntes alapította azzal a céllal, hogy a textilhulladékot összegyűjtsék és újrahasznosítsák. A szervezet azóta folyamatosan bővült, a munkanélküliség elleni küzdelem fontos szereplőjévé vált. A hozzá fordul, komoly nehézségekkel küzdő személyeket minden előzetes szelekció nélkül befogadja, munkát ad nekik, és képzést nyújt ahhoz, hogy alkalmassá váljanak az elsődleges munkaerőpiacon való munkavállalásra. Ez a törekvésük a segítségben részesülők 60 százalékánál sikeres, az intézményt elhagyva egyenyedük nem csak munkát, de állandó munkahelyet is talál.

Az egyesület ma már évi 365 tonna anyagot, főként textilt gyűjt össze, s ami használható belőle, azt válogatás és javítás után vagy közvetlenül a lakosságnak vagy egyéb vásárlóknak adja el. Így csak az kerül a szeméttelre, ami már valóban semmire nem jó.

Az *Approche*-nek hat állandó alkalmazottja, 43 rehabilitációs foglalkoztatottja és 78 önkéntes segítője van, zömmel nők, akik válogatják, javítják és árusítják a használt holmikat. (Az utóbbi két csoportba tartozók teljesítménye 15, illetve 8 teljes munkaidős foglalkoztatott munkájának felel meg.) A szervezet teljes bevétele 920 ezer euró. Ennek fele a rehabilitációs foglalkoztatáshoz nyújtott állami támogatásból, 40 százaléka az értékesítésekből, a maradék pedig a tagdíjakból (360 tag) és adományokból származik.

Egy nagyobb – a rehabilitációs foglalkoztatással foglalkozó szervezetek hálózata által kezdeményezett – projekt keretében az *Approche* létrehozott Orly-n egy új telephelyet, amelyet 2020. március 9-én avattak fel, és néhány nap múlva bezárni kényszerültek. A vele folytatott beszélgetés idején az egyesület elnöke éppen a munka nélkül maradt alkalmazottak megtartásához nélkülözhetetlen állami támogatás igényléséhez töltötte ki a formanyomtatványokat...

A *chômage intermittent*⁴ (időszakos munkanélküliség) esetén igényelhető segély békeidőben is a kultúra állami támogatásának fontos eszköze. Jelentőségét a kulturális területen működő egyesületek számára a járvány idején tovább növelte, hogy a döntően általuk szervezett nyári fesztiválok megrendezésére nem kerülhet sor, és a vesztégzár miatt számos más rendezvényük is elmarad. A kisebb egyesületek által foglalkoztatott művészek, rendezvényszervezők, technikai segítőik az adott körülmények között nem mind tudták volna a segély igénybeviteléhez szükséges előzetes munkaviszonyt igazolni, de ezt a küszöbértéket egy új rendelet a 2020 márciusa és 2021 márciusa közötti időszakra vonatkozóan eltörölte. Így a segélyben gyakorlatilag a kulturális egyesületek minden olyan alkalmazottja részesülhet, akinek a megélhetése a különböző színházi előadások, koncertek, fesztiválok stb. elmaradása miatt került veszélybe.

Milyen következményekkel jár a vesztegzár a működésüket folytatni tudó egyesületek számára?

A munkájukat teljes egészében vagy részlegesen folytatni tudó nonprofit szervezetek helyzete igen változatos, erősen függ attól, hogy a gazdaság melyik ágazatában tevékenykednek. A nagy magániskolák és az egyesületi formában működő közoktatási és felsőoktatási intézmények tanárai távmunkában dolgoznak tovább. Digitális oktatási tevékenységük – ha kezdetben nem is volt zökkenőmentes – lényegében sikeresnek mondható. Mivel a nonprofit iskolák és egyetemek tanulói és hallgatói jellemzően a magasabb jövedelmű társadalmi rétegekből kerülnek ki, itt sokkal kisebb azoknak a fiataloknak az aránya, akik a megfelelő számítástechnikai eszközök hiánya miatt maradnak ki a képzésből, mint az állami intézményekben. Ez utóbbiakban viszont komoly problémát jelent, hogy a járvány hatására fokozódik az oktatáshoz való hozzáférés egyenlőtlensége.

A távoktatásra való áttérést néhány egyesület és alapítvány az állami és a magánoktatásban egyaránt segítette azzal, hogy a tanárokat igen gyorsan ellátta digitális tananyaggal és a hozzá tartozó gyakorló feladatokkal. A *Caritas* alapítvány a *Synlab* egyesületnek nyújt komoly anyagi támogatást azzal a céllal, hogy ez utóbbi szakmai segítséget biztosítson azoknak az oktatóknak, akik a tanulási nehézségekkel küzdő és a hátrányos szociális helyzetű tanulókkal foglalkozó iskolákban tanítanak. A cél olyan módszerek széles körű elterjesztése, amelyek alkalmazásával fenntartható a pedagógiai munka folyamatossága, és így megakadályozható, hogy a speciális nevelési igényű gyerekek kimaradjanak az oktatásból. Ezt a szolgáltatást mintegy 80 ezer pedagógus veszi igénybe. A *La Main à la pâte* alapítvány, amelynek alaptevékenysége a legfiatalabbak körében végzett tudományos ismeretterjesztés, egyszerű, otthon is elvégezhető, könnyen értelmezhető kísérletek egész sorának leírását kínálja fel a tanároknak. A kísérleteket ismertető honlapjukat naponta 40 ezren látogatják.

A távmunka alkalmazása általános az egyesületi szövetségeknél és a nagy jótékonyági szervezeteknél, de számos más egyesületnél is előfordul. Sokuk honlapja naponta frissül, beszámol a járvány időszakában végzett tevékenységekről, és egyre nagyobb számban jelennek meg rajta az adományokat kérő felhívások. A tavaszi időszakban aktuális egyesületi közgyűlések nagy része digitális formában valósul meg, a szavazás elektronikusan vagy levélben történik. Az adományoztató alapítványoknál szintén gyakori az online kuratóriumi ülés, így válik lehetővé, hogy az egyesületek (köztük a fejlődő országokban dolgozók is) viszonylag gyorsan megkapják a nekik megítélt támogatásokat. A vezető testületek online ülésezése biztosítani tudja a működés folyamatosságát, a napi feladatok ellátását, arra azonban igen kevésbé alkalmas, hogy komoly stratégiai döntések szülessenek.

Különösen fontos a távmunka a legkülönbözőbb egyesületi szövetségeket tömörítő, a francia egyesületi szféra egészét képviselő csúcsszervezet, a *Mouvement associatif* számára, amely szokásos tevékenységei mellett egy nagyszabású felmérést is elindított. Ennek az a célja, hogy kiderítse, hogyan reagálnak az egyesületek a vesztegzárra és annak következményeire. Mint az alábbi keretes anyagban szereplő példából látszik, szintén igen komoly háttér munkát igényel az az információs tevékenység, amelyet az egyes szakterületeken működő nemzeti egyesületi szövetségek vállalnak magukra.

Egy országos egyesületi szövetség, ahol intenzív munka folyik

Az egészségügyi és a szociális ellátás területén működő nonprofit szervezetek regionális szövetségeinek nemzeti csúcsszervezete, az *UNIOPSS*⁵ naponta frissülő honlapján megtalálhatók mindazok az ajánlások, amelyeket a társadalmi szolidaritásért és egészségügyi ellátásért felelős szakminisztérium, illetve a többi minisztériumok bocsátanak ki az idősek, egészségkárosodottak és egyéb rászorulókat ellátásával foglalkozó intézmények számára. Szintén összegyűjti a honlap azokat a linkeket, amelyek a koronavírus-járvány okozta válság különböző kihívásaival szembesülő tagszervezetek számára hasznosak lehetnek. Így egy kattintással juthatnak információkhoz például a szervezetüket és ügyfeleiket érintő biztonsági előírásokról és távolságtartási szabályokról, a munkaügyi előírásokról, a szociális és egészségügyi intézmények működéséhez igényelhető állami támogatások különböző formáiról. A regionális tagszövetségek (URIOPSS) számára rendelkezésre állnak olyan információk is, amelyek kifejezetten az ő régiójukra vonatkoznak. Végül van a honlapnak egy interaktív része, amelyen keresztül a tagszervezetek kérdéseket tehetnek fel, és ezekre konkrét válaszokat kapnak.

Az alapítványok „erősszervezeteként” működő intézmények, elsősorban a *Fondation de France*⁶ munkájának új eleme a vírusválságra reagáló adománygyűjtési erőfeszítések koordinálása, a hozzá kötődő alapítványok közös, online támogatásgyűjtő kampányainak megszervezése. Az ennek eredményeként befolyt tekintélyes összeget a legsérülékenyebb társadalmi rétegeket segítő közös akciók finanszírozására használják fel.

Az emberi jogi és érdekvédelmi egyesületek, a különböző társadalmi csoportok érdekképviselői szervezetei és az egyesületi formában működő tudásközpontok már régóta alkalmazzák a távmunkát, így azt a vesztegár kezdetén csak intenzívebbé kellett tenniük. A honlapjaik rendszeres frissülése komoly digitális aktivitásról tanúskodik. Ugyanezt mondhatjuk az adományozó alapítványokról és a jótékonyági egyesületekről is, ahol a támogatási tevékenység és az ezt megalapozó, a digitális térbe áthelyezett adománygyűjtés a szokottnál is nagyobb lendülettel folyik. Általánosabban fogalmazva, a nonprofit szervezetek munkatársainak többsége hasonló vagy még nagyobb mértékben végez távmunkát, mint az azonos méretű piaci vállalkozások dolgozói.

Az önkéntesek, s ezen belül is különösen a legidősebbek, akik közül az egyesületi elnökök meghatározó hányada kikerül, már a vesztegár március 17-i hivatalos kihirdetése előtt bezárkóztak a lakásaikba. A leginkább rászorulókat támogató egyesületek azonban – a drámai helyzettel szembesülve – igen hamar újrarendítették a tevékenységüket. Ennek során megkeresték a fiatalabb önkénteseiket, és arra kérték őket, hogy kapcsolódjanak be a szükségét szenvedőknek szánt gyorssegélyek elosztásába és a kritikus helyzetbe jutott emberek ellátásába. Az ilyen programok leggyakoribb, a média híradásaiban is rendszeresen megjelenő formája a hideg étel és szendvicsszítás. Ezt általában azok a segélyszervezetek (*Restos du Cœur, Armée du Salut, Secours populaire*) és szociális vállalkozásként működő éttermek szervezik, amelyek a járvány kitörése előtt meleg étellel látták el a rászorulókat. Szintén nagyon fontos feladat az utcán élők, köztük a hajléktalanok, a legális és illegális (gyakran Olaszországon keresztül érkezett) bevándorlók és a befogadási kérelmük elbírálására váró menekültek fedél

alá juttatása. Ez azért sikerülhetett viszonylag gyorsan, mert számos szociális egyesület (*Aurore, Armée du Salut, Secours Populaire, Secours Catholique*) felajánlotta e célra átalakított befogadó központjait, és az üresen álló szállodák egy részének férőhelyei is átmeneti szállásként működnek. Az utcán élők azonnali elszállásolása korábban lehetetlennek tűnt, de most kényszerűségből megoldódott, mert minden áron el kellett kerülni, hogy a fedél nélküliek a városok utcáin bolyongva megfertőződjenek, és terjeszték a koronavírust. Mindazonáltal ezeknek az embereknek a sorsa továbbra is bizonytalan. Döntő többségüknek nincsenek rendszeres bevételei, igen kevesen jutnak hozzá közüük a szociális helyzet alapján folyósított alapjövedelemhez (*minimum social*)⁸ vagy a szolidaritási alapon megítélt jövedelemhez (*RSA – revenue de solidarité active*)⁹. Az alkalmi (gyakran fekete) munkák, amelyekből eddig éltek, a piacok, éttermek, kávéházak, szállodák bezárása, az építkezések leállása és a javító szolgáltatások szünetelése miatt most eltűntek. Még a máskor utolsó mentvárnak számító koldulás lehetősége is megszűnt, hiszen az utcák a kijárási korlátozások miatt üresek.

A jótékonyági egyesületek, amelyek hagyományosan étellel, ruhával és higiéniai szolgáltatásokkal látják el a szegényeket¹⁰, nem csak azzal szembesülnek, hogy az általuk támogatottak az eddiginél is jobban rászorulnak a segítségre, hanem azzal is, hogy a számuk igen gyorsan nő. Főként a szegényebb kerületekben (de nemcsak ott) tömegesen kerültek néhány hét alatt reménytelen helyzetbe a korábban szűkösen még megélők, közöttük az egyedülálló anyák, akiknek otthon kellett maradniuk a gyermekeikkel; az ideiglenesen foglalkoztatottak, akik elvesztették a munkájukat, de nem jogosultak munkanélküli segélyre; az egyetemi kollégiumokban vesztegzár alá került francia és külföldi hallgatók, akiknek a menzák bezárása miatt nem biztosított az ételmezése. A szociális boltok és az élelmiszereket osztó jótékony szervezetek előtt kígyózó sorok látványa egyértelműen az 1930-as éveket idézi.

A fiatal önkéntesek munkájára azonban korántsem csak a szegények ellátásában van szükség. Szintén az ő segítségüket kérik azok a magányos öregekkel foglalkozó szervezetek (*Petits Frères des Pauvres; Société de St Vincent de Paul*), amelyeknél korábban idősebb önkéntesek látogatták az ellátottakat. A feladatok ráadásul bővültek is. Nem csak a bevásárlást kell megoldani, szükség van a telefonos kapcsolattartásra, a lelki gondozásra, az elszigeteltség okozta szorongás oldására, a szükségletek feltárására és a szomszédok közötti kölcsönös segítségnyújtás előmozdítására is. Mindezekhez a *Petits Frères des Pauvres* egy olyan szükséghelyzetek kezelésére alkalmas tervet is felhasznál, amelyet még a 2003-as rendkívüli hőség és a madárinfluenza idején dolgoztak ki. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ilyen felkészültség megkönnyíti a reagálást a rendkívüli kihívásokra.

Tartós lesz-e a társadalmi szolidaritás erősödése?

A közelünkben élők iránti szolidaritás gyors erősödése részben spontán folyamat volt, részben az egyesületek alkotta kapcsolati háló közvetítésével valósult meg. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a vesztegzár hatására kibontakozó szolidaritási és

segítségnyújtási mozgalom túlnőtt az egészségügyi ellátó rendszer és a jótékonsági egyesületek keretein. Ez még akkor is igaz, ha az utóbbiak egy része játszott bizonyos szerepet a szolidaritási akciók megszervezésében. Az orvostanhallgatók és a szociális munkás képzésben részt vevő fiatalok Franciaország-szerte jelentkeztek önkéntesnek a járvány által leginkább sújtott régiók kórházaiban. A vidéki karantént választó családok és fiatalok felajánlották városi lakásaikat a kórházi alkalmazottaknak, hogy ezzel is csökkentsék számukra az utazással töltött időt és a közlekedéssel járó kockázatokat. Az éttermek tulajdonosai – raktáraikat és mélyhűtőiket kiürítve – étkezést biztosítottak az egészségügyi dolgozóknak, ez egyúttal azt is jelentette, hogy legalább a munkavállalóik egy részét megmentették az elbocsátástól. Egyetemisták és munkanélküliek vállalták a kertészetekben és a gyümölcsstermelőknél a járvány miatt távol maradó külföldi vendégmunkások helyettesítését. Középiskolások és egyetemi hallgatók ajánlották fel segítségüket azoknak a gyerekeknek, akiknek gondokat okoz a távoktatásban való részvétel, és nem számíthatnak szülői segítségre. A bezárt sportklubok dolgozóinak egy része az otthoni testedzéshez próbált meg szakmai segítséget nyújtani, egy másik részük a szociális területen keresett magának önkéntesként végezhető tevékenységet. Végül, szinte minden még varrni tudó nő maszkokat készített a szomszédjai és ismerősei számára.

Nagy kérdés, hogy ebből a segítő szándékból és az önkéntesek megnövekedett aktivitásából mennyi marad meg a normális állapotok visszatérése után. A járvánnyal összefüggő speciális és helyettesítési feladatok nyilvánvalóan maguktól megszűnnek majd, de a szerzett tapasztalatok az önkéntesekben – bármilyen szerény volt is az általuk nyújtott segítség – valószínűleg nyomokat fognak hagyni. Legalábbis erre engednek következtetni azok a kutatási eredmények (Rivière–Caline–Petit 2016), amelyek szerint az egyesületeknél közösségi szolgálatot végző fiatalok nagy része a későbbiekben is vállal valamilyen önkéntes munkát¹¹. Az egészségügyi és szociális területen végzett önkéntes munka 2008-as pénzügyi válság óta bekövetkezett fejlődésére vonatkozó tudományos vizsgálat (Prouteau 2018) szintén az önkéntesség tartós erősödését mutatta ki, ami az egyesületek számára hosszú távon nagyon fontos erőforrást jelent.

Egyelőre nyitott kérdés, hogy a szolidaritás másik megnyilvánulási formája, az adományozás is bővül-e. A vesztegár okozta problémák kezelését finanszírozandó, szinte valamennyi jótékonsági egyesület és alapítvány bocsátott ki (jellemzően online, kisebb részben postai úton) támogatásra buzdító felhívásokat. Azt, hogy összességében milyen eredménnyel, jelenleg még nem lehet tudni, bár vannak biztató jelek. A *Fondation de France* és a karitatív egyesületek közös adománygyűjtő szervezete, a *Don en Confiance*¹² például arról számol be, hogy a felhívásaiknak ugyanolyan nagy a visszhangja, mint annak idején a thaiföldi szökőár vagy a Haiti szigetén bekövetkezett földrendezés idején volt. Ugyanakkor az is tény, hogy az adományokért folytatott, már korábban is igen erős verseny még tovább élesedik, mert a kórházak kifejezetten a járvány leküzdése érdekében gyűjtenek támogatásokat. A *Fondation Hôpitaux de Paris-Hôpitaux de France*¹³ gyűjtőakcióját például egy olyan tapasztalt és nagy tekintélyű szakember, Martin Hirsch irányítja, aki korábban az *Emmaüs Solidarité* karitatív egyesület vezetője volt. Az *Emmaüs Solidarité* eredeti működési elve szerint a közösségébe befogadott rászorulókból élnek, hogy ruhaneműt és egyéb használt tárgyakat gyűjtenek össze,

azokat megjavítják, majd áruba bocsátják, így el tudják tartani magukat, és ebben büszkeségüket lelik. Ezek a tevékenységek azonban a vesztegzár idején ellehetetlenültek, így most ők is kénytelenek támogatásokat gyűjteni.

Egyelőre nem lehet tudni, hogy elég tartós lesz-e az a pénzügyi szolidaritás, amelyre a sok és sokféle adománygyűjtő számít. A háztartások jövedelmi színvonalának alakulása bizonytalan, attól függ, hogy a vesztegzár okozta válság végén milyen lesz a foglalkoztatási helyzet. Ilyen körülmények között erős lehet a késztetés a nélkülözhető összegek megtakarítására. A természetbeni adományok formájában nyújtott vállalati támogatás igen jelentős volt, de ez legalább részben azzal függött össze, hogy a cégek az egyesületek és az ad hoc adománygyűjtő platformok közreműködésével szabadulni akartak a készleteiktől, különösen a romlandó, rövid szavatossági idejű termékektől. Nyomát sem lehetett azonban látni olyan, a nagyvállalatok és a leggazdagabb franciák közötti adományozási versenynek, amilyennek 2019-ben, a Notre-Dame leégése után tanúi lehettünk. Láttunk viszont csendes konkurencia-harcot a luxuscikkek gyártó két nagy francia vállalatcsoport között, ahol igen gyorsan átálltak a fertőtlenítőszeres és textilmaszkok gyártására, illetve a kórházaknak szánt kínai maszkok készpénzes megvásárlására.

Milyen lesz az egyesületi szféra a világválság után?

Akár eltűnik a vesztegzár feloldása után, akár rendszeresen visszatér majd, a koronavírus-járvány kétségkívül nyomot hagy minden olyan generáción, amely a következményeit elszenvedte. A legfiatalabbak talán felülvizsgálják az életről alkotott elképzeléseiket. Az értékrend átalakulásához vezethet, hogy a járvány láthatóvá, kézzelfoghatóvá tette a halál (korábban csak a távoli fejlődő országokban tapasztalt) tömeges előfordulását; Franciaországban és a világ minden más részén is súlyosbította a társadalmi egyenlőtlenségeket; megkérdőjelezte, hogy a szakmák közötti fizetési hierarchia híven tükrözi-e a tevékenységek fontosságai sorrendjét. Az, hogy ez a hatás rövid- vagy hosszú távú lesz-e, azzal kapcsolatban két lehetséges forgatókönyvet tudunk felvázolni.

A pesszimista scenárió abból a feltevésből indul ki, hogy az értékrend változása átmenetinek bizonyul. A vesztegzár feloldása után az élet visszatér a megszokott kerékvágásba, csak éppen a társadalmi és gazdasági helyzet lesz sokkal rosszabb a korábbihoz. 2020-ban – 1945 óta először – 10 százalékkal csökken a GDP, gyorsan nő a munkanélküliség, csődhullám söpör végig a gazdaságon. Mindez nagyon komoly társadalmi és politikai feszültségeket idéz elő, és azzal jár, hogy a munkaerőpiacra belépő új generáció lényegében áldozatul esik a válságnak. A társadalmi olló egyre szélesebbre nyílik, ennek következtében az egyesületek ismét a korábbi válságok során már megismert jelenségekkel találják szemben magukat. Több rászorulón kellene segíteniük, súlyosabb gondokat megoldaniuk, miközben az állami finanszírozás és a magánadományozás egyaránt gyérbbé válik. A Franciaország egész területén megtalálható, főként az önkéntesek munkájára alapozott, alacsony költségvetéssel dolgozó egyesületek, valamint a legnagyobb, a válság során élvezett médiaérdeklődés jóvoltából még ismertebbé vált jótékonyági szervezetek valószínűleg ilyen körülmények között is fennmaradnak. Nagyon

komoly nehézségekkel kell viszont szembenézniük a már korábban is gazdálkodási gondokkal küszködő, közepes méretű, ötnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató egyesületeknek, főként azoknak, amelyek a kulturális, sport- és szabadidős tevékenység területén működnek. Egy részük bezárja kapuit, összeolvad egy másik hasonló egyesülettel, vagy valamilyen nagyobb csoport társszervezetévé válik. Mások redukálják a tevékenységüket, vagy megpróbálnak az alacsony vásárlóerőhöz alkalmazkodó üzleti szolgáltatásokat kínálni. Ismét mások számára az lehet a megoldás, hogy a szociális gazdaság és az üzleti szektor azonos szakmai területen működő szervezeteivel, esetleg kutatási intézményekkel olvadnak össze, vagy velük együttműködve hoznak létre területi gazdasági központokat, amelyek a kooperációban részt vevő szervezetek eszközeit egyesítve szolgálják az adott földrajzi egység fejlődését.

Az optimista forgatókönyv a társadalom értékrendjének tartós változását feltételezi, az olyan értékek dominánsá válását, mint a szolidaritás, a nem vagy korlátozottan haszonelvű magatartás, a demokratikus irányítás, a közjó és a környezet védelmezése, az együttműködés előtérbe helyezése a verseny rovására, a segélyezés felváltása a rászoruló kezdeményező készségének és autonómiájának fejlesztésével. Mindezek az értékek eddig is részét képezték a szociális és szolidáris gazdaság koncepciójának, de inkább csak a nyilatkozatokban és a szónoklatokban voltak jelen, a gyakorlatban kevésbé. Az optimista forgatókönyv szerint a világválság okozta megrendülés nyomán ezek a megközelítések most lépésről-lépésre elfogadottá válhatnak a társadalom számára. Ez azzal járna, hogy a válságból lassan kilábaló gazdaság olyan, magasabb minőségű növekedésre állna át, amelyben több munkahely keletkezik, és nagyobb figyelem, több erőforrás jut az egészségügynek, az oktatásnak, a kultúrának és a környezetvédelemnek. Ennek megfelelően nagyobb lenne a szerepe az egyesületeknek és alapítványoknak is, hiszen olyan, világszerte fontos, közös problémák kezelésére kínálnak innovatív megoldásokat, mint a népesség elöregedése, a munka és a magánélet összeegyeztetésének kérdése, a legkülönbözőbb társadalmi egyenlőtlenségek, az emberi jogok megsértése, a bevándorlók és menekültek befogadásának és integrációjának nehézségei. A mostani válság során a civil szervezetek bizonyították, hogy jól ismerik a társadalom sérülékeny csoportjait, és képesek a gondjaikra gyorsan reagálni. Indokolt lenne tehát, hogy a különböző szintű kormányzati szervezetek helyreállítsák velük az idők során elsorvadt vagy legalábbis megkopott partneri viszonyt.

Azt, hogy a forgatókönyvek közül melyik valósul meg, ma még nem lehet tudni, de az bizonyos, hogy a jövőnk alakítása mindannyiunk közös felelőssége.

Irodalom

- Archambault, Edith (2014): Civil társadalom Franciaországban: A történeti előzmények, a mai helyzet és a legújabb fejlemények. *Civil Szemle*, 11., 2., 87–103.
- Prouteau, Lionel (2018): *Bénévolat et bénévoles en France en 2017. État des lieux et tendances*. Nantes: Laboratoire d'économie et de management de Nantes-Atlantique et Centre de recherche sur les associations.

Rivière, Emmanuel–Caline, Guillaume–Petit, Marion (2016): *Suivi du parcours des jeunes volontaires du Service Civique*. Paris: Agence du Service Civique. <https://www.service-civique.gouv.fr/uploads/content/files/10f443a58917864712945b27c4e3a5a9aa4d7568.pdf>

Tchernonog, Viviane–Prouteau, Lionel (2019): *Le paysage associatif français. Mesures et évolutions*. Paris: Juris éditions.

Jegyzetek

- ¹ A francia civil szektor szervezetei – történeti okokból (Archambault 2014) – döntő többségükben egyesületi formában működnek. Ez magyarázza, hogy a tanulmányban sokkal több szó esik az egyesületekről, mint az alapítványokról.
- ² Ezúton is köszönetemet fejezem ki azoknak a kollégáknak, akik válaszoltak a kérdéseimre. Anne-Christine, Anne, Caroline, Nathalie, Charles, Frédéric, Henry, Hugues, Patrick, Paul és Pierre objektív és pontos válaszai nélkül nem tudtam volna megírni ezt a cikket. Ugyanakkor a szövegben esetleg előforduló bármilyen hiba vagy téves értelmezés miatt természetesen egyedül engem terhel a felelősség.
- ³ A *chômage technique* valamilyen külső, a munkáltatótól független okból bekövetkezett munkanélküliséget jelent (ilyen például az építőiparban az erős fagyok miatt leállított munka). Az alkalmazottnak ilyenkor szinte a teljes bérét meg kell kapnia. Ezt normális körülmények között a munkáltató fizeti, de most – a koronavírus-járvány miatt munkanélkülivé vált dolgozók esetében – az állam átvállalta.
- ⁴ A *chômage intermittent* a munkanélküliségnek az a fajtája, amely az előadóművészetek területén – az ilyen rendezvények szezonális jellege miatt – időszakosan jelentkezik. A hozzá kötődő munkanélküli segély igénybevételének szabályai az általánosnál kevésbé szigorúak, sokkal kevesebb előzetes munkaviszonyt írnak elő.
- ⁵ Az UNIOPSS (*L'Union nationale interfédérale des œuvres et organismes privés non lucratifs sanitaires et sociaux*) 1947-ben jött létre. A regionális tagszövetségein (URIOPSS) keresztül 25 ezer egészségügyi és szociális nonprofit szervezet érdekképviselését látja el. Rajtuk kívül mintegy száz szakmai szövetség és országos egyesület áll vele közvetlen tagsági viszonyban.
- ⁶ A francia alapítványok nem mind önálló jogi személyek, körülbelül egyharmaduk számára egy nagyobb alapítvány vagy állami intézmény biztosítja a szervezeti kereteket. A *Fondation de France* ernyője alatt közel 900 alapítvány működik. (Archambault 2014)
- ⁷ Az önkéntesek két esetben kaphatnak olyan lakóhely-elhagyási engedélyt, amelyet igazolás esetén a rendőrök elfogadnak. Az egyik az, ha a rászorulókat ellátásába kapcsolódnak be, a másik pedig az, ha a hatóságok által kezdeményezett közérdekű akciókban vesznek részt.
- ⁸ A szociális alapjövedelem 900 euró körüli összegéhez az idősek, a gyerekeiket egyedül nevelő szülők és az egészségkárosodottak juthatnak hozzá.
- ⁹ Az RSA (565 euró) kérelmezése bonyolult eljárás, amelynek már a megindításához is francia országgi lakóhellyel kell rendelkezni.
- ¹⁰ Az ilyen egyesületek – ha rövidített időtartamban is – többnyire a vesztegzár idején is folytatták tevékenységüket.
- ¹¹ A vizsgálat a közösségi szolgálattal foglalkozó kormányzati ügynökség (*Agence du Service Publique*) megbízásából 2016-ban készült.

- ¹² A legnagyobb szociális és humanitárius szervezetek által 1989-ben alapított *Don en Confiance* azzal a céllal jött létre, hogy erősítse a bizalmat a támogatók és támogatottak között, továbbá javítsa az adományozási folyamat átláthatóságát és a támogatások felhasználásának hatékonyságát.
- ¹³ Ez az alapítvány eredeti célja szerint a kórházban fekvő betegek életminőségének javítása érdekében gyűjt támogatásokat, de a mostani rendkívüli helyzetben kiterjesztette adománygyűjtő tevékenységét.

(Fordította és jegyzetekkel ellátta: Kuti Éva)

A TERÜLETI TŐKE IMMATERIÁLIS TÉNYEZŐINEK VIZSGÁLATA EGY TELEPÜLÉS ESETÉN¹

Kniesz Adrienn

Bevezetés

■ A területi tőke egy viszonylag új, interdiszciplináris elméleti keret, mely egy térségre jellemző megfogható és immateriális tőkeállomány felmérésére, illetve elemzésére szolgál. A közgazdaságtan, a regionális tudományok és a szociológia is foglalkozik a területi tőke kérdéskörével, melynek különlegességét a különféle erőforrások egy térségben történő meghatározottsága jelenti. Jelen dolgozatban a szociológia tudományterület releváns vonatkozásait tárom fel, melynek keretén belül az anyagi tényezők mellett az immateriális tőkeállomány kapja a nagyobb hangsúlyt egy alföldi tanyás település vizsgálata során. Ezek közé tartozik a humán tőke, a kapcsolati tőke, a kulturális örökség, valamint a társadalmi tőke, melyeknek résztényezői válnak elsődlegesen vizsgálhatóvá. Egy térség vagy település nem anyagi javait azért fontos vizsgálni, mivel a fejlődéshez épp olyan nagymértékben hozzájárulhatnak, mint a materiális tényezők.

Kutatásomban helyet kap a területi tőkével kapcsolatos szakirodalom bemutatásán túl egy település immateriális tőkeállományának absztrakt szemléletű felvázolása a település kulcsszereplőivel készült interjúk alapján. Tanulmányomban a fent említett elemzésen túl az elméleti keret alkalmazásának pozitívumai és negatívumai is megismerhetők, így az is, hogy mennyiben alkalmas kisebb területi egység, mint például egy település vizsgálatára.

A területi tőke meghatározása, tőketípusok

A területi tőke fogalmát elsőként az OECD használta 2001-ben a *Territorial Outlook* című kiadványában. A hangsúlyt a gazdasági fejlődés összetevőinél a területi különbségekre, valamint a területi sajátosságok fejlesztéspolitikai szempontú hasznosítására helyezték (Dombi et al. 2017: 27). A tőkefogalom több tudományterületet érintő kiterjesztésével és a területiség összekapcsolásával felismerték, hogy nem csak a materiális vagy látható tőkeelemek mértéke befolyásolhatja a gazdasági fejlődést, hanem az egyre nagyobb jelentőségű immateriális tőke is. A területi tőke koncepciója ugyanakkor szorosan összefügg a szubsziaritás elvével és az endogén, alulról szerveződő fejlesztési elképzelések megvalósításával. Megmutatja egy adott térségben rejlő fejlesztési lehetőségeket, illetve hiányokat (Jóna 2013: 33).

A tőkeelméletek szociológiai szemléletű megközelítései szerint a gazdasági tőkén túl a társadalmi tőke és a kulturális tőke is erőforrás, melyek átválthatóságához szimbolikus tőkére van szükség (Bourdieu 1998). A közgazdaságtanban is bővíteni igyekeztek a tőkeelméleteket, mely főként a különféle gazdálkodó szervezetek alkalmazkodóképességével volt összefüggésben. Ennek alapján meghatároztak intellektuális tőkét, strukturális tőkét és intézményi tőkét. A fenntartható fejlődés előtérbe kerülésével a természeti vagy környezeti tőke is definiálhatóvá vált, valamint a tudásalapú társadalomhoz kapcsolódva a tudástőke, a kreativitás tőke és a kapcsolati tőke is előtérbe került (Dombi et al. 2017: 24–26). A területi tőke ezeknek a tőketípusoknak az összefogása, melyeket egy adott területi egység esetén értelmeznek. A korábban említett *2001-es OECD-dokumentum* szerint a területi tőke a következő tényezőkből áll össze:

- földrajzi fekvés és méret,
- éghajlati és természeti viszonyok,
- termelési tényezőkkel való ellátottság,
- agglomerációs gazdaság, ipari parkok, vállalkozói hálózatok,
- hagyományok, felfogások, szokások, szolidaritás, kölcsönös segítségnyújtás, ötletek egyeztetése (társadalmi tőke),
- intézményi szabályok, gyakorlatok, vállalkozók, kutatók és szakpolitikusok (hivatkozva Dombi et al. 2017: 27).

Roberto Camagni alapvetően az OECD-hez kapcsolódva, de mégis más csoportosítás alapján határozta meg a területi tőke elemeit. Elméletében egy 3x3-as mátrixban határozza meg a területi tőkét, melyeket a versengés szintje, valamint az anyagi megjelenés szerint csoportosít. A versengés szintje (sorok) alapján lehetnek magánjavak, klubjavak – kevert javak és közjavak. Az anyagi megjelenés (oszlopok) szerint lehetnek tárgyi javak, vegyes javak és nem tárgyi javak. Az utóbbi csoportosítás alapján áttekintve a tőkebesorolásokat a következőt kapjuk: a tárgyi javak közé a magán állótőke, a tőkehasználatdíj-köteles javak, a köztes-kollektív javak, valamint a közjavak és források tartoznak. A vegyes javakhoz sorolja a kapcsolati magánszolgáltatásokat, a kooperációs hálózatokat, valamint a fejlesztéshez kap-

csolódó alkalmazkodóképességet és az előnyök kihasználására való képességet. Az immateriális (nem tárgyi) javak pedig a humán tőkét, a kapcsolati tőkét és a társadalmi tőkét jelentik (Camagni 2008: 37–38).

1. ábra. A területi tőke csoportosítása

Versengés szintje	Magánjavak	Magán állótőke	Kapcsolati magánszolgáltatások	Humán tőke
	Klubjavak-kevert javak	Tőkehasználatidíj-köteles javak Köztes-kollektív javak	Kooperációs hálózatok	Kapcsolati tőke
	Közjavak	Közjavak és források	A fejlesztéshez kapcsolódó alkalmazkodóképesség	Társadalmi tőke
		Tárgyi javak	Vegyes javak	Nem tárgyi javak
Anyagi megjelenés				

Forrás: Saját szerkesztés Camagni (2008) alapján.

Az említett tőke típusokból a kutatásomhoz releváns, az immateriális tőkeelemekhez kapcsolódva négy komponenst fejtek ki bővebben: társadalmi, kapcsolati, humán tőke, valamint a kulturális örökség.

A társadalmi tőke jelen értelmezésébe az intézményi ellátottság, a lokális értékek, valamint az egyesülésre, társulásra való hajlandóság tartozik. Ezen felül jelentheti a mozgósítható humán kapcsolatokat, a társadalmi integrációt, a bizalmi kapcsolódásokat (Jóna 2013: 40–42). Jelen esetben a társadalmi tőke Putnam (1993) szerinti megközelítését alkalmazom, miszerint a társadalmi tőke kollektívként és nem egyénenként értelemezendő, valamint az egyének közötti kapcsolódásokat, hálózatokat jelenti (Tóth 2010: 71). A társadalmi tőke egy másik szemlélete szerint három típusra bontható, mégpedig megkötő (bonding), összekötő (bridging) és összekapcsoló (linking) társadalmi tőkére (Füzér 2015: 5). A megkötő társadalmi tőkét személyközi kapcsolatokként, az összekötőt csoportok közötti kapcsolódásként, az összekapcsolót pedig a hatalommal bírók és a hatalommal nem rendelkezők közötti kapcsolattal lehetne röviden jellemezni (Megyesi 2015: 105). A társadalmi tőkének lehet negatív vonzata is, mint például a korrupció, a kirekesztés, előítéletesség, uzsora vagy zaklatás (Füzér 2015: 14). Ezek a negatív vonzatok az egyéni érdekek előtérbe helyezése és az ezek szerinti cselekvés esetén alakulnak

ki (Bodor–Grünhut–Ragadics 2019: 22). Ezt azonban, mint arra Bodor és Grünhut (2014) felhívja a figyelmet, a területi tőke elmélete nem tárgyalja, helyette kissé idilli képet fest a tőkeelemek gyakorlati megjelenéseiről. A társadalmi tőkét tehát tulajdonképpen, mint információs potenciált (Coleman 1994) értelmezi a területi tőke elméletét, hiszen a kapcsolódásokra, a társadalmi viszonyokra helyezi a hangsúlyt (Coleman 1994: 111).

A kapcsolati tőke a közös cselekvésre való képességet, a közös célokért való együttműködési képességet, valamint a közös kompetenciákat jelenti egy térségen belül és integrálja a helyi termelési rendszert. A harmadik a humán tőke, ami elsődleges szerephez jut, hiszen egy terület helyi erőforrásait és attraktivitását egyszerre fejleszti. Ennek része a bourdieu-i inkorporált, tárgyiasult és intézményesített kulturális tőke, valamint a kreativitás és a vállalkozói készség. A negyedik az a kulturális örökség, amit bár Camagni a tárgyi javakhoz sorol, én jelen dolgozatban ezt a hagyományokra, valamint a hagyományteremtő cselekvésekre vonatkoztatva tárgyalom (Jóna 2013: 40).

A területi tőke más értelmezéseivel is találkozhatunk, ami tulajdonképpen a dolgozatom kiinduló elméletéhez mind hozzátesz. A területi tőkére, mint a helyi közösség egy közjóságára érdemes tekinteni, mely kiegészíthető az adott terület történelmi vonatkozásaival. Továbbá több szerző is úgy fogalmaz, hogy térség vagy terület anyagi és nem anyagi specifikus adottságairól, ezek együtteséről van szó a területi tőke esetén (Dombi et al. 2017: 33–34).

A területi tőke tehát nagyon fontos és hasznos koncepció lehet a területfejlesztés szempontjából, hiszen a segítségével a térségek tőkeállományának felvázolásával megállapíthatók a hiányok és meghatározhatóvá válik egy fejlesztési stratégia. Egy sok mindent magában foglaló definíció a következőképp hangzik: „A területi tőke egy földrajzi térség esetében a gazdasági értéktermeléshez kapcsolódó (a gazdasági értéktermelésben résztvevő, avagy arra ható), anyagi (materiális) és nem anyagi (immateriális), köz-, vegyes vagy magántulajdoni formában lévő, a térbeli együttességből eredően egymással különböző kombinációkat, s így egyedi struktúrákat alkotni képes endogén jellegű tényezők összessége.” (Dombi et al. 2017: 36)

Az elméleti kerethez kapcsolódva, illetve azon túlmutatva fontos kérdés a területi tőke mérhetősége. Kvantitatív és kvalitatív módszerekkel egyaránt dolgoztak már kutatók. Míg a kvantitatív esetén könnyebben válik mérhetővé és meghatározhatóvá az eredmény, addig a kvalitatív esetén nem számszerűsíthetők az eredmények. A tőkeelemek felmérése után különböző mutatókba sűrítéssel és csoportosítással határozható meg a területi tőke nagysága. Egy-egy kvantitatív területitőke-vizsgálat lényege, hogy a végén meghatározzuk egy terület tőkeértékét: alacsony, közepes vagy magas.

Alapvetően az adatokhoz primer adatfelvétellel (pl. kérdőív-lekérdezés, interjúkészítés), illetve rendelkezésre álló statisztikák elemzésével juthatunk hozzá. A kvalitatív módszerek inkább kisebb területi egységek esetén alkalmazhatók, a tőkeösszetétel kifejtésére nagyobb lehetőséget adnak. Megállapítható, hogy milyen tőkeelemek járulnak hozzá vagy hiányoznak a fejlesztéshez (Dombi et al. 2017).

Kutatási módszer

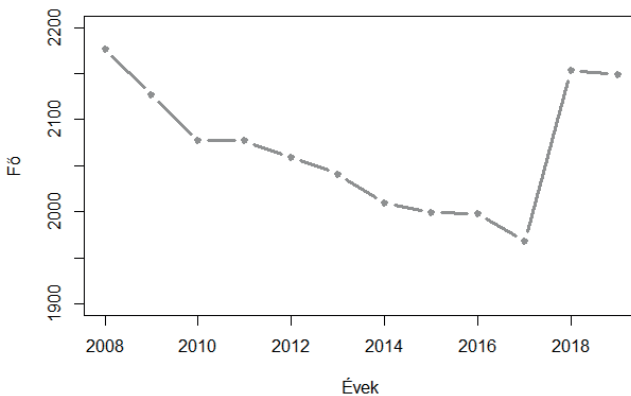
Kutatásom célja a vizsgált település immateriális tőkeállományának, helyi összetételének vizsgálata és bemutatása, valamint a település fejlesztési ötleteinek ismertetése. Ehhez kis részben statisztikai adatokat, nagyobb részt kvalitatív módszerrel gyűjtött információkat használok. Félig strukturált interjúkat készítettem a falu kulcsszereplőivel, akik a település működéssel kapcsolatos releváns személyeknek bizonyultak. Így a polgármester, a jegyző, az iskolaigazgató, a művelődésszervező, a kisebbségi önkormányzat vezetője, a könyvtáros, a helytörténeti múzeum felelőse, egy önkormányzati dolgozó, a védőnő, valamint a családsegítő központ egyik munkatársa került kiválasztásra, a legtöbb esetben hólabda módszerrel. Az interjúkat egy 2019 májusában megrendezett falukutató tábor keretében készítettem el.

Az interjúk során legfőbb kérdéseim a település életére, már megvalósult fejlesztésekre, valamint fejlesztési tervekre és a jövőképre vonatkoztak. Ezek alapján az immateriális tőkeállomány alábbi kategóriái válnak meghatározhatóvá: a társadalmi tőke, a humán tőke, a kapcsolati tőke és a kulturális örökség nem anyagi vonatkozásai. A felsorolt kategóriák elemzésével és a kulcsszereplők elképzeléseiből a település fejlesztésének lehetőségei is megállapíthatóvá válnak.

A település bemutatása és az immateriális tőkeelemek értelmezései

A vizsgált település Bács-Kiskun megyében a Kiskőrösi járásban helyezkedik el. Népessége 1949-ben érte el a legmagasabb lélekszámot, ami 3420 fő volt, azonban azóta folyamatos csökkenés tapasztalható, melyet 2018-ban jelentős növekedés szakított meg (2. ábra).

2. ábra. A lakónépesség változása a vizsgált településen 2008 és 2019 között (fő)

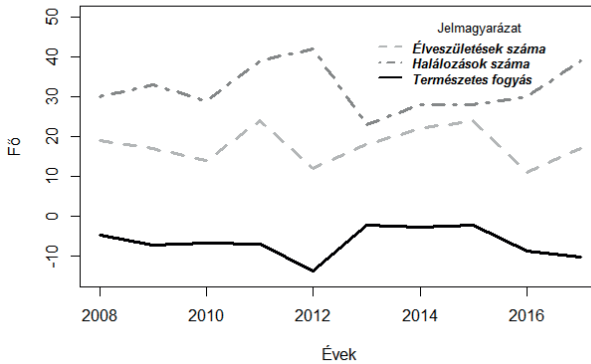
Forrás: TEIR alapján saját szerkesztés.

A 3. ábra az elveszületések, valamint a halálozások számának alakulását mutatja, melynek alapján jól látszik, hogy a települést e demográfiai mutatók alapján inkább a természetes fogyás jellemzi 2008 és 2017 között.

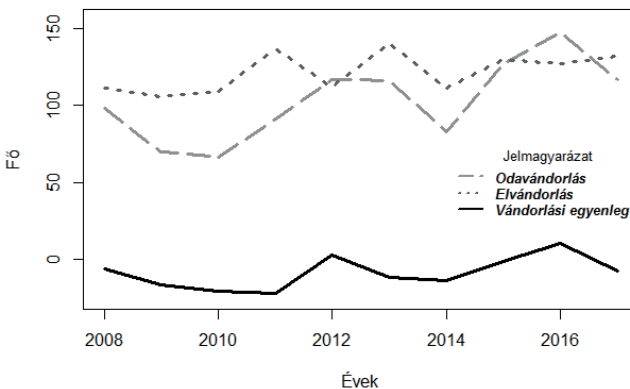
A 4. ábrán az oda- és elvándorlások számával együtt a vándorlási egyenleg alakulása látható, ami két év kivételével (2012 és 2016) negatív, vagyis főként többen vándorolnak el a településről.

3. ábra. Természetes fogyás mértéke a vizsgált településen 2008 és 2017 között (fő)

Forrás: TEIR alapján saját szerkesztés.

4. ábra. Vándorlási mutatók alakulása a vizsgált településen, 2008–2017 (fő)

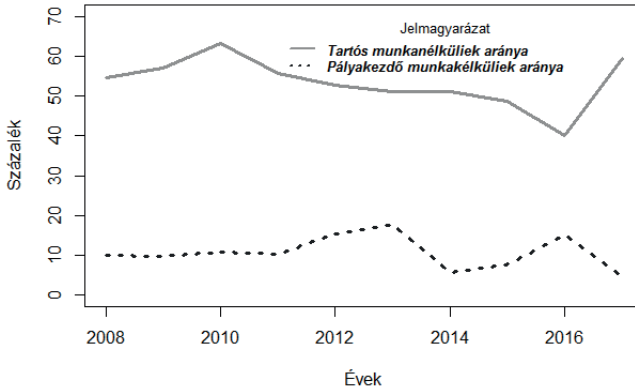

Forrás: TEIR alapján saját szerkesztés.

Az 5. ábra a munkanélküliségen belül a tartós, illetve pályakezdő munkanélküliek arányát mutatja meg szintén 2008 és 2017 között. A tartós munkanélküliség aránya 2010-ben 60 százalék felett volt, de 2016-ra 40 százalékra csökkent.

Az utóbbi években viszont ismét növekvő tendenciát mutat, míg a pályakezdő munkanélküliek aránya 2013 óta csökkent a 2016-os 15 százalékot kivéve.

5. ábra. Munkanélküliségi mutatók változása a vizsgált településen, 2008–2017 (%)

Forrás: TEIR alapján saját szerkesztés.

Társadalmi tőke-értelmezések a településen

A társadalmi tőke vizsgálatok olyan szempontokra térek ki, mint az intézményi ellátottság, a lokális értékek, valamint a kapcsolatépítésre, egyesülésre, társulásra való hajlandóság. Fontos megjegyezni, hogy az intézményi ellátottságot nem, mint infrastrukturális tényezőt, hanem mint a közösség számára és a település szempontjából eszmei értéket képviselő tőkeelemet vizsgálom. Ezek alapján: a faluban van orvosi rendelő, nyolc osztályos általános iskola, óvoda, családsegítő központ, művelődési ház, könyvtár, civil szervezeti élet, takarékszövetkezet, játszótér. Mindezek jelentős eszmei értékkel bírnak, valamint vonzóvá teszik a települést az esetleges beköltözők számára.

A közműhálózat kiépített, az utak aszfalt burkolatúak, valamint vasút szeli ketté az alföldi települést. Ez azonban nem csak földrajzilag, de társadalmilag is megosztottságot jelent, ahogy az is, hogy a lakosság 25 százaléka tanyákon él külterületen. Az intézmények tekintetében alanyaim hiányként említették a kulturált szórakozóhelyet, illetve kávézót, esetleg pizzériát, mert mindössze egy kocsmával rendelkezik a település.

Lokális értéknek számít a mezőgazdaság és a szőlőművelés. „...*rengeteg ügye itt a szőlőmunka és akkor így lehet dolgozni.*” (Roma Kisebbségi Önkormányzat vezetője) A vizsgált faluban található egy helytörténeti kiállítás, ahol a település múltjához kapcsolódó mesterségek és használati tárgyak tekinthetők meg. Erről a településről származik a mára országosan is ismert Dankó Pista Nótakör, mely szintén helyi értéknek minősül.

Több alanyom is kiemelte a vasút szerepét, mint lokális értéket, hiszen például a szomszéd településsel összevetve szerencsésebbnek tartják ebből a szempontból saját falujukát. *„Régen a település egyik előnye volt a vasút.”* (helytörténeti múzeum felelőse)

A társulásra való hajlandóság tulajdonképpen kimerül az európai uniós projektek esetén más településekkel történő összefogásban. Jelenleg egy közösség- és helyi identitás fejlesztésével kapcsolatos pályázatban dolgoznak együtt a környékbeli településekkel. *„Ennek mondjuk célja az is, ennek a pályázatnak, hogy nem csak az itt élőket próbálják közösségekbe minél jobban belevonzani, hanem a környékbeli településeket, mert ez konzorciumi szinten fut és hatan vagyunk benne.”* (jegyző)

Alanyaim elmondása alapján a lakosság közötti összefogás hiányos, ritkán valósul meg, és úgy vélik, nagyobb szükség lenne rá. *„...amin múlik itt az szerintem az összefogáson, mert tényleg minden adott, hogy egy élhető település legyen...”* (önkormányzati dolgozó) Feltevésem szerint amíg ez nem valósul meg, addig nagyobb léptékű összefogásban sem érdemes gondolkodni.

A civil szervezetek jelenléte mutatója lehet akár a lokális értéknek, akár a településen belüli egyesülésre való hajlandóságnak. Létezik egy olyan alapítvány, mely az iskoláskorúakat támogatja az évkezdésnél. Polgárőrséggel is rendelkezik a település, mely szervezet aktívan bekapcsolódik a falu életébe, hiszen rendszeresen végzik biztonsági tevékenységüket, mint az éjjeli őrzőjárat, valamint bált is rendeznek a téli-tavaszi időszakban. Az óvodások támogatásáért működik a *Holnap Óvodá-jáért* szervezet, illetve az iskolai ping-pong szponzorálása végett tevékenykedik egy szabadidős egyesület. Az idősebb generációt megcélözva működik egy *nyugdíjas klub*, valamint egy mindenki számára nyitott *cukorbeteg klubja* is. Ebből a szempontból tehát egy aktívabb közösségi életet ismerhetünk meg a településen, mely szerves részét képezi a területi tőkének.

Humántőke-értelmezések a település esetén

A humán tőkével kapcsolatban fontos megemlíteni a településen élők végzettségi adatait, a vállalkozások típusait, továbbá a kiskunsági településhez köthető kreativitást.

A végzettségek tekintetében kiemelendő, hogy a legtöbb felsőfokú végzettséggel rendelkező nem talál munkalehetőséget a lakóhelyén belül, így vagy az ingázást választja, vagy az elvándorlás mellett dönt. *„...szerintem sok fiatal olyan képzésekre jár vagy olyan iskolákba, amit itt nem tud a környéken használni.”* (önkormányzati dolgozó) Ez a tényező nem ad hozzá a település tőkeállományához. A legfeljebb 8 osztályt végzettek aránya a 2011-es népszámlálás alapján 37,8 százalék, ami a megyei átlag felett van, a felsőfokú végzettségűek aránya csupán 6 százalék, ami pedig a megyei átlag alatt marad.

A vállalkozások esetén azt fontos megemlíteni, hogy inkább egyéni és kisvállalkozások működnek a településen, melyek kevés munkaerőt foglalkoztatnak. Profilkjuk szerint ezek a vállalkozások főként szőlővel, bortermeléssel és kiskereskedelemmel foglalkoznak. Nagyobb foglalkoztatottságot jelent egy műanyag palackok és kupakok gyártásával foglalkozó üzem. A vállalkozói szellem így összességében a mezőgazdaság és a kereskedelem területén összpontosul, valamint egy-egy esetben megjelenik a helyi igények kielégítésére való törekvés is. Munkavállalás tekintetében nagyobb mennyiségű munkaerőt a kiskőrösi és kecskeméti közép- és nagyvállalkozások igényelnek, így ezekre a településekre ingáznak a lakosok. Azonban egyik interjúalany úgy véli, hogy ebben a faluban is van elhelyezkedési lehetőség: *„Én azt gondolom, aki akar dolgozni, az talál munkát... keresni kell.”* (védőnő)

A kreativitást a helyi értékek kihasználásával tudom megfoghatóvá tenni. Ennek alapján a településhez tartozó földek kiaknázása esetén igyekeznek a paprikatermesztésen és szőlőművelésen túl batátaültetéssel szélesíteni a lehetőségeket, amit aztán a település konyháján használnak fel. A helyi fogyasztású termelés napjainkban is értéket képvisel. *„Élelmeselek az emberek abból a szempontból, hogy nagyon sokat dolgoznak és tudnak azzal a kevéssel gazdálkodni, ami itt van, mert a talajok nem nagyon alkalmasak másra, csak szőlőművelésre vagy most már sokan akácot ültetnek.”* (helytörténeti múzeum felelőse)

A kikapcsolódási lehetőségek tekintetében a művelődési ház kihasználása sokoldalú, hiszen könyvtárként, színházteremként és próbateremként is funkcionál. A lakosság felől érkező igényként fogalmazódott meg a kulturális programok bővítése, valamint a zenei oktatás ötlete. Ennek érdekében igyekeznek a programszervezők, illetve a polgármester különböző célcsoportokat megnyerni, aminek az eredményei, ha lassan is, de láthatóvá válnak. *„Az összes rendezvényünket viszont most már meg lehet nézni, amit csinálunk, a fiatalokra épül rá, szülőkre, fiatal szülőkre, anyákra, tehát minden héten valamit próbálunk lerakni, tartani valamit.”* (polgármester) Működik *baba-mama klub* különböző tájékoztató előadásokkal, gyerekprogramokat szerveznek, valamint a testi egészség megtartására is figyelmet fordítanak.

Kapcsolatitőke-értelmezések a település esetén

Az alföldi tanyás település kapcsolati tőkéjét a közös cselekvésre való képesség, az együttműködési képesség és a közös kompetenciák alapján vázolom fel. Interjúalanyaim szerint nincs összefogás az emberek között, hiányként fogják fel azt. *„...csoportokat össze lehet szedni, de mindenkinek mások az érdekei, más a gondolkodása, így elég nehéz.”* (polgármester) Ugyanakkor említettek olyan esetet, amikor bizonyos ügyek mentén mégis kialakult kooperáció. Egy ilyen esemény a helytörténeti kiállítás áthelyezésének technikai lebonyolításában törté-

nő önkéntes segítségnyújtás volt, melyre többen is jelentkeztek. Azt a tényt, hogy szinte mindegyik alanyom csalódottan említette, hogy nincs összefogás az emberek között, úgy értékelem, hogy igény viszont lenne rá. „...ezen dolgozni kell, hogy erősödjön az összefogás és én azt gondolom, hogy nekünk ez egy feladatunk is, kulturális területen dolgozóknak, hogy itt igenis összefogás legyen.” (könyvtáros)

Egy település együttműködési készsége külső szereplőkkel, akár más településekkel, civil szervezetekkel, vállalkozókkal vagy országos szintű szervezetekkel legfőképpen a település vezetésén, az ismeretségi körén, valamint az ő kooperációs hajlamán múlik. Az egyik jó példa az együttműködés megvalósítására a művelődésszervező munkája, aki egyrészt a településen belüli kulcsszereplőkkel is kooperál: „Nagyon jó tapasztalatom van a többi intézménnyel, az intézményvezetőkkel, illetve dolgozóival, tehát akikkel együtt kell és együtt is működnöm.” (művelődésszervező) Ezen felül pedig más települések művelődésszervezőivel és a művelődési házak vezetőivel is jó kapcsolatot ápol.

A közös kompetenciák főként az egyéni tudásokból és tevékenységekből adódnak össze. A település a fejlesztésekhez európai uniós pályázatokat használ, melynek kapcsán a jegyző és a polgármester vállal kiemelt szerepet. Egy pályázati író cég segíti alkalmanként a munkájukat. Ugyanakkor a hivatalon belül csak ők ketten látják át teljes mértékben a pályázati rendszert. „...tehát itt azt kell tudni az egész pályázatról és az elkészítésükről, hogy ketten műveljük, én és a jegyző, és így számolunk el vele, ami néha elég húzós...” (polgármester) A feladatok és a terhek megosztása a munkavégzés szempontjából is hasznos lehet, valamint a tudás és a hozzáértés kiterjesztése növelné a közös kompetenciák, így a kapcsolati tőke értékét is.

Létezik egy Roma Nemzetiségi Önkormányzat a településen, mely segítséget nyújt a kisebbségnek a mindennapi ügyeik intézésében, a papírmunkában és a munkakeresésben. Ezen felül nagyon jól együtt tudnak működni az önkormányzattal, valamint respektálja őket a faluban élő cigányság.

Kulturális örökség, hagyományok

A kulturális örökséget a Jóna-féle Camagni-modell alapján a materiális javak között olvashatjuk, azonban én ennek az immateriális hozadékát ragadom meg a kutatásom során (Jóna 2013: 40). Itt tárgyalom a település hagyományait a közösségi élet és települési rendezvények szempontjából. Elsőként a *falunapokat* fontos megemlíteni, hiszen ez a szőlőművelés hagyományaihoz kapcsolódik a vizsgált településen, „...ez a település nagy ünnepe.” (művelődésszervező) Ez egy több napos rendezvény, ahol koncertek, rétesnyújtás és főzőverseny mellett több településről is eljönnek lovas kocsival a szüreti felvonulásra.

Az iskolával kapcsolatban jelentős szerepe van az *Év tanulója-díj* átadásának,

mely során a ballagók közül a legjobb tanuló oklevelet kap, valamint ültethet egy fát a nevével megjelölve. A sok éve házasságban élők tiszteletére vacsorát rendeznek, melynek során az anyakönyvvezető okleveles elismerésben részesíti a 25, 30 és hasonló kerek évfordulót ünneplő párokat.

Több éves hagyománya van a falukarácsony eseményének, melynek során a lakosok együtt gyűjtják meg az Adventi időszakban a gyertyákat vasárnaponként kisebb rendezvények kíséretében. Összességében a kulturális eseményeket főként hagyományörző és hagyományteremtő szándékkal szervezik meg, amit folyamatosan bálokkal, szakemberek általi előadásokkal és újabb elemekkel bővítenek, mint a gyermekeknek szóló néptáncoktatás és kézműves programok. Pozitív visszacsatolások, jó részvételi arányok mutatják, hogy érdeklődik a lakosság a rendezvények után: *„...eddig az a tapasztalat, hogy nagyon sikeresek voltak összességében a programok.”* (művelődésszervező) Ugyanakkor a létszámok alapján érzékelhető, hogy melyek azok az események, melyek inkább felkeltik az érdeklődést. *„...nagyon látszik, hogy azokat a rendezvényeket, ahol mondjuk étel-ital van ingyen, nagyon szeretik az emberek.”* (könyvtáros)

A település fejlesztésének lehetőségei

Az interjúk fontos részét képezték a település jövőjével kapcsolatos kérdések. Több alanyom elképzelései is főként infrastrukturális beruházásokhoz kapcsolódó fejlesztési projektekről szóltak, melyek tervként a megnyert pályázatok kötelező kivitelezése esetén értelmezhetőek. Az egyik koncepció, egy már megnyert pályázathoz kapcsolódva egy piactér kialakítása a település központi részén, mely lehetőséget teremtene a helyi kisvállalkozóknak és őstermelőknek is a megtermelt áruk értékesítésére. Nagy hangsúlyt kapott a településen található termásvíz kiaknázásának különféle elgondolása, így például a fűtési rendszer korszerűsítése a fő intézmények esetén, valamint turisztikai céllal a gyógyhatásának kihasználása. Fontos megemlíteni a bölcsőde szerepére vonatkozó pályázatot, mely nem csak, mint újabb infrastrukturális elem, de a családok életének megkönnyítése szempontjából is jelentős fejlesztési tényező lehet. Egy térfelügyelő kamerarendszer kiépítése is a tervek között szerepel, ami a lakosság biztonságérzetének növekedéséhez járulhat hozzá.

A település programkínálatának bővítésére egy zenei fesztivál ötlete merült fel, melynek tervei még gyerekcipőben járnak. Egy kicsit kidolgozottabb fázisban tart a szakrális vonal erősítésének koncepciója, mely a településhez kapcsolódó Szent Imre-zarándokúttal, valamint a Csonka-torony templomrommal lenne összefüggésben. Mindez hozzájárulna a település turisztikai fellendítéséhez, mely magával vonzaná a szálláshelyek kialakításának igényét. Megfontolandó lehetőség ez, mivel a beköltözések számát és a település területi tőkét is növelhetné a turisztikai célú fejlesztés.

Jelentős változás lenne vállalkozások bevonása a településre, azonban a tapasztalatok alapján a falu elhelyezkedése nem szerencsés ebből a szempontból. „...mert ipartelep van, műúttal kiépített ipartelep, de nem jönnek ide a vállalkozások, mert le kell jönni a főútról és bejönni ide.” (helytörténeti múzeum felelőse) Pedig a vállalkozások munkalehetőséget teremtenének az alacsony és a magasabb végzettségűeknek egyaránt, valamint magasabb iparűzési adó bevétellel rendelkezne a település, ami további fejlesztésekre adna lehetőséget.

Szinte mindegyik interjúalany megemlítette a beszélgetés során a falu tisztaságának és rendezettségének romlását, melyet annak körülményeiről szóló nyíltabb kommunikációval és a kooperáció fellendítésével könnyen meg lehetne oldani.

A 2019. októberi önkormányzati választásokon megváltozott a polgármester személye, mely alapján érdemes lehet a későbbiekben megvizsgálni, hogy ez milyen irányba mozdította a település jövőjét és a fejlesztési elképzeléseket.

Összegzés

A tőketípusok átválthatósága a területi tőke esetén is fontos tényező, így a szimbolikus tőke jelentősége nem elhanyagolható a fejlesztési lehetőségek tekintetében sem. Az immateriális tőkeelemek konvertálásának egyik lehetősége, amikor humán tőkéből kapcsolati tőkét hoznak létre, ezáltal az egyéni tudást közös kompetenciaként a település fejlesztése érdekében használják. Ehhez a folyamathoz akár a társadalmi tőkévé alakítás is hozzátartozhat, hiszen fejlesztéssel a település lokális értéke is növekszik, így a következő generációk meghatározó helyi erőforrásként tekinthetnek ezekre. Ugyanakkor a kapcsolati tőke felhasználásával a társadalmi tőke gyarapodása is elérhető. A szimbolikus tőke növekvő mértékű jelenléte fokozza a település fejlesztésének lehetőségeit. Mindez elsősorban a település lakosságán, valamint a falu vezetésének hozzáállásán múlik.

Az alábbi táblázatban összegzésként a szakirodalomban említett területitőke modellbe ágyazom bele az interjúk alapján tapasztalt olyan tényezőket, melyek hozzájárulnak a vizsgált település területi-tőkéjének növeléséhez.

1. táblázat. A területi tőke elemei, kiemelten az immateriális tényezők a vizsgált település esetén

<p>Privát állandó tőke és tőkehasználatidíj-köteles javak</p>	<p>Kapcsolati magán-szolgáltatások</p>	<p>Humán tőke</p> <ul style="list-style-type: none"> - helyi erőforrások kreatív felhasználása a mezőgazdaság esetén - a művelődési ház sokoldalú használata
<p>Köztes, kollektív javak (kulturális örökség immateriális vonatkozásai)</p> <ul style="list-style-type: none"> - a település hagyományaira épülő több napos Falunap - az Év tanulója-díj - a rendezvények hagyomány-örző és hagyományteremtő szándéka 	<p>Kooperációs hálózatok</p>	<p>Kapcsolati tőke</p> <ul style="list-style-type: none"> - eseti lakossági összefogás - igény a tartós együttműködésre/társulásra - külső szereplőkkel történő együttműködés a művelődésszervezés terén - pályázatok becsatornázása - a kisebbségi önkormányzat aktív működése
<p>Közjavak és források</p>	<p>Ügynökségek a K+F transzferére</p>	<p>Társadalmi tőke</p> <ul style="list-style-type: none"> - az intézményi hálózat magas eszmei értéke - a szőlőművelés, mint lokális érték - civil szervezeti aktivitás

Forrás: Saját szerkesztés Jóna (2013) alapján.

A településsel kapcsolatos fejlesztendő területeket a következőképp tudnám összegezni: a felsőfokú végzettségűek elvándorlása, az együttműködés, vállalkozói szféra egyoldalúsága. Az alacsony végzettségűek magas aránya és az, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők nagy része nem tudja helyben hasznosítani a megszerzett tudását, nem gyarapítja a település területi tőkéjét. Ide sorolható az összefogás hiánya is, a lakosság együttműködésének ritka megnyilvánulása és alacsony mértéke. A vállalkozói szellem alapvetően a mezőgazdasági tevékenységre fókuszál, míg például a turizmus teljes mértékben háttérbe szorul, így munkalehetőség és a települési attraktivitás nélkül a beköltözők vonzása is nehezebbé válik.

A tőketípusok egymásba történő átalakítása csak részlegesnek mondható, hiszen bőven maradnak még kiaknázandó területek.

A kutatás alapján az elméleti keret, illetve annak kategóriái jól alkalmazhatók az immateriális tőkeállomány absztrakt felvázolására, olyan kis területi egység esetén is, mint egy település. A további interjúelemzés során érdemes lenne olyan kategóriákat megállapítani, melyek nem értek bele a Camagni által felvázolt elméleti keretbe, de növelhetik az immateriális területi tőkét a településen. Ilyen lehet például a korábban említett történeti vonatkozás csak a település társadalmi összetételére fókuszálva, akár társadalmi osztályokat, akár népcsoportok sajátos kulturális elemeit figyelembe véve. Ezen felül a korábbi nemzetközi és magyar területitőke-kutatások vizsgálata részletesebb elemzésre adhat lehetőséget.

Irodalom

- Bodor Ákos–Grünhut Zoltán (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról. A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében. *Tér és Társadalom*, 28., 3., 3–17.
- Bodor Ákos–Grünhut Zoltán–Ragadics Tamás (2019): Kapcsolati hálók és bizalom a vidéki Magyarországon. Baranyai kistelepülési polgármesterek társadalmi tőkéje. *Tér és Társadalom*, 33., 2., 20–40.
- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel György–Szántó Zoltán (Szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 155–176.
- Camagni, Roberto (2008): *Regional Competitiveness Towards a concept of territorial capital*. In: Capello, Roberta–Camagni, Roberto–Chizzolini, Barbara–Fratesi, Ugo: *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*. Berlin: Springer, 33–47.
- Coleman, James S. (1994): Társadalmi tőke. In: Lengyel György–Szántó Zoltán (Szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 99–128.
- Dombi Gábor–Horváth Áron–Fodor-Kun Eszter–Kabai Gergely–Oláh Miklós–Sápi Zoltán–Szabó Pál–Tóth Balázs István (2017): *A területi tőke és magyarországi dimenziói*. Balatonfűzfő: A Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány.
- Füzér Katalin (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiaelmélete. *Századvég-Új folyam*, 78., 4., 5–18.
- Jóna György (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 27., 1., 30–51.
- Megyési Boldizsár (2015): A társadalmi tőke negatív hatásai. *Századvég-Új folyam*, 78., 4., 107–122.
- Putnam, R. D. (1993) Social Capital and Public Affairs. *The American Prospect*, 1–8.
- Tóth Balázs István (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom*, 24., 1., 65–81.

Jegyzet

¹ Az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú, „Tehetségéből fiatal kutató. A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” megnevezésű projekt a Széchenyi 2020 program keretében, európai uniós (Európai Szociális Alap) társfinanszírozással valósul meg.

A FALURÓL ELVÁNDORLÁS CSALÁDI HÁTTERE

A CSALÁD SZEREPE A FALURÓL VALÓ ELVÁNDORLÁSBAN ÉS A SZÜLŐI MEGÉLÉS –
TANULMÁNY EGY DÉL-ALFÖLDI FALU HELYZETÉRŐL, ÉLETÚTINTERJÚK ALAPJÁN

Polgár L. Csenge

Bevezetés

■ Kutatásom egy dél-alföldi faluban¹ gyűjtött életútinterjúkon alapszik. Eleinte olyan családokat vizsgáltam, ahol a már felnőtt gyermek elköltözött a faluból, közelebbi településre, a fővárosba vagy külföldre. Ezekből a családokból a faluban maradt szülőket tudtam elérni interjú céljából. Később, tovább lépve a kezdetben gyűjtött anyagon, valamint beemelve a hallgatótársaim interjúiból szerzett információkat², a lakosok felfogását vizsgáltam az elvándorlásról. Szükségesnek tartom megfogalmazni, mit értek az elvándorlás fogalma alatt. Elvándorlasként tartom számon azokat az általam megismert eseteket, amikor egy falun felnőtt egyén önszántából elhagyja a szülőfaluját, máshol tartózkodik életvitelszerűen, majd a szülőfaluján kívül telepszik le.

A falusiak felfogása természetesen önmagában véve túlságosan tág kifejezés ahhoz, hogy sikeresen lehessen összegezni. Két oldalról közelítem meg a témát, ezzel leszűkítve azt: egyik oldalról azoknak a szülőknél a hangját szólatatom meg, akiknek a gyermeke már elköltözött a faluból. Másik oldalról pedig a nagyvilágba kilépő, értelmiségi irányba haladó fiatalok szemszögéből közelítem meg a faluról való elvándorlást. Az anyaggyűjtés közben nagy hasznomra vált az az interjúgyűjtemény, ami a falu általános iskolájában rendszerint kiosztott kiválósági-díj háttéréről szólt. Az általános iskolában a végzős nyolcadik osztályosok között minden évfolyamon kiosztásra kerül a Példás Diák-díj, ami több év összesített teljesítménye alapján emeli ki az adott évfolyamban legeredményesebb tanulót. A dél-alföldi faluból származó fiatalság nézőpontjához főként azok az interjúk adták az alapot, amelyek az annak idején díjazott, majd felnőtt diákokkal készültek.

A tanulmány központi témája a falu és város ellentéte. Ezt indokolja, hogy kutatásom során zömében olyan esetekkel találkoztam, ahol az elköltöző fiatalok várost céloztak meg új lakhelyükként. Emellett úgy gondolom, hogy a kisebb községek közötti népeségáramlás külön kutatási téma lehet, így nem is törekedtem arra jelen esetben, hogy a faluból származók ilyen mozgását feltérképezsem. Természetesen jelentős számban vannak azok a gyermekek, akik a faluban maradtak, vagy közeli térségbe költöztek el csupán, így megtartva a szoros köteléket a szülőkkel és a szülők életvitelével. A faluban maradás viszont nem feltétlenül jelenti, hogy a fiatalabbak megtartották a szüleik szokásait. Az idősebbekkel készített interjúkban gyakori volt annak megfogalmazása, hogy a korábbi falusias szokások elkopnak, lassabb az élet a faluban, a földműveléssel töltött évek komoly erőfeszítéseket kívántak, amit a fiatalok kevésbé akarnak továbbvinni, mint szüleik annak idején. A világ változása miatt érzett elkeseredettség és kétségbeesés természetesen minden idősödő generációra jellemző lehet, viszont meglátásom szerint valós problémára mutattak rá. Ezt a későbbiek során igyekszem majd alátámasztani.

Elméleti háttér

A faluról elvándorlás országsszerte meghatározó jelenség a településszerkezet jövőjére nézve. Az országos demográfiai trendeket megfigyelve³ állítható, hogy a folytonosan csökkenő születésszám és az átlagéletkor kitolódása mellett egy elöregedő és megfogyatkozó társadalomban élünk. A népességfogyás elsősorban a falvakat sújtja, így maga a jelenleg ismert falusi világ került veszélybe. A KSH által 2014-ben publikált adatok alapján⁴ az látszik, hogy a belföldi vándorlások fő célpontját 2000 és 2013 között Budapest jelentette, olyan mértékben, hogy az ellensúlyozta a főváros természetes népességfogyását és az elköltözés általi népességvesztést is, így növekedést idézve elő a népesség-számban. Emellett a falvak és aprófalvak esetében jelentős volt a népességcsökkenés, utóbbi esetben a 14 százalékot is elérte. A faluról elköltözött fiatalok hiánya azt is jelenti a jövőre nézve, hogy nagy valószínűséggel már nem szülőfalujukban fognak családot alapítani, gyermekeket nevelni, ami fokozza az adott falura nézve az elöregedés és népességfogyás terhét. A 2011-es népszámlálás adatai alapján azt lehet mondani, hogy a falvak, aprófalvak lakossága messze elmarad képzettségi szintben a magasabb rangsorolású települések mellett. A falusi életpálya lehetőségekhez nincs szükség felsőfokú végzettség megszerzésére, településenként általában tucatszámú szerepkör van, ami magasabb végzettséget igényel, például az óvónők, önkormányzatnál dolgozók esetében. Így hát, ha egy falusi fiatal továbbtanulni vágyik, majd később szeretne a végzettségének megfelelően elhelyezkedni, jó eséllyel már nem fog visszatérni falujába.

Ahhoz, hogy a falu, mint létforma helyzetét részletesebben tudjam ismertetni, felhasználom Erdei Ferenc *Magyar falu* című monográfiájának egy részletét (Erdei 1974: 5–70), amit a maga idején a falu jövőjével kapcsolatos kérdések inspiráltak. Erdei írásából munkájának első fejezetét használtam fel, hogy ezzel ismertessem a falu és város távol-ságának, illetve a településszerkezet megosztottságának a hátterét, és hogy megalapozzam a tanulmányomban előforduló falu–város kettősséget.

Ahogy Erdei (1974) írja, a kereszténység által újraéledő európai civilizáció hatására született meg a ma ismeretes falu, és ezzel együtt a parasztság, ekkor alakult ki a végleges hierarchia a város és falu között. Keletkezésükkor annak idején a városok olyan helyen jöttek létre, ahol a környező táj lehetővé tette a terjeszkedést, és bőven biztosított nyersanyagot a növekedéshez és fejlődéshez, így a városi ember lehetőséget kapott arra, hogy maga alakítsa lakókörnyezetét és társadalmát is. Ezzel emelkedett ki a város a többi településtípus közül, melyekre a mai napig a természeti adottságoktól való nagyobb függés jellemző. A falu és a város is minden esetben társadalmi csoportot formál. A hagyományok, a különböző népek ízlése a társadalmuk tagjai számára őrződnek meg. Az egész társadalom szereposztásában a falu részletszerepet tölt be, ami kiegészülésre szorul. A falvak létszámuknál fogva gyakorolnak valamennyi önrendelkezést, viszont egy nagyobb körű vezetés uralma alá tartoznak.

Ezt az alávetettséget Erdei onnantól eredezteti, amikor a falu létrejött mai értelmében, a problémát pedig abban látja, hogy a kezdetben kialakult hierarchián nem sikerült továbblépni. A rendi társadalomban a kiváltságos és megkötött kettőssége uralkodott, a kiváltságos nemes és megkötött jobbágy, a kiváltságos város és alárendelt falu hierarchikus rendszere. A polgári társadalom kialakulása a társadalom rendjét jelentős mértékben megváltoztatta, viszont a város és falu szereposztására már nem volt ekkora hatással. A törvény előtti egyenlőséggel nem járt teljes egyenlőség. A falusi közösségek választhatnak, hogy valamilyen módon igyekeznek hozzákapcsolódni a városokban zajló polgári fejlődéshez, vagy megmaradtak régi állapotukban. Ehhez a felzárkózáshoz szükséges volt a város felől érkező segítő szándék és cselekedet is.

Erdi (1974) szerint a magyarországi falvak a rendiség állapotában maradtak, szemben az Európa-szerte jellemző fejlődéssel. A város környéki magyar falvak egyes esetekben el tudták érni, hogy másodrendű polgári területté fejlődjenek. A falu felzárkóztatására irányuló törekvések hiányát okozhatja az Erdei által leírt „örök falu” eszményképe, ami a magyar közéletben jellemző gondolat volt. Az örök falu vágyálma a városi elmék szülöttje, lényege, hogy a falu egy öröktől való, és a jövőben is örökké létező képződmény, ami a város változékonysága mellett stabil társadalmi és kulturális bázist nyújt. Erdei leszögezi, hogy ez egy fantáziakép, a valódi falu csak általánosságokban hasonlít hozzá. A falu kérdését szerinte le kell szűkíteni a város és vidék egymáshoz való szervezeti viszonyára, és a kettő közötti közlekedés problémájára. A vidék helyzete a várostól való távolságban összegezhető, társadalmi értelemben pedig a társadalom központi sodrán kívüli életet jelent. A vidék hátramaradottabb, de létezése összefügg a városéval (Erdi 1974).

A kettő közötti szakadék egyre csak mélyült az idő múlásával. A két létforma távolságával járó feszültség enyhítése logikus módon csak a falu felzárkózásától, folyamatos alkalmazkodásától várható, ami a falusi életforma teljes átalakulását vonhatja magával. A városokra jellemző szüntelen fejlődés és nyüzsgés megtorpanása, a falusi értékekhez való visszafordulás erősen valószínűtlen. Erdei a falu városiasodásának gondolatára reflektálva idézi a Sorokin–Zimmermann–Galpin szerzőegyüttes 1932-ben megjelent könyvének, az *A systematic source book in Rural Sociology* egyik állítását, miszerint „a kézi és igaerő civilizációja megteremtette a város és a falu különbségét, a gőzerő civilizációja gyökeressé tette ellentétüket, viszont a villamosság, motor- és rádió korszaka-

ka pedig az ellentét feloldását, vagy legalábbis gyökeres csökkentését fogja meghozni.” (Sorokin–Zimmermann–Galpin 1932; idézi Erdei 1974: 7) Itt meg kell jegyezni, hogy ezen fejlődési korszakokon túl ma már az internet hatásai is mindenképp nagy szerepet játszanak a falu és város viszonyának alakulásában.

Erdei könyve először 1940-ben jelent meg. Igyekeztem azt a részt kiemelni a műből, ami kiállja az idő próbáját. A szakirodalmi ismertetővel az volt a célom, hogy alátámaszszam azt, hogy a faluról városba vándorlás valamilyen kitörni vágyás eredménye. A falu hátrányos helyzete érzékelhető mindannak, aki értelmiségi pályán szeretne karriert, de annak is, aki az életminőségén szeretne javítani. A városi lét vonzza a falun élőt a kényelmével és szórakozási lehetőségeivel, a magasabb státusz reményével; és egyben eltaszítja, hiszen a város javaiból csak akkor tud valaki igazán részesülni, ha részben megszűnik falusinak lenni. A város és falu közötti szakadék jelentősen nem csökkent, ha a hétköznapi emberek szintjén nézzük. A falun élők folyamatosan érzik a városban végbemenő gazdasági, politikai és kulturális változások hatásait, mondhatni elszenvedői azoknak, mivel nem formálják őket aktívan.

A Sorokin–Zimmermann–Galpin szerzőegyüttes gondolatára visszatérve, miszerint a villamosság, motor- és rádió korszaka lehetővé teszi a falu és város közötti különbség mérséklését, ki lehet mondani, hogy ezek a vívmányok mindenképpen hozzájárultak ahhoz, hogy a falusi élet közelebb kerüljön a városi kényelem színvonalához, habár a magyar falusi korszerűsítés nagyon lassan zajlott. Az ország minden települését 1963-ban kapcsolták be az országos elektromos hálózatba, de a villamosítást csak a hetvenes években fejezték be (Valuch 2005: 55). Negyedik mérföldkőként hozható fel a számítógép és az internet korszaka. A 2019-es kutatásunk során már alig talákoztunk olyan háztartással, ahol az internet használata ne lett volna teljesen hétköznapi dolog. Az a feltevésem, hogy az internethasználat egyrészt jelentősen motiválja a fiatalokat a városba költözésre, másrészt megkönnyíti ennek a döntésnek az elfogadását a faluban maradó szülők részéről, mivel élőbbé teszi a családtagok közötti kapcsolattartást. Az internet által a falusi fiatalok számára a falun túli világ könnyebben megismerhetőnek és hívogatóbbnak tetszik, mint az előttük felnövő generációk számára. Természetesen már a televízió is sokak számára tehette vonzóbbá a városi életet, viszont az internethasználat interaktív jellege miatt, úgy gondolom, hogy az a fiatal, aki él az általa nyújtott lehetőségekkel, sokkal inkább bevonva érzi magát, szemben a televíziós adások passzív befogadásával. Így hát a kezdetben távoli nagyvárosi élet könnyen válhat ismerős célponttá, ami meghatározza a pályaválasztási döntéseket. Az interjúk felvételekor ezek a gondolatok még nem fogalmazódtak meg a konkrét formájukban, így a megerősítésük vagy cáfolásuk egy további kutatás anyaga lehet.

Az interjúalanyok

Összesen 20 élettörténetinterjút használtam fel, ebből 14 készült jelenleg is a faluban élő szülőkkel, 6 pedig az onnan elköltözött fiatalokkal. A szülőkkel készült interjúk egyrészt a szülők nézőpontját, érzelmi viszonyulását mutatták meg a falusi elvándorlás-

ról, emellett 22 gyermek újtjáról tudósítottak. Ezek az utak szülői szemszögből előadva biztosan különböznek attól, mint amit a gyermekeiktől hallottunk volna, viszont arra elegendők voltak, hogy bepillantást kapjunk a faluból indulók lehetőségeibe. Az alanyok csoportosítása során igyekeztem elkerülni csupán a szülők-gyermekek felosztást, megnevezést, mivel ez tévesen azt a benyomást keltette, hogy a „gyermekek” mind a felnőtt életük küszöbén álló fiatalok. Ezzel szemben a „gyermekek” jelentős része már elmúlt 30 éves, és többé-kevésbé megállapodott valamilyen életforma mellett.

1. táblázat. Az interjúk alapján megismert esetek: a faluból származó fiatalok jellemzői

Jelenlegi lakóhelye	Tanulmányai folyamatban vannak (16–25 éves)	Stabil élethelyzetben van (25–45 éves)	Összesen
Budapest	4	7	11
Szeged	2	–	2
Külföldi város (Európa, Egyesült Államok)	–	4	4
A faluval azonos megyében lévő város	–	6	6
A falu	1	4	5
Összesen:	7	21	28

Forrás: Saját interjúgyűjtemény.

A táblázatban két csoportra bontottam az alanyokat, az egyik csoportba azok kerültek, akiknek még folyamatban vannak a tanulmányai; összesen 7 főről beszélünk, közülük 1 fő, aki mint falusi lakos szerepel, még pályaválasztás előtt áll. A másik csoportba azokat soroltam, akiknek stabil élethelyzete van, ők egyben egy idősebb korosztályt is jelentenek. A kisszámú minta és az interjúalany-választás egyoldalúsága miatt tartózkodom attól, hogy a lakóhely szerinti megoszlásból bármilyen messzemenő következtetést vonjak le, csupán szemléltetés céljából tüntettem fel annak típusát. A faluban lakó személyek az elköltözött gyermekek testvéreiként kerültek említésre.

Azokat az alanyokat, akiknek még folyamatban vannak a tanulmányai, az egyszerűség kedvéért a továbbiakban falusi fiataloknak fogom nevezni. Ez az elnevezés talán átadja azt a tényt, hogy bár ezekben az esetekben általánosságban nézve nagy valószínűséggel másik városban lakik az egyén – mivel a faluban a legmagasabb fokú oktatási intézmény az általános iskola –, a tanulmányai befejezésével nyitott előtte a lehetőség, hogy visszatérjen szülőfalujába. A falusi fiatalok között nemek szerint megkülönböztetve 4 lány és 3 fiú szerepel. A második csoporttal a szülők elbeszélésein keresztül fogok foglalkozni. Így – noha ők az idősebb korosztály –, róluk mint gyermekekről fogok írni, a faluban élő szülők gyermekeiként. Közöttük 13 nőből kettő vezet főállásban háztartást, a többi esetben mindenki dolgozik, 8 férfi szerepel a mintában, akik szintén mind rendelkeznek munkahellyel.

Mint már a bevezetőben említettem, a kutatás két elkülönülő részből áll, a következő két fejezetben ezekre térek ki részletesen. Első körben a már elköltözött generáció szüleinek helyzetéről írok, ezek után pedig a falu kiválósági ösztöndíjában részesült fiatalok családi hátterével és terveivel ismertetem meg az olvasót.

A faluban maradt szülők

Az eddigiek alapján azt lehetne mondani, hogy a faluról városba vándorlás nem egy újszerű, meglepő jelenség. Ennek tudatában voltak az interjúalanyaim is, a faluban maradt szülők részéről megértést tapasztaltam, amellet pedig nagyon változatos érzelmi alapú hozzáállást, a lemondó elkeseredettségtől az őszinte lelkesedésig. A megértő hozzáállásnak a legfőbb alapja, hogy az elköltözés oka könnyedén megfogalmazható volt mindenki számára.

A vizsgált faluban kevés a munka- és karrier-lehetőség, a legfőbb út a mezőgazdaság irányában van. Magasan képzett szakembereknek hat munkahelyen van esélye elhelyezkedni. Tekintettel a falu alacsony lélekszámára, ezekben sincsen szükség nagyszámú munkaerőre a teendők elintézéséhez, és az állások ritkán üresednek meg. A szülői elbeszélések alapján a faluból városba való elvándorlás folyamata a következő: az általános iskola elvégzése után a fiatal egy térségben található városba költözik kollégistaként, vagy végig ingázza középiskolás éveit. Ezután egy nagyobb városba megy továbbtanulni, általában Budapestre. A felsőfokú tanulmányainak elvégzésével pedig döntéshelyzetbe kényszerül: marad a városban, ahol az elmúlt pár évet töltötte, és felvette a ritmusát, teljesen új helyre költözik, vagy pedig visszatér a faluba. Az utóbbira is volt példa az általam vizsgált családok között, gyakoribb eset viszont az volt, hogy a már városban berendezkedett gyermek könnyen el tudott helyezkedni képzési szintjének megfelelően, általában Budapesten, több esetben pedig a szülőfalujával azonos megyében található városban.

A meginterjúvolt 14 szülőből 6 foglalkozott munka mellett földműveléssel, a legtöbben mezőgazdasággal foglalkozó családból származtak. Gyermekkori emlékeiknek viszsztatérő eleme a gyerekkorukban végzett mezőgazdasági, fizikai munka, amit nehéznek, keménynek írtak le.

„Igaz, hogy nyaralni soha nem jártunk családdal, szóval szüleim azok mindig dolgoztak, de nagymamához Oroszlányra mindig vittek nyáron, három-négy hétig ott voltunk, nekünk az volt a természetes. De ugyanúgy tíz évesen már a szőlőbe jártunk mi is, segíteni apuékknak, hordtam a vödörrel a permetszert. Apukám, ugye hátán a permetszögép, a szőlő, olyan hány méter? Nyolcszáz méteres szőlősor, és hogy ne kelljen neki idős fejjel végiggyalogolni a homokban, hát akkor viszem én, a hátára fölöntöm a permetszert. Mondom az azér' durva volt lány létemre, gyerekfejjel, de élveztem.” (K. J. 58 éves nő)

Kulcsszerepe ebben az idézetben az utolsó mondatnak van. „Durva volt, de élveztem”, mondja a munkára visszaemlékezve. Többségében a kemény fizikai munka említése a tényszerű ismertetésre korlátozódott. Két esetben azonban mint trauma jelent meg.

Egyik interjúalany a folyamatos, kényszerű mezőgazdasági munkáért két családi törést tett felelőssé, véleménye szerint a szülei életében és a saját életében is ez jelentette a legnagyobb terhet. Másik a földhöz kötött életet egybeköti a meg nem valósult karrierlehetőségekkel. A közös bennük, hogy ezeket az érzelmeiket saját elmondásuk szerint átörökítették gyermekeiknek, és később mindkét családból költözött el gyermek külföldi városba.

„A gyerekek mindig azt hallották, hogy minden legyél, csak ne paraszt. Holott... azé' vittük sokra, onnan, ahonnan elindultunk. Igazándiból, csak munka árán.” (N. T. 63 éves nő)

Azok a szülők, akiknek külföldre költözött gyermeke, úgy gondolták, hatással voltak arra, hogy a gyerekük elköltözött. Elbeszélésük közben egy-egy részlet megosztásával valójában felsorolták azokat a szülői döntéseket, amelyek oda vezettek, hogy a gyermek meg tudta állni a helyét külföldön. Ez a mélyre menő önvizsgálat azoknál a szülőknél nem jelent meg, akiknek magyarországi városba költözött a gyermeke. Azt feltételezem, hogy az országon belüli elvándorlást a szülők elkönnyelhetik, mint racionális döntést, így a kezdeti nehézségek után a gyermekük elköltözése nem szorul további magyarázatra, hiszen ott a munka, ott a pénz. A külföldre költözők szülei ennél nagyobb veszteséget élnek meg, amit nehezebb elfogadni és feldolgozni, így fogalmazódhattak meg bennük a mélyebbre nyúló magyarázatok arról, hogyan jutott el külföldre a gyermek. A miért megválaszolása nem okozott nehézséget: ugyanúgy karriervágy és pénzkeresés motiválta a fiatalokat, ám ez nagyobb fokú kíváncsisággal, kalandvágygal párosult. Három olyan szülővel tudtam interjút készíteni, akinek külföldre költözött a gyermeke. Ők a saját fiatalokukról mesélve elvagyódásról számoltak be, törekedtek az önbeteljesítés irányába, valahol távolabb a falutól, ám valamilyen életrajzi esemény, összefüggés miatt ez az út megszakadt. Ezek a szülők a veszteségérzet mellett büszkéek, hiszen gyermekük valamelyest beteljesítette az ő törekvésüket.

A további (nem általam készített) interjúkat elemezve egy kivétellel találkoztam, ahol a gyermek a családjával Ausztriába költözött takarítani. Ebben az esetben a szülő büszkeségét elnyomta a hiányérzet és a magány. A leginkább optimistának az a tanítóként dolgozó édesapa bizonyult, aki első generációs értelmiségiként már nem a mezőgazdasági munka árnyékából kívánta elterelni gyermekeit, hanem a külvilág által nyújtott számtalan lehetőséget igyekezett megnyitni előttük, pozitívan ösztönözve őket. Így, amikor gyermeke külföldön kezdett el dolgozni, ezt felvillanyozó lehetőségnek látta a gyakori látogatásra, az elhagyatottság érzése alig jelentkezett az elbeszéléséből. Ezekben a családokban általában évi rendszerességgel jártak külföldre a szülők gyermekeikhez, ezen túl pedig a gyermekek is rendszeresen látogattak a faluba, legalább évente egyszer. A gyakori találkozások ellenére természetesen minden esetben nehéz lelkiileg elfogadni a távolságot a szülők számára, mind a mai napig. A külfölddel kapcsolódó szülők nem csupán a távolságban éltek meg lelki nehézséget, volt, akinek az eltérő normákhoz való igazodás okozott problémát, volt, aki a külföldi életet összességében veszélyesebbnek ítélte meg, mint amit Magyarországon tapasztalt. Mivel a külföldre költözött gyermekek nem magyar házastársat választottak, a nyelvi akadályok is részét képezik a családi életnek.

Nem csak azok a családok szenvednek hiánytól, ahol a gyermek külföldre költözött.

A városba költözött gyermekek szülei ugyanúgy veszteséget élnek meg a távolság miatt, viszont tapasztalatom szerint, ha a gyermek nagyvárosba költözött, akkor a család viszonyulása és a kapcsolattartás jellege hasonló lett, mint a külföldre költözött gyermekek családjai esetén.

A szülőfalutól való távolság mértéke szerint eltérések mutatkoztak a családi dinamikában. Azok, akik a megyén belül telepedtek le, szoros kötelékben maradtak a szülői házzal, 2–3 hetente látogattak haza személyesen. Például az egyik idős hölgy elmesélte, hogy ha szüksége van fuvarra a közeljövőben, bármikor meg tudja kérni a fiát, hogy vigye majd el. Ezzel szemben, ha a gyermek Budapesten telepedett le, a személyes találkozások és a telefonos kommunikáció is megritkult. Látszólag a lelki távolság is megnőtt a szülők és gyermekük között, amit én a nagyvárosi és falusi lét különbségének tulajdonítok. A külföldre költözött gyermek természetesen még távolabb kerül a falusi élet lüktetésétől, viszont a magyarországi nagyvárost és a külföldi várost megcélzó gyermekek családi kapcsolatai kevésbé különböznek egymástól, mint a kisebb, közelebbi városokba költözők és a hazai nagyvárosba költözők kapcsolatai. A következő idézet egy olyan édesanyjától való, akinek Budapesten és külföldön is él gyermeke:

„Kicsit el is szomorít, mer’ olyan zárkózott. Tehát vannak barátai, meg vannak, vannak jó programok, úgy sportol, tehát sokoldalú, meg teszi a... de én azt érzem, hogy tőlünk van távol, (elkezd hadarni) egy hónapban egyszer jön haza, tehát Magyarországon van, de mégis messze van, tehát nem tudunk róla.” (Sz. O. 61 éves nő)

Ebből az idézetből kiderül az, hogy összehasonlítva a két gyermekével való kapcsolattartást úgy érzi, hogy a Magyarországon élő gyermeke sincs hozzá közelebb lelkileg, hiába él jóval közelebb, mint a testvére. Mindezen lelki terhek mellett sem felejtik el kihangsúlyozni a szülők, hogy a gyermekek felnövésével a bizonyos szintű eltávolodást természetes folyamatnak tartják, és arra biztatják a gyermekeiket, hogy aktívan használják ki lehetőségeiket az életben.

„De, azér’ próbálom nem erőltetni, mer’, hát harmincöt éves. Hát ilyenkor mi má’ hol voltunk. Tehát igazándiból van saját élete, meg legyen is, tehát mindig csak olyan tapintatosan kérdezi, hogy anyu, ha most ha nem jövök, nem baj? Mondom, kisfiam tudod nagyon jól, hogy örülök mindig, hogyha itthon vagy, meg hogyha hazajössz, de nem baj.” (N. T. 63 éves nő)

A távolabb élő gyermekekkel való kapcsolattartásnak már nagyon fontos részét képezik a videohívások és a közösségi média. A videohívás az egyszerű telefonálás élményét nagyban feljavitja azáltal, hogy az egymással kommunikáló felek metakommunikációs jeleket is be tudnak fogadni egymástól, így érzelmileg teljesebb élményt nyújt. Annak idején, amikor a visszatérésemet terveztem a faluba, hogy több anyagot gyűjtsek, felhívtam az egyik interjúalany jelöltemet, mikor tudna fogadni engem, mire rávágta, hogyha nincs kedvem elmenni a faluig, elintézhethjük az interjút ebben a formában is. A magam részéről jobban kedvelem a személyesen készített interjúkat, így visszautasítottam az ajánlatot, de ez az eset jól jelezte, hogy a faluban élő szülők egy része már teljes mértékben alkalmazkodott ehhez a technológiához. A közösségi média jelenléte a családi kommunikációban kezdetben meglepett, bizonyára ennek fontosságában van eltérés a

szülők életkora szerint. Mint interjúkérdés, nem merült fel, így csupán néhány esetben került elő a téma, ahol az interjúalany magától felhozta, mintegy igazolva az állításait.

„És ez a vallás ad neki erőt ahhoz, hogy most a barátjával a kapcsolatot javítják. Úgyhogy ez, ez így adott neki erőt. Hát nem tudom, hogy hogy sikerül, de, de nagyon komolyan... (belenevet)... Komolyan gondolja, mert Facebookon is mindig ilyeneket oszt meg.” (K. J. 58 éves nő)

Ezzel kapcsolatban az a feltételezésem, hogy a távol élő gyermekek rendszeresen használják a közösségi médiát arra, hogy a mindennapjaik eseményeit és gondolatait megosszák ismerőseikkel, a szülők pedig felfedezve ezt, elkezdik rendszeresebben használni ezeket a platformokat, hogy minél többet tudjanak meg a távol lévő gyermekükről.

Azt el lehet mondani minden megismert esetről, hogy a szülők és a gyermekek között rendszeres maradt a kapcsolattartás, és a személyes találkozókra is viszonylag gyakran sor került a lehetőségekhez mérten. Úgy vélem, ez részben annak köszönhető, hogy faluhelyen a családi kötelekre általánosan elmondva a szoros kapcsolattartás és az egymást támogató attitűd jellemző, a vizsgált esetekben ez a kapcsolódás az elköltözés után is fennmaradt.

A kiválósági ösztöndíj családi háttere

A második fejezetben azoknak a fiataloknak a helyzetét és családi hátterét vizsgálom, akik az általános iskolai tanulmányaik alatt a falusi iskolában kitüntetésben részesültek. A Példás Diák-díj lényege, hogy több év eredményeit figyelembe véve díjaznak egy diákot. A díj hosszú ideje kerül kiosztásra az iskolában és a kiemelkedő teljesítményű diákok motiválására szolgál, a hátrányos helyzetűeket nem szólítja meg ez a célkitűzés. Több díj kerül kiosztásra a Példás Diák-díj mellett azok értékelésére, akik jelentős fejlődésen mentek keresztül, ha ez a győzelemhez nem is volt elég. A példamutatást nyomatékosítva szokás visszahívni a díjkiosztó ceremóniára egy-egy múltban díjazott diákot, akik azóta további sikereket értek el.

A díjról szóló kutatás során 3 interjú készült díjazott gyermekek szüleivel, 6 pedig díjazott fiatalokkal. Ezek alapján kaphattunk képet arról, milyen szerepe van a családnak a tanulás támogatásában. A támogatásnak többféle formája különböztethető meg. Ennek kifejtéséhez utalnék Pierre Bourdieu *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke* című írására (Bourdieu 2000), mivel ezen tőketípusokkal fogom összefüggésbe hozni a vizsgált családok által nyújtott támogatástípusokat, amiket felhasználva a gyermekük el tudta érni, hogy ő legyen az évfolyamának a legkiemelkedőbb tanulója, és a tanulmányi életben továbbra is sikeres maradván jó eséllyel induljon a munkaerőpiacon.

A tőke Bourdieu (2000) szerint felhalmozott munka, aminek felhalmozása lehetséges anyagi formában vagy inkorporált formában. A tőke az oka annak, hogy a társadalmi élet folyamatai nem véletlenszerűen zajlanak le. Három alapvető formában fordul elő, gazdasági tőkeként, kulturális tőkeként és társadalmi tőkeként. A tőkefajták konvertálhatóak egy másik tőketípusba, ha megfelelő feltételek teljesülnek. A kulturális tőke létezhet inkorporált állapotban, tárgyasult állapotban és intézményesült állapotban. Az inkorporált

kulturális tőke elsajátítását tanulási folyamat előzi meg, szerencsés esetben a szocializáció folyamata egyben inkorporált tőke felhalmozását is jelenti. Az intézményesült kulturális tőke titulusok, végzettségi igazolványok képében testesül meg. Mai világunkban legjelentősebb esete az iskolai végzettség, ami a tulajdonosának tartós konvencionális értéket ad. A társadalmi tőke erőforrások összessége, ami az egyén csoportokhoz tartozásán alapul. Az erőforrásokban a tag addig részesül, amíg rendszeres kapcsolatot tart fenn a csoporttagokkal. A társadalmi tőke hosszú távon jelentős előnyhöz juttathatja az egyént (Bourdieu 2000).

A különböző tőkefajták nemzedékek közötti átadásának módja megváltozott. Ma már nem nemesi címeket és előjogokat örökítünk át, a jelen rendszerében az oktatási rendszer kap kiemelt szerepet azzal, hogy tudományos fokozatok váltak az előnyös pozíciókhoz való hozzájutás előfeltételévé. Bourdieu (2000) arra a következtetésre jut, hogy a kulturális tőke ilyen feltételek mellett kiemelt szerephez jut a társadalmi életben, mivel az azt birtokló család eredményesen tudja segíteni utódját az oktatási rendszerben, és ezalatt leplezett módon örökíti át előnyös helyzetét.

A falu általános iskolájában a Példás Diák-díjjal kapcsolatban hamar kitűnt egy jelenség, mégpedig az, hogy az iskolában tanító tanárok gyerekei nagy számban nyerték el ezt a díjat, volt olyan pedagógus, akinek két gyermeke is díjat kapott a tanulmányi eredményeiért. A díjazottak között volt, aki ezt egyértelműen igazságtalanságnak ítélte meg, ami fenyegette az ő esélyeit a verseny megnyerésére, ám olyanok is voltak a nem tanárgyerekek díjazottak és szüleik között, akik semmi problémát nem láttak azzal kapcsolatban, hogy a tanárok gyerekei kiemelkedő eredményeket érnek el. Kérdéses lett tehát, hogy vajon a kivételezett helyzetből fakadóan díjazták ezeket a gyermekeket gyakrabban, vagy rendelkeztek valami más előnnyel, ami a többi diák esetében általában hiányzott? Illetve nem csak a tanárok gyermekeire szűkítve a kérdést, minek kell megvalósulnia ahhoz, hogy díjazott lehessen valaki? A fentebbi felvezetéssel egybevágó eredményt kaptunk.

Az interjúkat elemezve a gyermek támogatásának különböző típusaira voltam kíváncsi, illetve arra, hogy a különböző háttérű családok milyen eltéréseket mutatnak a biztosított támogatási fajták terén. Családi háttér tekintetében kifejezetten hátrányos háttérű gyermekek nem kerültek a mintába, így végül is a származás alapján két csoportra lehetett osztani a családokat, értelmiségi és nem értelmiségi családokra. Háromféle támogatási mód formálódott ki az elbeszélésekből: érzelmi támogatás, anyagi támogatás és a tanulást segítő gyakorlati támogatás. Az érzelmi támogatást minden család biztosította. A nem értelmiségi foglalkozással bíró szülők esetében nem állt fenn családi nyomás a tanulmányi eredményekkel kapcsolatban. Ahogy elkezdett kitűnni, hogy a gyermekük szívesen tanul, és van is érzéke hozzá, örömmel támogatták ebben az irányban, ám ehhez a gyermek önszorgalmára volt szükség.

„Apukám ács, anyukám meg nyolc általánost végzett. Úgy mentem már általános iskolába is, hogy anyukám bekísért az osztályterembe és akkor csak annyit mondott, hogy »Ha ugyanolyan kis ács leszel, mint az apád, én akkor is szeretni foglak«. Egy szavuk nem volt soha a tanulmányaimra. Mindig csak örültek és viccelődtek velem, meg büszkék voltak rám. Nem volt az a »na most akkor tanulj!«.“ (J. E. 21 éves férfi)

Ezekben a családokban a gyermek anyagi támogatása is megvalósult, még akkor is, ha a szülők anyagi háttere nem volt stabil. Ami viszont hiányzott az értelmiségi – általában tanár foglalkozású – családokhoz mérten, az a tanulást segítő gyakorlati támogatás. A nem értelmiségi családokban habár megvolt a szándék arra, hogy együtt tanuljanak a gyermekkel, a gyermekük egy idő után már nem igényelte ezt a fajta segítséget, illetve a szülők maguk is belátták, hogy nehezen tartanak lépést az oktatási rendszer változásával, és kevésbé biztosak a tudásukban. Hagyták a jól tanuló gyermeküket saját döntéseket hozni a tanulás beosztásáról, és a hosszú távú döntéseiről.

Az értelmiségi családokban a támogatásnak mindhárom fajtája megjelent, és teljeskörűbben tudott kibontakozni. Az anyagi támogatásba nem csupán a konkrét tanulmányokkal járó költségek fedezése tartozott bele, hanem az olyan módszerek felé nyitás is, ami fejlesztő hatással lett a tanulmányi eredményekre nézve, ilyen volt például egy esetben az idegen nyelvű televíziós csatorna fizetése. A tanulást segítő gyakorlati támogatás a közös tanulás mellett abban nyilvánult meg, hogy az értelmiségi szülőknek sokkal szilárdabb fogalmaik voltak arról, milyen jellegű felkészülésre van szükség ahhoz, hogy a gyermekük sikeres legyen az iskolában.

A gyermekek részéről kevésbé egy személyes érdeklődés, hajtás volt az, ami elindította a jól tanulás folyamatát. Olyan közegbe születtek, ahol a nevelés során a tudás fontossága mindvégig kiemelt szerepet kapott. A tanárok gyermekeinek ez a státusz a közösségi élet szempontjából inkább átok volt, mintsem áldás. Tanulmányaikban különösebb megerőltetés nélkül jól teljesítettek, ami szemet szúrt az osztályközösségnek. Ami viszont inkább negatívan érintette a társas kapcsolataikat, az az osztályközösség besúgástól való félelme volt, emiatt a különböző csínytevésekbe nem szívesen vonták be a tanárok gyerekeit.

Összességében nem került elő olyan információ, ami komolyan felvetette volna annak a lehetőségét, hogy a tanárok gyermekei esetében kivételezés történt a díjazáskor. Így hát nem maradt más magyarázat, minthogy a családi háttér önmagában az, ami előnyhöz juttatta őket, függetlenül a szülőknek az intézményben elfoglalt helyzetétől.

Bourdieu fogalmaival élve azt lehet mondani, hogy az értelmiségi családból származó gyermekek az iskolában előnyös helyzetben voltak a már korábban felhalmozott inkorporált tőkék miatt. Esetükben megvalósult az a családi légkör, ahol a szocializációval együtt folyamatosan kulturális tőkét ruháztak át a gyermekekre. A vizsgált, nem értelmiségi családból származó gyerekek sikeresen felívelő pályát tudtak befutni az általános iskolás éveik alatt annak ellenére, hogy inkorporált kulturális tőke tekintetében meglehetősen hátrányban voltak. Az ő sikerükben értelmi képességeiken túl nagy szerepe volt a család mentalitásának. A családjuk tudatában volt az intézményesült kulturális tőke jelentőségének, az iskolai végzettségnek a jövőjük szempontjából, és támogatóan tudtak hatni a gyermekekre, amint világossá vált, hogy van lehetősége magasabb végzettséget szerezni a továbbiakban.

A meginterjúvált fiatalok közül a többség már egyetemre jár. Két esetben már elvégezték tanulmányaikat, és letelepedtek Budapesten, illetve külföldön. A letelepedett alanyokkal készült interjúból az derül ki, hogy a faluból való elköltözést egy magától értetődő folyamatnak írják le, nem jelenik meg dilemmaként az elbeszélésükben. Ez a

könnyedség eredhet a család hozzáállásából is, mivel mindkét esetben értelmiségi, város felé nyitott családról van szó. A többi eredményes falusi fiatal esetében még ott állnak a kérdések, amit fel kell tenniük maguknak a diploma átvételekor: visszatérni a faluba, vagy folytatni a városban? A városban maradván tovább haladnak egy úton, amit gondosan építettek általános iskolás tanulmányaik óta, fel tudják használni a felhalmozott kulturális tőkájüket a jövőjük építésére és további társadalmi, valamint gazdasági tőke felhalmozására. Ezzel viszont eltávolodnak a falusi élettől, az ottani kötődéseiktől. A faluba való visszaköltözés biztosan a városban felhalmozott kapcsolati tőke apadásához vezet, ám az, hogy ennek ellenére megéri-e a fiatalnak visszaköltözni, nagyban függ attól, hogy milyen munkát tud szerezni, és hogy végső soron mi a viszonyulása a falusi élethez. A kiválóan tanulók egy olyan csoportja a vizsgált falu fiatalságának, akik előtt nyitva áll a városi élet forgataga, így az esetükben feltehető, hogy könnyebben engednek ennek a hívásnak, és maguk mögött hagyják a szülőfalujukat.

Összefoglalás

A tanulmányomban egy dél-alföldi falu elvándorlási jelenségeivel foglalkoztam, azon belül is a fiatalabbak városba, illetve külföldi városba való elvándorlását, és az ehhez kapcsolódó családi viszonyulást, hatásokat elemeztem. A vizsgált falura jellemző, hogy kevés az olyan munkalehetőség, ami nem kötődik a mezőgazdasági termeléshez, ez a jobban tanuló fiatalok számára nehézséget okoz abban, hogy a szülőfalujukban tervezzék a jövőjüket.

Az elvándoroltak szüleivel készült interjúk alapján az emelhető ki, hogy a szülők megértőek a gyermekük elköltözésével kapcsolatban, egyrészt mivel tisztában vannak azzal, hogy a fiataloknak kevés lehetőségük van helyben elhelyezkedni, másrészt a sikeres elköltözés általában egyet jelent a szülők értelmezésében a gyermekük sikeres önmegvalósításával. A család viszonyulását és a kapcsolattartás természetét vizsgálva úgy láttam, nagyobb a különbség a megyén belüli városba költözött és a fővárosba költözött csoportja között, mint amekkora különbséget észleltem a fővárosiak és a külföldre költözött csoportja között. A közeli városokban élők gyakran találkoznak személyesen a szüleikkel, többet tudnak segíteni nekik – egyértelműen a kisebb távolság miatt. Viszont a szülőkkel való lelki kapcsolat tekintetében is ők állnak közelebb egymáshoz. Ennek az oka feltehetőleg az, hogy a közeli városban élő gyermek mindennapi világa sokkal jobban hasonlít a szüleiéhez, míg a nagyvárosba költözés már jelentős életmódkülönbséget jelent a faluhoz képest, megközelítve a külföldön élők eltávolodásának szintjét.

A belföldi városba költözött szülei az elköltözést mint racionális döntést említették meg, ahol a fiatal karrier- vagy anyagi célok motiválták. A külföldre költözött esetében ez az egyszerű észérvekre építő magyarázat önmagában nem állta meg a helyét: a fiatalok céljai ugyanazok voltak, ám a szülők úgy gondolják, nevelési döntéseik nagy hatással voltak arra, hogy gyermekük nyitottabb lett a világra és meg is tudta állni a helyét egy idegen országban.

A tanulmány második felében azokat a faluból származó fiatalokat vizsgáltam, akik az általános iskola elvégzésekor kitüntettek tanulmányi eredményeikért. Arra voltam kíváncsi, milyen jellegű támogatást kaptak családjuktól az értelmiségi, illetve nem értelmiségi családból származó diákok. Az értelmiségi családból származók nagyobb számban részesültek a kitüntetésből, mint a többiek. A kitüntetett gyermekek szülei révén tanulást segítő gyakorlati, érzelmi, illetve anyagi támogatásban részesültek. A vizsgált díjazottak mindegyike részesült mindhárom támogatás-fajtából. Az értelmiségi családok gyermekei sokkal jobban hasznosítható tanulást segítő gyakorlati támogatást kaptak a családjuktól. A nem értelmiségi családból származó gyermekek értelmi képességeiken túl a család érzelmi és anyagi támogatásának köszönhetően nyerhették el a díjat. A vizsgált díjazottak azóta mind városban telepedtek le vagy városban tanulnak. Azok esetében, akiknek még függőben vannak egyetemi tanulmányaik, elképzelhető, hogy visszatérnek a falujukba, ám számukra a város sokkal több lehetőséget nyújt.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre (2000): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter (Szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest: Új Mandátum, 431–445.
- Erdei Ferenc (1974): *Magyar falu*. Budapest: Akadémiai.
- Gerse József–Szilágyi Dániel (2015): *Városok–falvak*. Magyarország településhálózata 2. Budapest: KSH. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo_telepuleshalozata/varosok_falvak.pdf Letöltés: 2020. január 3.
- Valuch Tibor (2005): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris.

Internetes források, adattáblák

- Népesség, népmozgalom. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html Letöltés: 2020. január 3.

Interjúk

- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. J. E.
- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. K. J.
- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. N. T.
- Polgár Luca Csenge (2019): Falusi elvándorlás, interjúgyűjtemény. Sz. O.

Jegyzetek

1. Az interjúalanyok anonimitásának védelmében a szövegből mellőzöm azokat az információkat, melyek beazonosíthatóvá tennék a pontos települést. Az interjúkból kiemelt idézetek egyes részeit és az interjúalanyok nevét, korát módosítottam ugyanebből a célból.
2. A 2019-ben végzett kutatásban több témában készültek interjúk, ezekből felhasználtam azt, ami hozzátett a helyzet értékeléséhez. A Példás Diák-díjról szóló interjúk és elemzések nagy segítségemre voltak a tanulmány megírásában és a vizsgált falu helyzetéről alkotott képem tágításában. Ezeket az interjúkat Kocsis Viktória készítette. A díj eredeti nevét megváltoztattam, a díjazás menetének részleteit elhagytam.
3. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html
4. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo_telepuleshalozata/varosok_falvak.pdf

Helmut K. Anheier—Markus Lang—Stefan Toepler

Civil társadalom változás idején – szűkülő, változó, táguló terek és egy új szabályozási szemléletmód szükségessége

Sok G20-országban komplexebbé és feszültebbé váltak a kormányzat és a szervezett civil szektor közti kapcsolatok, ezért mindkét félnek az elköteleződés optimálisabb módjait kell megtalálnia. Bizonyos esetekben az állam és a civil társadalom kapcsolatai romlottak, emiatt néhány szakértő és aktivista a civil társadalom „terének szűküléséről” beszél. Mennyire széleskörű ez a jelenség? Vajon elszigetelt esetekről van szó, vagy egy általánosabb érvényű folyamat elemeiről? Miként lehetnek képesek az országok proaktív környezetet teremteni és fenntartani a civil társadalom számára? A szerzők úgy vélik, hogy a jelenlegi patthelyzet jelentős részben az idejétmúlt és egyre alkalmatlanabb szabályozási keretek eredménye, melyek képtelenek alkalmazkodni a civil társadalmi szervezetek (CSO-k) diverzitásának és számának növekedéséhez. Megoldásként a funkcionális szerepekre alapozott szabályozási keretrendszer differenciált modelljét javasolják. Kvantitatív elemzések és szakértői kutatások alapján a tanulmány emellett azzal kapcsolatban is javaslatot fogalmaz meg, hogy a kormányzatok és a civil társadalom miként találhatják meg a kapcsolódás útját országos, illetve nemzetközi szinten.

Kulcsszavak: Civil társadalom, civil szervezetek, szűkülő civil tér, nonprofit-szabályozás, G20.

Helmut K. Anheier a berlini Hertie School of Governance és a kaliforniai Luskin School of Public Affairs at UCLA professzora. Legutóbbi könyvei: *Nonprofit Organizations: Theory, Management, and Policy*; *Performance Measurement in Philanthropic Foundations: The Ambiguity of Success and Failure*; *Social Innovation – Comparative Perspectives*; *Governance Indicators: Approaches, Progress, Promise*; valamint *The Routledge Companion to Nonprofit Management*. Jelenleg az *International Encyclopedia of Civil Society* című könyv második kiadásának társszerkesztője.

Email: anheier@hertie-school.org

Markus Lang a Heidelberg Egyetem Max Weber Szociológiai Intézetének munkatársa. Kutatási területe a szabadalmi-, védjegy- és szerzői jogi politika globális egyenlőtlenségre gyakorolt hatása. Legutóbbi publikációja *Open to Feedback? Formal and Informal Recursivity in Create Commons' Transnational Standard-Setting* (*Global Policy*, 2017), Leonhard Dobusch és Sigrid Quack szerzőtársakkal közösen.

Email: markus.lang@mwi.uni-heidelberg.de

Stefan Toepler a nonprofit tudományok professzora, a Schar School of Policy and Government (George Mason University, Arlington, VA) keretein belül működő Master of Public Administration Program igazgatója. Munkáiban a nonprofit menedzsmenttel és politikával, a jótékonyssággal és a globális civil társadalommal foglalkozik. Többek között társszerkesztője volt a *Legitimacy of Philanthropic Foundations: United States and European Perspectives*; és a *The Routledge Companion to Nonprofit Management* című köteteknek, jelenleg pedig az *International Encyclopedia of Civil Society* című könyv második kiadásának.

Email: stoepler@gmu.edu

Helmut K. Anheier—Markus Lang—Stefan Toepler

Civil society in times of change: shrinking, changing and expanding spaces and the need for new regulatory approaches

The relationship between many G20 governments and organized civil society has become more complex, laden with tensions, and such that both have to find more optimal modes of engagement. In some instances, state-civil society relations have worsened, leading some experts and activists to speak of a “shrinking space” for civil society. How wide-spread is this phenomenon? Are these more isolated occurrences or indeed part of a more general development? How can countries achieve and maintain an enabling environment for civil society? The authors suggest that much of the current impasse results foremost from outdated and increasingly ill-suited regulatory frameworks that fail to accommodate a much more diverse and expanded set of civil society organizations (CSO). In response, they propose a differentiated model for a regulatory framework based on functional roles. Based on quantitative profiling and expert surveys, moreover, the paper also derives initial recommendations on how governments and civil society could find ways to relate to each other in both national and multilateral contexts.

Keywords: Civil society, NGOs, closing civic space, nonprofit regulation, G20.

Helmut K. Anheier is a Professor at the Hertie School of Governance, Berlin, Germany, and the Luskin School of Public Affairs at UCLA. His most recent books include *Nonprofit Organizations: Theory, Management, and Policy*; *Performance Measurement in Philanthropic Foundations: The Ambiguity of Success and Failure*; *Social Innovation – Comparative Perspectives*; *Governance Indicators: Approaches, Progress, Promise*; and *The Routledge Companion to Nonprofit Management*. Currently, he co-edits the 2nd edition of the *International Encyclopedia of Civil Society*.
Email address: anheier@hertie-school.org

Markus Lang is a researcher at the Max Weber Institute of Sociology at Heidelberg University. His current interests lie in the impact of patent, trademark, and copyright policy on global inequality. His most recent publication is *Open to Feedback? Formal and Informal Recursivity in Create Commons’ Transnational Standard-Setting* (*Global Policy*, 2017), with Leonhard Dobusch and Sigrid Quack.
Email address: markus.lang@mwi.uni-heidelberg.de

Stefan Toepler is a Professor of Nonprofit Studies and Director of the Master of Public Administration Program in the Schar School of Policy and Government, George Mason University, Arlington, VA. He has written broadly on nonprofit management and policy, philanthropy and global civil society. Among other books, he co-edited *Legitimacy of Philanthropic Foundations: United States and European Perspectives*; *The Routledge Companion to Nonprofit Management*, and currently the 2nd edition of the *International Encyclopedia of Civil Society*.
Email address: stoepler@gmu.edu

Szemerédi Eszter

A helyi pénz közösségformáló, települési identitást erősítő szerepe

Milyen szerepet játszhat egy helyi pénzrendszer a helyi közösség és a területi identitás erősítésében? Hogyan járulhat hozzá a helyi pénzrendszer a helyi identitás újraértelmezéséhez? Jelen tanulmány célja, hogy a fenti kérdések megválaszolásával bizonyítsa, hogy egy működő helyi pénzrendszer hozzájárulhat a helyi közösség és a területi identitás erősödéséhez és ezáltal egy térség sikerességéhez. A szerző nemzetközi példák és vizsgálatok áttekintésével támasztja alá a hipotézist és végez összehasonlítást magyarországi példák bemutatásával, kiemelve az alsómocsoládi Rigac közösségi pénzrendszerét. Eredményei alapján a helyi pénz erősítheti és mozgósíthatja a helyi szereplők hálózatát azon értékeken (közösségi identitás, együttműködés intézményesítése, a helyi közösség képessé tétele stb.) keresztül, amelyeket képvisel. Kapocsként szolgálhat, amely egyesíti a közösség tagjait a helyi gazdaságfejlesztési folyamatokban. Sikeres működés esetén a tagokban megerősítheti a közösséghez tartozás érzetét és az ezzel járó büszkeséget. A közösségformálás és a helyi települési identitás erősítése szempontjából a tanulmány az alsómocsoládi Rigacot tekinti a legsikeresebb magyar példának.

Kulcsszavak: Helyi pénz, közösségfejlesztés, helyi identitás, alsómocsoládi Rigac.

Szemerédi Eszter 1992. április 15-én született. Okleveles közgazdászként végzett a Széchenyi István Egyetem vezetés és szervezés mesterszakán. A Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának hallgatója, valamint a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete Nyugat-magyarországi Tudományos Osztályának fiatal kutatója. Kutatási területe a helyi pénzek, pénzalternatívák és a fenntartható fejlesztés.

Email: szemeredi.eszter@sze.hu, eszterszemeredi@gmail.com

Eszter Szemerédi

The role of community currencies in strengthening of local identity

What kind of role could complementary and community currencies play in the strengthening of community cohesion and territorial identity? How can these systems help to reshape and re-evaluate local identity? Through answering these questions the study seeks to prove, that a functioning local community currency system can enhance cohesion among the local community members and can contribute to the strengthening of territorial identity, consequently to the success of a region.

The study provides a literature review and references some international studies related to the topic, it also reviews Hungarian examples, highlighting the Rigac, the community currency of Alsómocsolád. The author analyses the documentation of Hungarian complementary currencies and the results from a survey of Rigac users. The results indicate that a complementary currency can strengthen and mobilize the network of local actors through the values it represents (local identity, institutionalization of cooperation, empowerment of the local community, etc.). It can serve as a staple that unites community members. If the system

is successful, it can reinforce the sense of belonging and the pride it brings in its members. Based on research findings the study considers the alsómocsoládi Rigac as the most successful Hungarian example of strengthening the local community and local identity through a community currency system.

Keywords: Community currency, community building, local identity, Rigac of Alsómocsolád.

Eszter Szemerédi was born in 1992, she graduated from the Széchenyi István University with a master's degree in management and organization. She is a PhD student at the Doctoral School of Regional and Economic Sciences, in Széchenyi István University and a young researcher at the West Hungarian Research Department of the Institute of Regional Studies. Her research interests include complementary and community currencies and sustainable development.

Email address: szemeredi.eszter@sze.hu, eszterszemeredi@gmail.com

Gósi Zsuzsanna–Bukta Zsuzsanna

A sport civil szervezetei mint az elmúlt évtized nyertesei

A magyar sportfinanszírozás az elmúlt években átalakult. A kormányzati döntések értelmében a sport stratégiai ágazattá vált. A sporttámogatás különböző közvetlen és közvetett módjai segítik a szektor működését. A nonprofit szervezetek száma a 2010-es évet alapul véve csökkent. A nonprofit szektorba tartozó sportszervezetek száma azonban növekedett ezen időszak alatt. A szervezetek száma 20 százalékos növekedést mutat. Azonban a bevétel növekedése ezt meghaladja, hiszen itt egy hatszoros növekedés történt. A foglalkoztatási helyzet is megváltozott. A társasági adórendszeren keresztül történő támogatás 2011-ben, a Központi Sportágfejlesztési program 2013-ban indult. A sportszövetségek és sportegyesületek bevételi forrásai többszörösére emelkedtek.

Kulcsszavak: Sportfinanszírozás, nonprofit sportszektor, sportszövetség, sportegyesület.

Gósi Zsuzsanna közgazdász, habilitált egyetemi docens. Diplomáját a Budapesti Corvinus Egyetemen szerezte, közgazdász–közgazdász tanár szakon. 2009-ben PhD-fokozatot szerzett a Nyugat-Magyarországi Egyetemen, mint közgazdaságtudományok doktora. Disszertációja az emberi erőforrások értékelését helyezte központba. 2019-ben habilitált. 1999 és 2018 között a Testnevelési Egyetemen tanított. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója. A főbb oktatót témakörök: emberi erőforrás-menedzsment, sportfinanszírozás. Az elmúlt években a következő témakörökben írt tanulmányokat: a sportszervezetek bevételének változása, az immateriális javak értékelésének kérdései, a játékjog megjelenése a számviteli beszámolóban, sportolói kettős karrier, társadalmi felelősségvállalás. Email: gosi.zsuzsanna@ppk.elte.hu

Bukta Zsuzsanna 1974-ben született Miskolcon. Szegeden magyar szakos bölcsész, Budapesten sportmenedzser diplomát szerzett. Tizennyolc éve tanít sportmenedzsmentet és sportszociológiát,

jelenleg az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán az Egészségfejlesztési és Sporttudományi Intézet adjunktusa. Kutatási területe a sport civil szférája, az állam, illetve az önkormányzatok és a nonprofit sportszervezetek kapcsolata, a sportfinanszírozás, a sportegyesületek és sportszövetségek működése, valamint a nemi egyenjogúság kérdései a sportban. 2015-ben szerzett Neveléstudományi PhD-fokozatot az ELTE-n. Korábban hat éven keresztül dolgozott a sport kormányzati szerveinél. Öt éven keresztül volt a Magyar Curling Szövetség elnöke, tagja a Magyar Sporttudományi Társaságnak, a Magyar Olimpiai Bizottságnak, a Magyar Olimpiai Akadémia Tanácsának és a MOB Nők a sportban bizottságának. Email: bukta.zsuzsanna@ppk.elte.hu

Zsuzsanna Gósi– Zsuzsanna Bukta

Non-profit sports organizations as winners of the last decade

Sports financing has been transformed in recent years in Hungary. According to government decisions, sport has become a strategic sector. Direct and indirect modes of support help the sector operate. The number of non-profit organizations has decreased in Hungary since 2010. However, the number of sports organizations has increased during this period. Although then number of non-profit organizations only increased by 20 percent, we can see the revenue increased sixfold in the examined period. The employment situation has changed. In 2011 the Corporate Tax Program and in 2013 the Advanced Sports Development programs began. The income of sports federations and sports associations has also multiplied.

Keywords: Sports financing, non-profit sport sector, sports federation, sport association.

Zsuzsanna Gósi is an economist, an associate professor. She graduated at Corvinus University in Budapest, majoring in Economics and Economist Teaching, and has a second degree as a human resources manager. She also obtained a PhD degree from the West-Hungarian University in 2009 as a doctor of economic sciences. Her thesis centered on the assessment of human resources. She habilitated in 2019. She taught at the University of Physical Education between 1999 and 2018. She has been working for the Eötvös Loránd University since 2016. Her main subjects are: human resource management and the financing of sport. In recent years, she has written studies in the following topics: the changes in sports organizations' income, intangible asset evaluation, the appearance of player registration in the accounting statements, athletes dual career, social responsibility.

Email address: gosizsuzsanna@ppk.elte.hu

Zsuzsanna Bukta was born in Miskolc, in 1974. She graduated in Hungarian literature and language and sports management. She has been teaching sport sociology and sports management for sixteen years. She is an assistant professor at the Faculty of Psychology and Pedagogy at ELTE University, Budapest. Her field of research is the nonprofit sector of sport, the relationship between the governmental and non-governmental sector of sport, sports financing and gender equality in sport. She became PhD degree in 2015 at ELTE. Earlier she used to work for six years as civil servant for the ministry of sports in Hungary. She is member of the Hungarian Sports Science Association, was president of the Hungar-

ian Curling Federation for five years, she is also member of the Hungarian Olympic Committee (HOC), the board of the Hungarian Olympic Academy and member of the HOC's committee for "Women in Sports".

Email address: bukta.zsuzsanna@ppk.elte.hu

Balogh Zoltán—Molnár György—Nagy Katalin—Orosz Beáta—Szűts Zoltán

A digitális kompetencia és a digitális kultúra társadalomra és oktatásra gyakorolt hatásai, jellemzői, kihívásai

A digitális kultúra szűkebb értelemben a társadalmi rendszereken belül a digitális eszközökkel és rendszerekkel felvértezett és ember-gép interfészen történő információkezelést jelenti. Tágabb értelemben a hagyományos írástudás és hagyományos kultúra elemeinek átalakulását, új digitális formákban és környezetben, mely a társadalmunk mindennapos életére hatással van. Ennek egyik markáns jelét mutatja a kutatók által is vizsgált (Racsó 2015), valamint az európai uniós ajánlasként is elfogadott digitális állampolgárságra épülő DigComp 2.1-es keretrendszer (EU 2017) kialakulása és adaptációja hazánkban. Napjaink digitalizált környezetében újra megváltoznak a munkaformák, melyek egyre inkább gépesített, számítógépvezérelt módon valósulnak meg az Ipar 4.0 elvei értelmében. Az új munkaformák új munkaerő-piaci kompetenciákat követelnek meg, melyre fel kell készíteni a felnövekvő digitális nemzedékek generációit. Hazánkban a digitális Oktatási Stratégia (DOS 2016) a Digitális Jólét Program (2015), valamint Digitális Jólét Program 2.0 (2017) hivatott szolgálni ezt a digitális fejlődést. A digitalizációs folyamatok hatása az oktatás színterén is érzékelhető, napjainkban már „digitális tér”-ről beszélünk. A nemrégiben elfogadott új Nemzeti alaptantervünk (5/2020) egyik fontos tanulási területként, illetve tantárgyként definiálta a digitális kultúra fogalmát, valamint a technológia és tervezés területét, amely elősegíti az információs társadalom változásaihoz történő folyamatos alkalmazkodást. Tanulmányunk e változások gyakorlati hatásait és jellemzőit veszi számba a felsőoktatás és a szakképzés bázisán a többéves pedagógiai gyakorlatunkra támaszkodva. Írásunkban fókuszálunk a napjainkra éppen aktuálissá váló távolléti digitális oktatás és digitális tanulás aktuális feladataira, kihívásaira és lehetőségeire, mely helyzetben különösen felértékelődik a digitális kultúra eszköztársa és keretrendszerei.

Kulcsszavak: Digitáliskompetencia-keretrendszerek, digitális kultúra, digitális átállás, kollaboráció, oktatás minősége.

Balogh Zoltán 2004 óta az Informatikai Tanszék alkalmazottja. 2012 óta habilitált egyetemi docens. Jelenleg a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Számítástudományi Tanszékének docense. Kutatási területei között szerepel a Petri-hálózatok modellezési folyamata, oktatási kutatása és a tárgyak internete (IoT) rendszerének fejlesztése. Jelenlegi kutatási témái között szerepel a bioállapot fizikai tulajdonságainak mérése és a folyamatok automatizálása. 2018 óta az INSTICC tagja, 2019 óta az IFAC szerkesztőségének tagja. PhD-témavezető több hallgatónál. Több éves tapasztalattal rendelkezik nemzeti és nemzetközi projekteknél.

Email: zbalogh@ukf.sk

Molnár György habilitált egyetemi docens, a Műszaki Pedagógia Tanszék vezető oktatója. Villamosmérnök-mérnök-tanár, orvosbiológus mérnök, a Neveléstudomány doktora (PhD), közoktatási vezető-szakvizsgázott pedagógus, számos tudományos és szakmai bizottság aktív tagja. 2001 óta a BME egyetemi oktatójaként folyamatosan rész vesz a Műszaki Pedagógiai Tanszék, valamint a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar munkájában. PhD-fokozatát 2008-ban szerezte meg az ELTE-n, neveléstudományból, majd 2018-ban habilitált a digitális pedagógia témakörében. Az IKT-alapú kutatási alaptémái mellett a szakképzés-pedagógia módszertani és technológiai-innovációs lehetőségei is foglalkoztatják, melyek alkalmat adtak arra is, hogy az új korszerű, atipikus és elektronikus tanítási-tanulási utakat is kutathassa.

Email: molnar.gy@eik.bme.hu

Nagy Katalin a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Műszaki Pedagógia Tanszékének egyetemi tanársegédje, doktorandusz. Munkájában eredményesen hasznosítja közgazdász, valamint a közgazdász-tanári végzettségét. Fő témája az oktatás-gazdaság-munkaerőpiac reláció összefüggéseinek és hatásainak vizsgálata a minőségi oktatásra, valamint a foglalkoztatásra.

Email: nagy.k@eik.bme.hu

Orosz Beáta a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (BME) végzett közgazdászként, illetve közgazdász tanárként. 2017 óta tanít a META – Don Bosco Szakközépiskolában, és rész-munkaidőben a II. Rákóczi Ferenc Gazdasági Középiskolában, fő tantárgyai a marketing és a gazdasági ismeretek. 2018 elején kezdett együttműködni a Nyitott Tananyagfejlesztési Kutatócsoporttal. Jelenleg PhD-hallgató a BME Gazdálkodás és Szervezéstudományi Doktori Iskolában, kutatási témája az IKT-eszközök szakképzésben való oktatásának gazdasági szempontjai.

Email: orosz@metakepzes.hu

Szűts Zoltán média és digitális pedagógia kutató, habilitált egyetemi oktató. Az Eszterházy Károly Egyetem docense. Kutatási területe az internetes kommunikáció és média, a hypertextualitás, az új média művészete, az információs társadalom, a digitális kultúra és pedagógia. 2001 óta több magyar és külföldi egyetemen oktatott, a fent említett felsőoktatási intézmények mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Kodolányi János Főiskolán, a McDaniel College-ban, valamint a szüli Hankuk University of Foreign Studies-on is. A világháló metaforái – Bevezetés az új média művészetébe (2013 Osiris) és az Online (2018 Wolters Kluwer) könyvek szerzője.

Email: szuts.zoltan@uni-eszterhazy.hu

Zoltán Balogh–György Molnár–Katalin Nagy–Beáta Orosz–Zoltán Szűts

The effects, features and challenges of digital competence and digital culture on society and education

The definition digital culture in the narrower sense can be summarized as managing information with digital tools. In a broader sense, it is the transformation of elements of bolt traditional literacy and culture, into new digital forms and environments that affect the daily lives of our society. One of the strong features of this is the development and adaptation of

the DigComp 2.1 framework (EU 2017) based on digital citizenship. The framework of digital culture is examined by several researchers (Racsko 2015) and also accepted as a European Union recommendation. In today's digital environment, the ways of work are under constant transformation, and they are being implemented in an increasingly mechanized, computer-controlled ecosystem according to the principles of Industry 4.0. New forms of work require new labor market competencies in the case of digital generations. In Hungary, the Digital Education Strategy (DOS, 2016), the Digital Welfare Program (2015) and the Digital Welfare Program 2.0 (2017) are designed to serve and facilitate this digital development. The impact of digitalization processes can also be felt in the field of education, as nowadays we are arguing about a digital space, which facilitates continuous adaptation to changes in the information society. Our study takes into account the practical effects and characteristics of these changes on the basis of higher education and vocational training, drawing on our many years of pedagogical practice from the author. In this article, the authors focus on the current issues, challenges, and opportunities of the classroom and distance digital education and digital learning. These issues are becoming more and more relevant today, where the value of digital tools and frameworks is constantly increasing.

Keywords: Digital competence frameworks, digital culture, digital transition, collaboration, quality of education.

doc. Ing. Dr. Zoltán Balogh, PhD has been an employee of the Department of Informatics since 2004. Since 2012 he has been working as an Associate Professor at the Department. He is currently an Associate Professor with the Computer Science Department, Constantine the Philosopher University in Nitra. His research interests include modeling processes in Petri nets, educational research and development of systems for the Internet of Things (IoT). His current research interests include measurements of the physical properties of bio state and automation of processes. He has been a member of the INSTICC, since 2018 and a member of an editorial board at the IFAC, since 2019. He has been supervising Ph.D. students and he has experience in national and international projects.
Email address: zbalogh@ukf.sk

György Molnár is an associate professor, electrical engineer, teacher of engineering, medical biologist engineer, pedagogue with special qualification examination in the field of public education manager, who works at Budapest University of Technology and Economics (BME), Faculty of Economic and Social Sciences, Department of Technical Education, and Budapest University of Technology Teacher Training Centre. The graduation from BME as an electrical engineer in 2000 was followed by gaining a multidisciplinary university medical biologist engineer degree at BME. Followed by this, having entered the world of work as an engineer, he started new studies in the field of pedagogy as a teacher of engineering from 2001. From this time on, his academic studies and teaching activities have been carried out at the Department of Technical Education, successor of the ever-prestigious Institute of Pedagogy. He also applied for his doctoral PhD programme at this department, and finished that at the Eötvös Loránd University Doctoral School of Education. He has been teaching at the Department of Technical Education since 2001. He habilitated in 2018 on digital pedagogy. His fields of research include the basic aspects of ICT, the methodological and innovative issues of vocational teaching which have enabled him to research new, atypical and electronic teaching-learning paths.
Email address: molnar.gy@eik.bme.hu

Katalin Nagy is an assistant lecture, Faculty of Economics and Social Sciences in Budapest University of Technology and Economics, PhD student of the Doctoral Program on Management and Organizational Sciences. Her main research areas focus on how economic increase i.e. investment growth contributes to education.

Email address: nagy.k@eik.bme.hu

Beáta Orosz is graduated from the Budapest University of Technology and Economics (BME) as a teacher of economics. Since 2017 she has been teaching at META – Don Bosco Vocational High School, and she has a part time job a II. Rákóczi Ferenc Economic Vocational High School, her main subjects are marketing and economics. She started to cooperate with the Open Content Development Research Group at the beginning of 2018. Now she is a PhD student at the Doctoral School of Business and Management, BME, her research topic is the economical aspects of educational use of ICT tools in VET. Email address: orosz@metakepzes.hu

Zoltán Szűts PhD is an associate professor at Eszterházy Károly University. Studied at Eötvös Loránd University, Budapest, earned his PhD degree in literary science. Was a lecturer at Hankuk University of Foreign Studies, Seoul, Korea, from 2004 to 2007. His research interest is focused on the theory and practice of online media and communications.

Email address: szuts.zoltan@uni-eszterhazy.hu

Demeter Robert–Kővári Attila

Digitális szimuláció jelentősége a jövő társadalmát meghatározó mérnökök kompetenciafejlesztésében

A digitális eszközök fejlődésének következtében folyamatosan átalakulóban van a társadalom minden szegmense, a társadalmi problémák azonosítását, elemzését támogató rendszerek, melyhez az oktatás módszertanának is igazodnia kell. A folyamatos megújulás a legkorszerűbb technológiák alkalmazását követeli meg a képzés területén is. Számos feltörekvő digitális technológia nyújt ehhez korszerű lehetőséget, többek között említve a virtuális valóság, a kiterjesztett valóság, valamint a virtualizált, szimulációs környezetek adta lehetőségeket is. Ezen technológiák akkor lehetnek sikeresek, ha a társadalom ki tudja használni ennek előnyeit, ők maguk is megismerik és napi tevékenységükbe beépítik ezek használatát. Az új technológiák hatékony használatának elsajátításában a korszerű oktatási módszereknek alapvető jelentősége van, ezen módszerek alkalmazása és annak sikere magában foglalja az időszerűség és a hatékonyság kérdését, amely a jelen tanulmánynak is a témája. Jelen tanulmány elsősorban a szimulációs környezetek adta előnyökre koncentrálnak, melyek alapvetően meghatározzák a jövő digitális társadalmát építő mérnökök kompetenciáit. A tanulmányban egy kvantitatív vizsgálat eredményei is bemutatásra kerülnek, amelyek eredményei azt mutatják, hogy a szimuláción alapuló korszerű kompetenciafejlesztési módszerek akár hatékonyabbak is lehetnek.

Kulcsszavak: Digitális társadalom, digitális oktatás, szimuláció az oktatásban.

Demeter Robert PhD egyetemi adjunktus a Brassói Villamosmérnöki és Számítástechnikai Karának (UTBV) Automatizálási és Informatikai Tanszékén. Számos nemzetközi interdiszciplináris kutatási projektben vesz részt. Főbb kutatási területei az IKT eszközökkel támogatott oktatás, adatbányászat, az infokommunikációs alkalmazások fejlesztése.

Email: rdemeter@unitbv.ro

Kővári Attila PhD mérnök-tanár-mérnök-informatikus, egyetemi docens a Dunaújvárosi Egyetem oktatója, tanszékvezetője, Tudományos Tanács tagja, TDT elnöke. Több interdiszciplináris kutatási projekt vezetője, tagja. Több doktorandusz témavezetője a Széchenyi István Egyetemen és az Eszterházy Károly Egyetemen. Tehetség gondozási tevékenységéért „Bonis-Bona – A nemzet tehetségeiért” és Mester-tanár Aranyérem díjban részesült. Főbb kutatási területei: ember-számítógép interfészek, oktatás IKT támogatása.

Email: kovari@uniduna.hu

Robert Demeter – Attila Kővári

Importance of digital simulation in the competence development of engineers defining the society of the future

As a result of the development of digital tools, all segments of society are constantly changing, the systems supporting the identification and analysis of social problems, to which the methodology of education must also be adapted. Continuous renewal also requires the use of state-of-the-art technologies in the field of training. Many emerging digital technologies offer opportunities for this, including virtual reality, augmented reality, and virtualized simulation environments. These technologies can be successful if society can reap the benefits, learn about them and incorporate their use into their daily activities. Modern teaching methods are essential in mastering the effective use of new technologies, and the application and success of these methods includes the issue of timeliness and effectiveness, which is also the subject of the present study. The present study focuses primarily on the benefits of simulation environments, which fundamentally determine the competencies of engineers building the digital society of the future. The study also presents the results of a quantitative study, the results of which show that modern competence development methods based on simulation may be even more effective.

Keywords: Information society, digital education, simulation in education.

Robert Demeter PhD Lecturer, at Department of Automation and Computer Science, Faculty of Electrical Engineering and Computer Science (UTBV), Brasov. He is involved in a number of international interdisciplinary research projects in which he contributes to the IT side. His main research interests are ICT-supported education, classification of big data, planning and implementation of infocommunication applications.

Email address: rdemeter@unitbv.ro

Attila Kóvári PhD Teacher of Engineering (Engineering Information Technologist), associate professor, head of department, member of the Scientific Council, chairman of TDT at University of Dunaújváros. Leader and member of several interdisciplinary research projects. He is the supervisor of several doctoral students at the Széchenyi István University and the Eszterházy Károly University. He received the "Bonis-Bona - for the talents of the nation" and the Master Teacher Gold Medal for his talent development activities. His main research areas: human-computer interfaces, ICT-supported education. Email address: kovari@uniduna.hu

Edith Archambault

Civil világ Franciaországban koronavírus-járvány idején

A cikk a koronavírus-járvány és a megfékezése érdekében bevezetett vesztegzár francia alapítványokra és egyesületekre gyakorolt hatásával foglalkozik. Áttekintést ad a különböző területeken (egészségügy, szociális ellátás, munkanélküliség kezelése, érdekképviselés, oktatás, kultúra, sport, szabadidős szolgáltatások) dolgozó nonprofit szervezetek megváltozott működési feltételeiről. Bemutatja a tevékenységük megszüntetésére kényszerült szervezetek problémáit és a munkatársaik számára elérhető munkanélküliségi ellátásokat, illetve a munkájukat folytató egyesületek és alapítványok által nyújtott szolgáltatásokat, valamint azokat a speciális nehézségeket, amelyekkel a rászorulóknak szükségleteinek kielégítése érdekében meg kell küzdeniük. Külön fejezet vizsgálja a civil társadalom járványra és vesztegzárra adott válaszát, az önkéntes segítők szerepének növekedését és a (szervezett és informális) társadalmi szolidaritás erősödését. Végezetül a szerző felteszi a kérdést, hogy mennyire lesz tartós a járvány hatására bekövetkezett értékrend-változás, a szolidaritás erősödése, és mi következik ebből a civil szervezetek számára. Ezzel kapcsolatban két (egy optimista és egy pesszimista) forgatókönyvet vázol fel, ezeken keresztül mutatja be a vilá járvány utáni civil világ jövőjének alternatíváit.

Kulcsszavak: Egyesület, alapítvány, önkéntes munka, szolidaritás, koronavírus-járvány.

Edith Archambault közgazdaságtan, szociológia és politikatudomány szakon végzett a Paris-Sorbonne Egyetemen, közgazdaságtani doktorátusát is ott szerezte 1971-ben. 1961-től 2004-ig tartó tudományos és oktatói pályafutása jórészt szintén az Université Paris 1 Pantheon-Sorbonne-hoz kötődik, ahol 1991 és 1999 között a Szociális Gazdaság Laboratórium vezetője, 1994 és 1997 között pedig a Közgazdaságtani Kar dékánja volt. 2004-ben megkapta a professor emerita címet. Kutatási területei a nemzeti számlarendszer, a szociális gazdaság és a nonprofit szektor. 1995 és 1997 között az International Society for Third Sector Research (ISTR) első alelnöke volt. Részt vett a Johns Hopkins International Comparison of the Nonprofit Sector programban. Több mint 250 publikációja jelent meg; „The nonprofit sector” című könyve megkapta az Académie des Sciences morales et politiques díját. A francia becsléstartrend kitüntette.

Email: Edith.Archambault@univ-paris1.fr

Edith Archambault

Civil world in France in the time of Covid-19

The paper deals with the impact of the Covid-19 pandemic and the related restraint measures on the French voluntary associations and foundations. It gives an overview of how the working conditions changed in various segments of the nonprofit sector, namely in the fields of health and social care, unemployment and social inclusion, advocacy, education, culture, sports and leisure. It describes the problems faced by the closed organizations and the unemployment benefits available for their employees. It also reports on the services provided by voluntary associations and foundations which can continue their work and on the specific challenges they have to face while trying to meet the needs of their clients. A separate chapter examines the growing role of volunteers and the strengthening of (organized and informal) solidarity as a reaction of civil society to the Covid-19 crisis and its social consequences. Finally, the author wonders how durable the pandemic-generated change of the value system will be, whether the level of solidarity will remain high and what follows from this for the associations and foundations. She develops two (one pessimistic and one optimistic) scenarios representing the alternative futures for civil society.

Keywords: Association, foundation, voluntary work, solidarity, Covid-19.

Edith Archambault graduated from Paris-Sorbonne University in economics, sociology and political science. She received her doctor in economics degree in 1971. Her academic career took place mainly at the University Paris1 Pantheon-Sorbonne from 1961 till 2004. She chaired the Laboratory of Social Economy (1991–1999) and was the Dean of the Department of Economics (1994–1997). She has been Professor emeritus since 2004. Her research fields are national accounting, social economy and the nonprofit sector. She was the first vice-president of the International Society for Third Sector Research (ISTR) (1995–1997) and a local associate of the Johns Hopkins International Comparison of the Nonprofit Sector program. Author of more than 250 publications, her book “The Nonprofit sector” was awarded by the Academy of moral and political sciences. She is officer of the Legion d’Honneur. Email address: Edith.Archambault@univ-paris1.fr

KNIESZ ADRIENN

A területi tőke immateriális tényezőinek vizsgálata egy település esetén

A területi tőke egy viszonylag új interdiszciplináris elméleti keret, mely egy térségre jellemző megfogható és immateriális tőkeállomány felmérésére és elemzésére szolgál. Jelen tanulmány esetén a szociológia tudományterület releváns vonatkozásait tárom fel, melynek keretén belül az immateriális tőkeállomány nem statisztikai, hanem absztrakt szemléletű felvázolása kapja a nagyobb hangsúlyt egy alföldi község vizsgálata során. Egy település nem anyagi javainak vizsgálatát azért tartom fontosnak, mivel a fejlődéshez épp olyan nagymértékben járulhatnak hozzá, mint a materiális tényezők. 2019 májusában egy falukutató tábor keretén belül félig strukturált interjúkat készítettem a település működésével kapcsolatos releváns személyekkel, akik a legtöbb esetben hólabda módszerrel kerültek kiválasztásra. Hipotézisem szerint az im-

materiális tényezőket figyelembe véve a vizsgált falu területi tőkéje közepesnek mondható. Ez a feltételezés a település több mutatója szerinti átlagos helyzetéből következhet. Az interjúk során legfőbb kérdéseim a település életére, már megvalósult fejlesztésekre, valamint fejlesztési tervekre és a jövőképre vonatkoztak. Ezek alapján az immateriális tőkeállomány alábbi kategóriái határozhatók meg: a társadalmi tőke, a humán tőke, a kapcsolati tőke és a kulturális örökség nem anyagi vonatkozásai, melyek elemzésével a település fejlesztésének lehetőségei is megállapíthatóvá válnak.

Kulcsszavak: Területi tőke, immateriális tőkeállomány, interjúelemzés.

Kniesz Adrienn egyetemi tanulmányait 2016-ban kezdte a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának szociológia alapszakos hallgatójaként, melyből 2019-ben diplomát szerzett. Jelenleg a PTE BTK szociológia mesterszakos hallgatója. 2018–2019-ben 10 hónapos Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíjban részesült Közösségek fejlesztése Észak-Baranyában című pályamunkájáért. 2018 októberében a Tehetségből fiatal kutató című pályázat során bíráló bizottsági tag volt. 2019 tavaszán részt vett az Országos Tudományos Diákköri Konferencián Vidékfejlesztés Észak-Baranyában című munkájával. 2019–2020-as tanévre 10 hónapos Kriszbacher Ildikó-ösztöndíjban és Tehetségből fiatal kutató; A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban elnevezésű ösztöndíjban részesül. A területi tőke immateriális tényezőinek vizsgálata egy település esetén című kutatásáért. Tanulmányai mellett hallgatói képviselőként és ügyfélszolgálati referensként dolgozik a kari és az Egyetemi Hallgatói Önkormányzatnál.

Email: knieszadrienn@gmail.com

Adrienn Kniesz

Examination of the intangible factors of territorial capital in the case of a municipality

Territorial capital is a relatively new interdisciplinary theoretical framework for assessing and analyzing material and intangible capital in a region. In this dissertation I highlight the relevant aspects of sociology, in the framework of which the emphasis of the intangible capital stock is not statistical but abstract in the study of a lowland village. I consider it highly important to study the non-material assets of a settlement because they can contribute as much as material factors to development. In May 2019, I conducted semi-structured interviews with relevant people related to the operation of the village within a village research camp, most of which were selected by the snowball method. According to my hypothesis, considering the intangible factors, the territorial capital of examined village can be said to be medium. This assumption can be derived from average position of the settlement according to several indicators. During the interviews, my main questions were about the life of the village, the developments that have already been carried out, and the development plans and vision. On the basis of these, the following categories of intangible capital can be identified: social capital, human capital, relationship capital and cultural heritage, the analysis of which also identifies the development potential of the settlement.

Keywords: Territorial capital, intangible capital, interview analysis.

Adrienn Kniesz started her university studies in 2016 as a bachelor of sociology at the Faculty of Humanities, University of Pécs, where she graduated in 2019. She is currently a Master's degree student in sociology at the Faculty of Humanities, University of Pécs. In 2018–2019, she received a 10-month New National Excellence Program scholarship for her study in Community Development in North Baranya. In October 2018, she was a member of the reviewing committee for the Talent Young Researcher scholarship. In the spring of 2019, she attended the National Scientific Student Conference with her work Rural Development in North Baranya. For the academic year 2019–2020, she will receive a 10-month Ilkó Kriszbacher Fellowship and a 10-month Talent Young Researcher Fellowship for her research on Intangible Determinants of Territorial Capital in a Settlement. She works as a student representative and customer service assistant at the Faculty and the University Student Council.

Email address: knieszadrienn@gmail.com

Polgár L. Csenge

A faluról elvándorlás családi háttere

A tanulmány egy 2019-ben végzett kutatás eredményein alapszik, ami során hallgatótársaimmal egy dél-alföldi faluban készítettünk élettörténet interjúkat. Olyan családokat vizsgáltam, ahol a fiatalok a faluból egy magyarországi vagy külföldi városba költöztek. Az interjúk nagyobb részt a faluban maradt szülőkkel készültek, illetve olyan fiatalokkal, akik annak idején a falusi általános iskola tanulmányi különdíjában részesültek, majd később elköltöztek a faluból. Azt szerettem volna megtudni, milyen hatással lehetnek a szülők az elköltözéssel kapcsolatos döntésekre, hogyan élték meg azt, és milyen hatással van a szülők és gyermekek közötti távolság a családi életre. A meginterjúvált szülők biztatták gyermekeiket a tanulásra, igyekeztek lehetőséget biztosítani számukra ahhoz, hogy felnőtként többféle munkalehetőség álljon előttük, mint amit a falu és a térség biztosítani tud. A gyermeküktől való távolság fájdalmas volt számukra, ám a sikeres elköltözés általában egyet jelentett a szülők értelmezésében a gyermek sikeres önmegvalósításával. A családi kapcsolatok természete eltérően változott aszerint, hogy a gyermek megyén belüli városba vagy távolabbi nagyvárosba költözött. A megyén belül maradt fiataloknak szorosabb maradt a kapcsolata szüleikkel, a távolabbi nagyvárosba költöző fiatalok a fizikai távolság miatt kevesebb időt töltöttek szüleikkel, valamint lelki értelemben is jobban eltávolodtak a falusi és nagyvárosi élet különbsége miatt.

Kulcsszavak: Elvándorlás, falu, városodás, családi háttér, szülői támogatás.

Polgár Luca Csenge 1999-ben született Szegeden. 2017 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatója szociológia alapképzési szakon, tanulmányait később ugyanazon intézményen belül szociológia mesterképzési szakon tervezi folytatni. Egyik főbb érdeklődési területe a nemzetközi migráció, szakdolgozatát a rendszerváltás után Kaliforniába vándorolt magyarok identitásőrzéséről írja. Email: luca.csenge.polgar@gmail.com

Csenge L. Polgár*The family background of migration from villages*

This study is based on the results of a research conducted in 2019, during the course of which we made interviews about life stories in a Southern Great Plain village of Hungary with my fellow students. I investigated families in which the young generation moved from their home village to a town in Hungary or abroad. The interviews were made mainly with parents who remained in the villages, furthermore with young people who received a special student's award during their primary school years and later moved away from the village. My intention was to find out the influence that parents might have had on their children's decision to leave the village. I wanted to find out how parents felt and how the physical distance between parents and children affected family life. The interviewed parents encouraged their children to learn and tried to provide them opportunities so that when they grow up there would be several work options for them to choose from, opening up more possibilities than they would have had if they had stayed in their home village. The physical distance they experienced was painful but a successful migration usually meant their child's successful self-realization and fulfilment to them. The nature of family relations changed based on the migration's destination, depending on whether the child migrated to a town within the county or to a bigger city further away. Young people remaining within the county had a closer relationship with their parents, while those that moved to bigger cities further away spent less time with their parents due to the distance and they grew apart mentally as well, probably because of the differences between the rural and urban lifestyle.

Keywords: Migration, village, urbanization, family background, parental support.

Csenge Luca Polgár was born in Szeged in 1999. She has been a bachelor student of Sociology at Péter Pázmány Catholic University since 2017 and following this is planning to major in Sociology at the same higher education institution. One of her main themes of focus is international migration. She is writing her thesis about the identity preservation of Hungarians who migrated to California after the change of regime in Hungary.

Email address: luca.csenge.polgar@gmail.com

Fotó/Halász Iván

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2020-BAN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu

Levelezési cím

1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II./9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a
civilszemle@gmail.com
email címre

■ „Sok országban komplexebbé és feszültebbé váltak a kormányzat és a szervezett civil szektor közti kapcsolatok, emiatt néhány szakértő és aktivista a civil társadalom „terének szűküléséről” beszél. Mennyire széleskörű ez a jelenség? Vajon elszigetelt esetekről van szó, vagy egy általánosabb érvényű folyamat elemeiről? Miként lehetnek képesek az országok proaktív környezetet teremteni és fenntartani a civil társadalom számára? A szerzők megoldásként a funkcionális szerepekre alapozott szabályozási keretrendszer differenciált modelljét javasolják.”

(Helmut K. Anheier – Markus Lang – Stefan Toepler)

■ „A lakosság presztízsként is tekint arra, hogy a településnek van saját helyi pénze. A rigac növeli közösségük hírnevét, ami a területi kötődés növekedéséhez vezet. A helyi pénz így a közösségi identitás hordozójává válik.”

(Szemerédi Eszter)

■ „... régóta ismertek a társas tényezők oktatási lehetőségei, hatásai is. A kooperáció, kollaboráció előnyei és hatásai szintén ismertek, a megvalósuló csoporttevékenységek és online interakciók virtuális tanulóközösségek kialakulását teszik lehetővé. E közösségek léte és a hozzájuk való tartozás élménye segíthet csökkenteni az izoláció érzetét és az ennek következtében megvalósuló lemaradást, lemorzsolódást. A tanulók motiválásához és a társas interakciók fokozásához az IKT-eszközökben rejlő potenciál kihasználása elengedhetetlenül fontos.”

(Balogh Zoltán–Molnár György–Nagy Katalin–Orosz Beáta–Szűts Zoltán)

■ „Az optimista forгатatókönyv a társadalom értékrendjének tartós változását feltételezi, az olyan értékek dominánssá válását, mint a szolidaritás, a nem vagy korlátozottan haszonelvű magatartás, a demokratikus irányítás, a közjó és a környezet védelmezése, az együttműködés előtérbe helyezése a verseny rovására, a segélyezés felváltása a rászoruló kezdeményező készségének és autonómiájának fejlesztésével. Mindezek az értékek eddig is részét képezték a szociális és szolidáris gazdaság koncepciójának, de inkább csak a nyilatkozatokban és a szónoklatokban voltak jelen, a gyakorlatban kevésbé. Az optimista forгатatókönyv szerint a világvárvány okozta megrendülés nyomán ezek a megközelítések most lépésről-lépésre elfogadottá válhatnak a társadalom számára.”

(Edith Archambault)

Ára 900Ft

ISSN 1786334-1

